

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

by the author

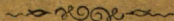
DE KUNST VAN SCHRIJVEN.

PROEVE VAN EEN STELSEL VAN STIJLLEER, DAT
DE ZIELKUNDE TOT GRONDSLAG HEEFT.

DOOR

F. A. HARTSEN.

Eerste Stukje: Algemeen gedeelte.

ARNHEM, J. VAN EGMOND Jr.

1866.

1918

ave

ry

5. C

ing 8.

and

earch

erch

heral

ing 12

Oct. 19

13 Dye

1, 1918

Sup

ir

1918

11

1918

1918

1918

1918

1918

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0229 2222

JOHN VAN DER BEEK

DE KUNST VAN SCHRIJVEN.

1917/8
at 1759.

1010 8/0

DE KUNST VAN SCHRIJVEN.

PROEVE VAN EEN STELSEL VAN STIJLLEER, DAT
DE ZIELKUNDE TOT GRONDSLAG HEEFT.

DOOR

F. A. HARTSEN.

EERSTE STUKJE: ALGEMEEN GEDEELTE.

...Und man sieht leicht, wie das
Logische auch der *Entwicklung* der
menschlichen Sprache und ihrer Bil-
dungsstufe zu Grunde liegt.

KUNO FISCHER.

ARNHEM, J. VAN EGMOND, Jr.

1866.

Aan mijne lieve Moeder.

De Lente weeft haar tapijt van Anemone's, en brengt ons, bewoners van het Zuiderstrand, in eene blijmoedige stemming.

Ik wil van die stemming gebruik maken, lieve Moeder, ten einde U toe te spreken enkele woorden van dank, van dank, namelijk, voor de hartelijkheid, met welke U mijn streven naar kennis in vroeger dagen gesteund hebt en... nóg steunt.

Geloof mij: ik erken Uwe goedheid, en ik zal ze steeds erkennen, ook al is het, dat de gebreken van mijn temperament mij zoo menigmaal beletten die goedheid

behoorlijk op prijs te stellen. „De gebreken van mijn temperament” ja: want, ook ik, U weet het, mag, gelijk onze DE GENESTET deed, zuchten naar:

Een hart dat als een friesche klok
Sloeg met gelijken klop!
Geen ding, bij ieder vreugd of smart,
Bij ieder tochtjen uit de vert'
In driftigen galop.

En, ziekte, zoo zegt de IMITATIO terecht, heeft zelden iemand beter gemaakt!

Wat hiervan ook zij, het is mijn verlangen, iets voor ons vaderland te doen en.... Nederland is niet ondankbaar. Mocht het nu vroeg of laat gebeuren, dat deze of gene mijn naam met eenige tevredenheid noemt, dan, dit is mijn wensch, moge het met mijnen naam tevens den Uwen noemen.

Daarom is het mij aangenaam U op te dragen dit boekje, een boekje met hetwelk ik durf voor den dag komen zelfs tegenover een Duitsch publiek.

Moge Uwe hoede strekken om het nu reeds bijval te doen vinden in ons landje, een landje zoo beminne-lijk, maar... wat *onderwijs* betreft, geenszins onzen tijd vooruit!

Ik heb zeker deze opdracht genoegzaam toegelicht! Zal ik hier nu eindigen? Eindigen?... hoe zou ik het kunnen! Neen: want sprak ik van weldaden, die U mij bewezen hebt... de grootste verzwegg ik.

Wèl zou ik dankbaar zijn jegens hem, die mij ver-schafte toegang tot een machtig Vorst! Gij nu hebt mij ingeleid bij den Vorst van de vorsten! Gij toch hebt mij geleerd, voor het eerst uit te spreken een

Naam, die boven allen naam is! En sedert heb ik dien naam dikwijls genoemd; sedert gaf hij uitdrukking aan mijne beste gevoelens. En, noem ik hem wel eens zonder den vereischten eerbied, ja, met twijfel zelfs, Hij, aan wien die Naam toekomt, houdt nochtans niet op, mij te zegenen, te zegenen: èn met gedachten, èn met opgeruimdheid, èn met huiselijk geluk. Is dit zoo, ik wil hopen, dat Hij mijne gebeden om beterschap *in het zedelijke* wel niet onverhoord zal laten, dat mijn streven naar „kalmte en zelfbeheersching”, zij het ook laat, wel eenmaal goede vruchten zal dragen.

O, dat die vruchten komen!

Een goed deel er van... ook *dit* zij U opgedragen!

CANNES, Lente 1866.

F. A. H.

VOORREDE.

Een jong auteur te zien optreden met eene verhandeling over stijlkunde, en dat nog wel over de grondbeginselen van de stijlkunde, dit zal ongetwijfeld bij menigeen verbazing wekken. »Immers,» zal menig-een zeggen, »het algemeene wordt niet gevonden vroeger dan het bijzondere, en, hoe algemeener de strekking van een onderwerp is, des te meer kennis en ervaring vereischt de onderneming, het te behandelen. Stijl-leer nu is iets tamelijk algemeens. Derhalve, over stijlkunde te schrijven is zaak slechts van een geoeffend auteur.»

Ik mag dan wel beginnen met de titels van mijne bevoegdheid te doen kennen. — Het valt mij niet moeijelijk zulks te doen; neen, dit valt mij niet moeijelijk. Want — gelukkig! — het is niet waar, dat de taak welke ik hier op mij genomen heb, veel kennis en ondervinding vereischt. Een weinigje ondervinding, dit is zeker, is daartoe wel noodig. Maar, ook met weinig ondervinding kan men hier veel doen. Het eenige vereischte is hier dit: dat men waarneme. Het is dan ook geen regel, dat men een goed en geoeffend schrijver moet zijn, wil men vervullen de taak,

die ik hier getracht heb te vervullen. Integendeel, menig schrijver van naam ontbreekt het aan den tijd die noodig is, zal hij zijne aandacht wijden aan den vorm, zal hij naauwkeurig waarnemen, aan welke omstandigheden hij zijne ontwikkeling verschuldigd is. Hij scheidt en dicht, aan anderen overlatende, aantekening te houden van de regels volgens welke hij scheidt en dicht.

Kortom, opmerken en waarnemen, hierop komt het bij een arbeid als deze is hoofdzakelijk aan. En... opmerken en waarnemen, hierin, ik kan het gerust verklaren, ben ik geen vreemdeling.

In het waarnemen ben ik geen vreemdeling. Zeg ik dit met eenigen nadruk, 't is niet met het doel om mij zelven te prijzen. Wat zou de lof van zulk een partijdig persoon, als ik zelf in deze ben, bij mij ook wegen?! Neen, wijs ik hier op het aandeel, dat de studie van de natuur aan dezen arbeid gehad heeft, ik doe het met een gevoel van dankbaarheid jegens hen, die mij in de gelegenheid hebben gesteld, mij in deze richting eenigzins te ontwikkelen; ik doe het met den wensch, dat men moge zien, hoezeer de studie der natuur van belang ¹ is, ook als voorbereiding voor philologische en philosophische studiën — ik doe het met den wensch, dat men zal zien, hoezeer eene natuurkundige voorbereiding noodig is voor hem, die verlangt in gemelde studiën recht van spreken te hebben ².

¹ Zeker niet van minder belang dan Latijn en Grieksch!

² Men keere de stelling niet om. Het gaat niet door, dat ieder, die in de natuurwetenschappen t'huis is, ook schrijven kan!!

Ik heb dit boekje getiteld »de kunst van schrijven.” Ik had het met evenveel recht kunnen noemen »de kunst van denken.” Inderdaad, het verschil tusschen schrijven en denken is slechts een verschil van vorm. Schrijven is denken met letters. Denken is schrijven zonder letters. Kan iemand schrijven, dan kan hij ook denken, al is wellicht zijn geheugen té zwak dan dat hij even correct en samenhangend zou spreken als hij schrijft. En, kan iemand niet schrijven, hij kan ook niet denken ¹. Kortom, eene methode om te leeren schrijven is eene methode om te leeren denken ². Men kan dit boekje ook gebruiken als oefenschool voor het denken.

Overigens zijn de algemeene regels, die ik hier gegeven heb, voor belangrijke toepassing vatbaar. Ik-zelf zal trachten die toepassing te maken in twee richtingen. Ik stel mij namelijk dit voor : 1. de regels dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de taal, vooral aan die van de Nederlandsche en van de Duitsche taal ; 2. ze te maken tot grondslag voor eene mechaniek of techniek van het schrijven. Deze laatste zal dan, volgens hetgeen wij gezegd hebben, tevens eene mechaniek van het denken zijn.

»Mechaniek van het denken;” deze uitdrukking klinkt misschien voor menigeen eenigzins vreemd.

¹ Ik spreek nu niet van het geval, dat hij door omstandigheden van werktuigelijken aard verhinderd wordt te schrijven.

² Schrijven, men vergeet dit wel eens, is, zoo niet het eenige, dan toch het beste middel om te leeren goed denken.

En toch, men verwondere zich niet daarover. Men verlieze niet uit het oog deze waarheid: denken is niets anders dan eene kunst! Ja, denken is eene kunst. Men moet ze leeren en oefenen evenals men het iedere kunst, evenals men het loopen, zwemmen, doet. Een denker is een kunstgewrocht! — Men is zoo dikwijls gewoon de menschen in te deelen in twee klassen: 1. warhoofden, 2. heldere hoofden. Alsof men hier met twee verschillende rassen te doen had! Neen, het heldere hoofd onderscheidt zich van het warhoofd slechts hierdoor: het een is geoefend, het ander niet. Een warhoofd kan een denker worden... mits hij zich maar oefent. Zulks heeft zijne grenzen, dit is zeker, maar... deze grenzen zijn niet enger bij het denken dan ze bij het loopen en het zwemmen zijn. Heeft iemand geen beenen, hij zal nimmer leeren loopen; gelijkerwijs zal hij, die aan hersenverweeking of zoo iets, lijdt, niet leeren denken. Maar... let wel: hersenziekten zijn waarlijk de meest gewone oorzaak van warhoofdigheid niet! Maar, hartstochten en vooroordeelen dan? O, deze zijn meestal op den duur niet bestand tegen de kracht van de logische evidentie. En niets belet, dat men des noods de kuur ondersteune door eene geneeskundige behandeling, stoffelijke en moreele. Nog eens, het denken is eene kunst. Het is eene kunst, en wel een van de hoogste, van de edelste kunsten. Daarom ware het te wenschen, dat die kunst bij ons meer beoefend werd ¹. Mocht dit

¹ Ik maak van deze gelegenheid gebruik om te wijzen op enkele voordeelen van helderheid bij het schrijven, voordeelen

boekje tot verwezenlijking van dezen wensch iets bijdragen, ik zou mij gelukkig rekenen. Misschien is zulks niet onmogelijk. Althans, ik voor mij acht het niet ongeschikt ten gebruike bij het onderwijs; zoo al niet terstond bij het lager onderwijs, dan toch wel bij het hooger en bij het middelbaar onderwijs.

Nog deze opmerking betreffende mijne regels. Regels, dit is in het algemeen mijn gevoelen, moeten hiertoe dienen, het den mensch gemakkelijk te maken; geenszins hiertoe: het hem te bemoeijelijken. De regels zijn om den mensch is het — niet: de mensch is om de regels. Wel is waar kan men zeggen: verwaarloost iemand de regels

op welke men, naar het schijnt, niet genoeg let. Helderheid van uitdrukking, vooreerst, heeft niet slechts het voordeel, dat het den schrijver verstaanbaar maakt voor zijne lezers. Neen, het heeft een groot voordeel voor den schrijver zelve.

Ik bedoel dit. Heeft men eene gedachte behoorlijk geformuleerd, dan ziet men onmiddellijk, welke zijn de gevolgtrekkingen, die er uit voortvloeijen; *helderheid is eene rijke bron van gedachten*. Verder is helderheid het beste middel om den schrijver te bewaren tegen dit onbehagelijk drietal: inconsequentie's, omissies (over slaan) en noodelooze herhalingen.

Nog meer. De wetten van het denken zijn blijvend. Schrijft iemand helder, dan rijst de waarde van zijne geschriften naarmate de beschaving vooruitgaat. Schrijft hij onduidelijk, dan geraken zijne woorden spoedig in vergetelheid.

Verder is er nog dit. 'S menschen voorstellingen, J. H. FICHTE heeft het opgemerkt, reproduceeren zich o. a. volgens de regels van de logica. Vanhier, dat wij eene zaak te beter onthouden, naarmate men ze ons helderder voorgesteld heeft; *helderheid is eene voortreffelijke mnemonica*. Vgl. ook mijn: „Over de wijze enz.” bl. 55.

dan is dit tot zijn eigen schade; in zoover derhalve is hij gebonden aan de regels. Maar, men kan ook dit zeggen: het staat den mensch vrij, schade te verkiezen boven voordeel. Kortom, ik eisch van geen schrijver, dat hij zich slaafsch binde aan eenigen regel van den stijl. Dit slechts acht ik in zijn eigen belang wenschelijk: dat hij de regels kenne. Hij is niet verplicht ze altijd toe te passen; dit slechts: hij moet in de gelegenheid zijn ze toe te passen dán als hij wenscht. Er is tweeërlei soort van zondigen en tweeërlei soort van goed doen: 1°. met bewustheid, 2°. zonder bewustheid. Men kan goed zijn, hetzij uit onkunde, hetzij uit onvermogen om kwaad te doen. Maar, men kan ook goed zijn omdat men, bij machte om te zondigen, nochtans dit niet wil. Zoo ook kan men beide 1°. slecht zijn omdat men het vermogen mist goed te zijn; 2°. slecht zijn omdat men, hoezeer bij machte goed te doen, dit niet wil.

Dit nu eisch ik van den schrijver. Wil hij tegen de regels zondigen, het is zijn zaak, maar... hij zorge ten minste, dat hij in staat zij het met bewustheid te doen.

Is iemand met bewustheid slecht, hij zal op een anderen tijd met bewustheid goed zijn. Maar, is iemand uit onkunde slecht, hij zal niet met bewustheid goed zijn. — Wat beginsel betreft, ieder make zich tot beginsel de regels te volgen; niemand make zich tot beginsel de regels te veronachtzamen.

Cannes, 3 Maart —66.

H.

INLEIDING.

Zal een voorschrift kracht van wet hebben dan, zoo meen ik, moet het voldoen aan de volgende voorwaarde. Men moet het kunnen herleiden tot dit beginsel: doeltreffendheid ¹.

Passen wij dit toe op *de taal*, dan komen wij tot deze gevolgtrekking: willen wij vinden de regels, aan welke de taal voldoen moet, zal zij den naam van „goed” verdienen, dan moeten wij m. i. beginnen met naar *het doel* van de taal te vragen.

¹ Voor de regels der schoonheid zal menigeen mij dat beginsel niet toegeven. Ik merk echter dit op: ook schoonheid is eigenlijk een vorm van doeltreffendheid. „Schoon” toch noemt men datgene wat DEN mensch genot, zij het dan ook een eigenaardige soort van genot verschaft. Men zegge dan „schoonheid is eene *eigenaardige soort van doeltreffendheid*” maar... men ga niet de schoonheid tegen de doeltreffendheid overstellen. Ik meen, dat de tegenstelling „schoonheid en doel” wel zal gaan den weg van de meeste tegenstellingen!

Het doel van de taal te bepalen nu, dit is minder gemakkelijk dan het schijnt. Laat ons zien, hoe zullen wij dat doel omschrijven? Zullen wij misschien ons hier uitdrukken als volgt: de taal strekt aan het levend wezen ¹ tot een middel om zijne gedachten aan anderen mede te deelen? Deden wij aldus, ik vrees, deze of gene ondeugende criticus zou in staat zijn ons te herinneren aan den stelregel van zeker uitstekend (!) diplomaat, aan dezen regel namelijk: de taal is den mensch gegeven tot een middel om zijne gedachten *te verbergen*. Onze bepaling derhalve zou te weinig omvatten, ze zou — zoo luidt een kunstterm — *te eng* zijn. Misschien zouden wij den lastigen opmerker het zwijgen kunnen opleggen door deze opmerking. „Gebruikt — of moet ik zeggen „misbruikt”? — iemand de taal om zijne gedachten te verbergen, hij kan dit op geene andere wijze doen dan hierdoor: in de plaats van die gedachten, welke hij verbergen wil, andere gedachten mede te deelen; ook hier derhalve komt het doel van de taal op *mededeeling* neder”. Zou deze tegenwerking steekhoudend zijn? Ik weet het niet.

¹ „Den mensch” had ik voor „aan het levend wezen” bijna gezegd. Dit echter zou minder naauwkeurig geweest zijn. Immers, ook aan menig dier kent men eene zekere taal toe. Wat echter *de taal van de bloemen* betreft, deze zal men ons hier wel schenken!

Dit echter is zeker: mocht zij het wezen, ook dán is onze bepaling geenzins onberispelijk. Immers, daarin wordt gesproken van niets dan alleen van *gedachten*. Waarheid nu is, dat het spreken, en zooök het schrijven, niet altijd *gedachten* ten doel heeft: Immers, het geldt hier soms ook wel eenig ander proces van de ziel b. v. eene *aandoening*, (eene gemoedsstemming), eene *begeerte* of iets dergelijks. Ook hier derhalve is de bepaling niet ruim genoeg.

Misschien antwoordt men als volgt. Goed, maar wij kunnen door de taal geenerlei zielsproces uitdrukken tenzij in den vorm van gedachten, van voorstellingen. Ik kan pijn uitdrukken door een kreet of iets dergelijks, dit is waar; evenwel, zulks mag geen taal heeten. Taal ontstaat eerst met *het oordeel* b. v. eerst dán als ik zeg „ik heb pijn.”

Laat ons eens aannemen, deze opmerking is juist. Ook dán valt er op onze definitie van het doel der taal nog een ander op te merken. In die definitie toch is sprake van *gedachten meêdeelen*.

Dit nu heeft geen zin. Want, eene gedachte is een proces van *mijne* ziel; als zoödanig is ze mijn onvervreemdbaar eigendom. Ik kan mijne gedachte niet aan een ander meêdeelen, ondanks den besten wil van de wereld niet. En zoo is het met elk proces van mijne ziel. Ik kan,

dit is waar, bij een ander een bepaald proces van de ziel doen ontstaan, en wel juist zulk een proces, dat beantwoordt aan het mijne. Dit is het dan ook wat hier bedoeld wordt. Maar, de uitdrukking „gedachten meêdeelen” is eene on-eigenlijke uitdrukking ¹.

Na dit een en ander overwogen te hebben kunnen wij, dunkt mij wel het volgende als onbetwistbaar zeker vaststellen.

De taal strekt aan een levend wezen (in-geren zin: aan den mensch), [tot een middel om in een ander ² te doen ontstaan een bepaald

¹ Wat hier ten aanzien van de uitdrukking „gedachten meedeelen” gezegd is, datzelfde geldt van deze andere: met iemand van gedachten wisselen.

Deze uitdrukking is oneigenlijk; op dit feit berust de volgende anecdote van den dichter HEINE.

Onder de personen, die dezen „genialen losbol” gedurende zijne laatste ziekte nu en dan bezochten, behoorde ook een zekere N., een man, van wien men schertsenderwijze beweerde, dat hij het buskruid niet uitgevonden had.

Op een dag toen ALFRED MEISSNER aan HEINE een bezoek bracht, vond hij dezen zeer verstrooid en onnadenkend. Dit zonderlinge verschijnsel verbaasde den bezoeker; hij bleef dan ook niet in gebreke naar de oorzaak daarvan te vragen. „O, dat is eenvoudig,” antwoordde de zieke, „ik heb zooeven N. bij mij gehad en... toen hebben wij met elkander van gedachten gewisseld!”

² Misschien zou men, strikt genomen, de uitdrukking „taal” niet mogen beperken tot zulk eene handeling, die een ander

proces van de ziel. Geen proces van de ziel nu of het moet passen in een van deze drie afdelingen: 1°. het *voorstellen*, 2°. het *gevoelen* (aandoeningen), 3°. het *streven*¹. Waarop nu berust die verrichting, bij welke men door middel van de taal in de ziel van een ander bepaalde processen gaande maakt? Willen wij het antwoord vinden, merken wij dan hier vooreerst dit op. Men kan *rechtstreeks* door de taal geen andere zielsprocessen opwekken dan alleen *voorstellingen*. Derhalve, wil ik iemand eenig ander zielsproces bv. hetzij eene aandoening, hetzij een streven geven, dan is dit niet mogelijk tenzij daardoor dat ik hem eerst bepaalde voorstellingen geef. Het komt er bij gevolg hier op aan te weten, *welke voorstellingen bij dien persoon gepaard*

op het oog heeft. Immers, men spreekt, en zooök schrijft, wel eens, zonder dat men een ander op het oog heeft, namelijk uitsluitend met het doel om zich *te ontboezemen*, (monoloog). Ook schijnt het, dat de oorsprong van de taal niet op zucht tot mededeeling, maar op instinct van uiting berust. Althans zoo meenen sommigen. Maar, wat hiervan zij, voor ons doel heeft de taal geene beteekenis tenzij als middel tot mededeeling.

¹ Voor „streven” gebruiken sommigen hier de uitdrukking „wil.” Dit is niet juist. *Voorstellen, gevoelen en willen*, deze indeeling toch is te erg. Zij sluit alle blinde begeerten en wenschen buiten. Want „willen” men lette hierop wel, is volstrekt niet eensluidend noch met „begeeren” noch met „wenschen” e. a. „*streven*” daarentegen omvat ze allen: èn begeerten, èn wenschen èn wil, èn hartstochten enz.

gaan met dat zielsproces hetwelk ik hem geven wil. Voorstellingen, hierop komt dan ten slotte alles neder. Waarop berust nu deze kunst: een ander naar willekeur bepaalde voorstellingen te geven? Antwoord, zij berust op dat zielkundig proces, hetwelk men *associatie* noemt. Het komt er op aan, den mensch te geven dien indruk, welke bij hem geassocieerd is met die voorstelling (gedachte), welke men hem geven wil. De middelen, die men hiertoe bezigt, zijn van drieërlei aard: óf klanken, óf figuren, óf gebaren. Vanhier drie soorten van taal: 1° *gesproken taal*, 2° *geschreven taal*, 3° *gebaren-taal*. Wij hebben bij dezen arbeid hoofdzakelijk de *geschreven taal* op het oog.

Nu spreekt het wel van zelf, dat de vorm van de taal (de *stijl*) zich wijzigen zal naar het doel, hetwelk wij op het oog hebben. Wij zullen ons anders uitdrukken, wanneer het ons te doen is om niets dan, iemand voorstellingen te geven, anders, indien wij wenschen, dat er niets slechts voorstellingen maar tevens andere processen in zijne ziel zullen ontstaan.

Maar, zullen wij dit onderwerp met vrucht behandelen, zoo is het noodig, dat we beginnen met een blik te slaan op de inrichting van de taal.

HOOFDSTUK II.

BEGINSELEN VAN DE TAALONTLEDING.

Men onderscheidt aan elk zamengesteld wezen twee zaken: 1°. de bestanddeelen; uit welke het bestaat (*de stof*), 2°. de wijze, hoe die bestanddeelen in dat wezen verbonden zijn tot een geheel (*den vorm*.) Men leert de stof kennen daardoor, dat men het wezen ontleedt in zijne bestanddeelen (d. i. door *analysis*); men leert den vorm kennen als volgt: men tracht die bestanddeelen te vereenigen, en wel zóó, dat het geheel op nieuw ontstaat (d. i. door *synthesis*).

Passen wij deze methode op de taal toe, dan vinden wij, dat de *stof* van de taal bestaat in *woorden* en *leesteekens* ¹. De woorden zijn drieërlei. Sommige zijn van dien aard, dat ieder van hen op zichzelf eene beteekenis heeft d. i. een proces van de ziel vertegenwoordigt, („mensch”, „loopen”, „ach”)! Andere *kunnen* op zichzelf iets beteekenen, mits, namelijk, men maarvooraf aanduidt, wát (bv. „hij”, „dat”); andere zijn van dien aard, dat ieder van hen op

¹ Zetten wij de analysis bij de woorden verder voort, dan komen wij tot kleinere bestanddeelen (figuren, teekens, klanken enz.); voor ons doel evenwel is zulks onnoodig.

zichzelf hoegenaamd niets beteekent (bv. „naar,” „toen,” „omtrent.”) Zulk een woord krijgt eene beteekenis eerst dán, als het in verband met andere woorden voorkomt. De laatste soort wordt weer verdeeld in zulke woorden, van welke ieder dient ter nadere bepaling van een ander, (bijvoeg. naamw., bijw., telw., deelw. lidwoorden, sommige voornaamwoorden) en de zulke, van welke ieder dient om bepaalde reedeelen met elkander *te verbinden* (voegwoorden, koppelwoord.) De leesteevens vervallen in de zoodanige, van welke ieder dient tot verbinding en in zoodanige, van welke ieder eene wijze van spreken te kennen geeft (? en !). Wat *den vorm* betreft, er zijn hier verschillende trappen. De woorden, vooreerst, vereenigen zich verder tot zinnen. De meest algemeene vorm van zin is *het oordeel*.

Het oordeel is eene zoodanige uitdrukking, waarbij men te kennen geeft, dat twee begrippen, wat verbindbaarheid betreft in eene bepaalde verhouding tot elkander staan: hetzij verbindbaar zijn (bevestigend oordeel) hetzij *niet* verbindbaar zijn (ontkennend oordeel). Geen oordeel of er zijn twee begrippen: 1°. een begrip, dat men voorhanden onderstelt, en 2°. een ander, van hetwelk men verklaart, hetzij dat het met eerstgemeld begrip verbindbaar is, hetzij dat het niet daarmede verbindbaar is. Eerstgemeld begrip

heet subjectsbegrip (onderwerpsbegr.) het ander praedicaatsbegrip (gezegde-begr.). Wil men uitdrukken, dat twee begrippen tot elkaar in betrekking van onderwerpbegr. en gezegdebegr. staan, dan verbindt men de respectieve woorden die ze uitdrukken door „is” („zijn”). Zulk een woordje heet dan copula (koppelwoord.) Zie hier voorbeelden.

Bevestigend oordeel.

De lente is liefelijk.

└───┬───┬───┘

| | |

onderwerp, koppelwoord, gezegde.

Ontkennend oordeel.

De winter is niet onbevallig.

└───┬───┬───┘

| | |

onderwerp, koppelw. gezegde.

Niet altijd echter gebeurt het, dat ieder onderdeel van het oordeel duidelijk onderscheiden is. Neen, soms smelt het koppelwoord met het gezegde zamen tot één woord bv. „het is regerende” voor „het regent”. Soms bestaat het onderwerp, en zulks geldt ook van het gezegde, uit meer dan een woord; bv. in dit oordeel:

Engeland en Frankrijk te zamen

└──────────────────────────┘

onderwerp,

zijn (koppelwoord)

vertegenwoordigende eene geduchte macht.

└──────────────────────────┘

gezegde.

Geen oordeel evenwel, of het laat zich herleiden tot dezen vorm: A is B.

Het onderwerp van het oordeel wordt uitgedrukt, hetzij door een zelfstandig naamwoord (met toebehooren), hetzij door een woord, dat dient om het zelfstandig naamwoord te vervangen (met toebehooren). Zulk een woord is soms een voor-naamwoord soms een werkwoord bv. „liegen staat leelijk”. Onder „toebehooren” verstaan wij hier zulk een woord, dat dient om het hoofdwoord nader te bepalen. Voor het zelfstandig naamwoord bv. is dit hetzij een lidwoord, hetzij een telwoord, hetzij een bijvoegelijk naamwoord, hetzij een deelwoord. Bij het werkwoord bestaat dat „toebehooren” soms in een bijwoord. Soms is het „toebehooren” op zichzelf een oordeel. Bij voorbeeld.

De virtuoos, dien ik gehoord heb,

Onderwerp.

was spelende beter dan W. het ooit gedaan heeft.

„toebehooren” van het gezegde.

Het gezegde wordt vertegenwoordigd, soms door een deelwoord, soms door een bijvoegelijk naamwoord, soms door een zelfst. naamwoord of wel door een plaatsvervanger hiervan.

Behalve het oordeel zijn er nog drie vormen die hier onze aandacht verdienen, het zijn 1°. de identiteits-formule, 2°. de vraag, 3°. het bevel.

De identiteits-formule heeft niet den vorm A. is B. neen den vorm: A. is A. (APELT).

Oordeelen, identiteits-formules, vragen en bevelen, ziedaar dan de hoofdvormen van den zin. Deze allen nu vereenigen zich weder met elkander tot een geheel, tot een *opstel*.

Menig opstel is verdeeld in een of meer van de volgende deelen: Paragraphen, Hoofdstukken, Afdeelingen enz. Evenwel, het gaat hier als bij de meeste verdeelingen: „de kleinste” deelen zijn het standvastigst. Niet ieder opstel toch heeft paragraphen, niet ieder heeft hoofdstukken. Maar een opstel zonder figuren — dit bestaat niet.

De betrekking, in welke het eene rededeel tot het andere staat is niet overal dezelfde. Hier komt vooral in aanmerking de bedoeling, met welke de persoon het rededeel uitspreekt. Deze is nl. hetzij categorisch, hetzij hypothetisch, hetzij apodictisch, hetzij... enz.¹ Deze bedoeling wordt uitgedrukt: soms door een bijwoord (indien) soms door den aard van de rangschikking der woorden, soms door stembuiging (klemtoon, leestekens). — De wijze, hoe de eene zin met den ander in verband staat, ook deze verdient de aandacht. De eenvoudigste vorm van verbinding

¹ Zie over dit onderwerp: *Over de deelen der rede en de rede-ontleiding, of logische analyse der taal* door T. ROORDA.

is deze: twee oordeelen zijn met elkander verbonden door middel, een van beiden: hetzij van een voegwoord, hetzij van een leesteeke. Welke betrekking tusschen beiden bestaat, dit wordt dan aangeduid door dat deel, hetzij voegwoord hetzij leesteeke, hetwelk de zinnen verbindt¹.

Slotsom. Men onderscheidt aan de taal: 1°. *den stof* 2°. *den vorm*.

Men onderscheidt bij de *stof* letters (of wel klanken), woorden, leesteeke, oordeelen, perioden, paragraphen, hoofdstukken, opstellen.

Bij den *vorm* onderscheidt men 1°. het verband tusschen de letters, 2°. het verband tusschen de woorden 3°. het verband tusschen de volzinnen 4°. het verband tusschen de perioden enz.

De zin hangt af: wat de stof betreft van den aard der woorden (keus van de woorden en van de oordeelen). Wat den vorm betreft — van de middelen, die de woorden, de verdeelingen verbinden (syntaxis, interpunctie, klemtoon).

¹ Met het oog op dit onderwerp recommandeer ik de *Handleiding bij het onderwijs der Nederlandsche taal* van Dr. H. KERN. Tweede stukje. Ook de *Zinontleding* van J. H. DALE verdient de aandacht.

Over het algemeen zal men vinden, dat ik ook hier mijn eigen weg ben gegaan.

HOOFDSTUK III.

ALGEMEENE OPMERKINGEN BETREFFENDE STIJL.

Zal een voorschrift kracht van wet hebben dan moet het voldoen aan de volgende voorwaarde. Men moet het kunnen herleiden tot dit beginsel: *doeltreffendheid*.

Het doel van de taal nu, we zagen het, is dit: in een mensch op te wekken een of ander bepaald zielsproces (hetzij voorstellen, hetzij gevoelen, hetzij streven).

Het eenvoudigste geval is wel dit, dat het ons *uitsluitend* te doen is om *voorstellingen*. Verlangt men nu bovendien andere zielsprocessen, hetzij aandoeningen of streven bij den lezer te doen ontstaan, dan kan het gebeuren dat het noodig is bijzondere maatregelen te nemen; men zal dan namelijk, daartoe den stijl moeten *kleuren*.

Wij onderscheiden derhalve *in het algemeen* twee vormen van stijl: 1°. den *ongekleurden stijl*, en 2°. den *gekleurden stijl* ¹⁾.

¹ Strikt genomen is alle taal min of meer gekleurd. Immers, reeds de stembuiging is eene bepaalde kleuring. Het is ons dan ook hier niet te doen om eene *natuurlijke* indeeling, neen — slechts om korte uitdrukkingen voor ons gevoelen.

Aanmerking. Deze twee hoofdvormen van stijl, men ziet het, maken geene tegenstelling uit: de gekleurde stijl sluit den ongekleurden niet *uit*, neen, hij sluit dien *in*. Want, bezigt men de taal om iemand te doen, hetzij gevoelen hetzij streven, dan kan men dit niet anders doen tenzij men hem tevens voorstellingen bezorgt. Derhalve, de gekleurde stijl is = ongekleurde stijl + een bijvoegsel; de ongekleurde stijl is = gekleurde stijl minus het bijvoegsel.

Dat bijvoegsel wordt vertegenwoordigd soms door een bepaalden zinsbouw (bij een gedicht bv.) soms door een eigenaardige woordenkeus. Spreekt men, dan kan men de kleuring van den stijl nog verhoogen door middelen als deze: de gelaatsuitdrukking (mimiek), gebaren (gesticulatie), stembuiging, omgeving van den lezer of den hoorder (kunstgewrochten in kerken enz.); eindelijk door het persoonlijk gewicht (prestige) van den persoon, hetzij schrijver, hetzij spreker.

Wij stellen ons voor, in de volgende bladzijden hoofdzakelijk te handelen over den ongekleurden stijl. Wat de kleuring betreft, wij erkennen gaarne, dat deze voor het grootste gedeelte buiten onze bevoegdheid ligt. Trou-

wens, over dit onderwerp hebben anderen uitvoerig genoeg gehandeld ¹⁾. Nochtans zullen wij de kleuring niet geheel buiten rekening mogen laten.

Speelt de kleuring hier eene ondergeschikte rol, men wachte er zich voor, daaruit af te leiden, dat er weinig voor ons te doen overblijft. Trouwens, de ongekleurde stijl is overal de grondslag. De regels derhalve, die wij zullen geven, moeten ook voor den gekleurden stijl gelden. De redenaar, en zoo ook de poëet, mag van die regels niet belangrijk afwijken, wil hij geen gevaar loopen, zijn doel geheel te missen, of wel in wansmaak te vervallen ²⁾. Ook in een ander opzicht is de ongekleurde stijl van den gekleurde niet scherp gescheiden. In menig boek toch is de stijl afwisselend gekleurd en ongekleurd.

Zoo goed als ongekleurd is de stijl in sommige leerboeken: vooral in boeken over wiskunde en die over logica. Naar gelang van *het voor-*

¹ Ik heb hier o. a. het oog op de *Stylleer* van den Hoogleraar BRILL. Prof. BRILL, wijdt zijne aandacht schier uitsluitend aan de kleuring.

Mr. B. H. LULOFS's' *Redekunst*, ook deze komt hier in aanmerking. Ik moet bekennen, dat ik geen van beide boeken doorgelezen heb.

² Mogen wij niet eigenlijk als regel dit stellen: een „dichter,” die behoefte aan dichterlijke vrijheden heeft is geen dichter? Dit althans is zeker: ieder kan dichten . . . mits men hem maar toestaat deze licentia poetica: leelijk te dichten!

werp, op hetwelk de stijl betrekking heeft, kunnen wij hem weêr onderverdeelen. De stijl toch is van beiden: òf *beschrijvend* òf *betoogend*. De beschrijvende stijl heeft weêr betrekking een van beiden: òf op eene *opeenvolging* van toestanden, òf op eene *nevenordering*. Het eerste is bv. het geval *dán* als men eene gebeurtenis (bv. een voorval uit de geschiedenis, eene kunstbewerking o. i. d.) beschrijft; het tweede heeft plaats *dán*, als het de inrichting van eenig voorwerp van de natuur (landschap, hemelstreek, dier, plant, mineraal, kunstgewrocht,) is niet ook dit een voorwerp van de natuur? (gewaardwording enz.) geldt. Wij hebben derhalve twee soorten van beschrijvenden stijl: de eene heeft betrekking op den tijd, de ander — op de ruimte. Noemen wij de eene *historische stijl*, de andere *plaatsbeschrijvende*, „*natuurbeschrijvende*” stijl.

Ieder van deze soorten van stijl is vatbaar voor eene zekere kleuring. Men kan namelijk ieder van haar bezigen als een middel om aandoeningen enz. op te wekken.

Ten slotte hebben wij dan dit schema:

Stijl.	beschrijvend	geschiedbeschrijvend	{ ongekleurd.
		plaatsbeschrijvend	{ gekleurd.
	betoogend		{ ongekleurd.
			{ gekleurd.

Niet dikwijls gebeurt het, dat men òf de eene òf de andere soort van stijl zuiver aantreft. Neen, in het meerendeel van de geschriften zijn twee of meer soorten van stijl met elkander vermengd. De geschiedbeschrijvende stijl speelt de hoofdrol in elk boek over geschiedenis niet alleen, maar ook in elk boek over een uitvoerend vak, hetzij over chirurgie, hetzij over landbouwkunde enz. De natuurbeschrijvende stijl komt bij uitstek voor in het leerboek van de beschrijvende natuurwetenschappen (van de dierkunde bv.) alsmede in het boek over logica, in dat over zielkunde, over dogmatiek, over recht en derg. ¹ Men vindt den betoogende stijl vooral in boeken over wiskunde alsmede in boeken over filosofie (metaphysica, aethetica en ethica).

Maar er is waarschijnlijk geen boek, hetwelk niet meer dan ééne soort van stijl bevat. Geen Handboek van de wiskunde bijv. of het bevat behalve bewijzen ook stellingen en beschrij-

¹ Het zal misschien niet ieder duidelijk zijn, waarom wij dogmatiek en recht hier als beschrijvend qualificeeren. Wij meenen echter gerust alzoo te mogen doen. Ieder van die wetenschappen toch beschrijft inderdaad; ze beschrijft namelijk „*het verband*,” dat tusschen bepaalde zaken bestaat. Strikt genomen zou men misschien den betoogenden stijl ook beschrijvend kunnen noemen. Kan men niet zeggen: elk betoog is eene beschrijving van het verband der dingen?

vingen van figuren. De dogmatiek bij voorbeeld wordt soms betoogend enz.

Er is eene soort van stijl die in het bijzonder de aandacht verdient: het is *de betoogende stijl*. De grondvorm van den betoogenden *stijl* is de sluitrede (*sylogismus*). Iedere sluitrede bestaat uit drie oordeelen (major, minor en slotsom.) De major is een van beide: òf categorisch, òf hypothetisch. Is hij het laatste, dan is ook de slotsom hypothetisch. In het eerste geval is de slotsom òf categorisch òf hypothetisch al naarmate de minor òf categorisch òf hypothetisch is. De gewone volgorde van de oordeelen is hier deze: 1°. major, 2°. minor, 3°. slotsom. Het gebeurt soms, dat men onder het schrijven een der oordeelen van den sylogismus weglaat (*enthymema*). Soms schakelt men twee of meer sluitreden aaneen. (*Sorites*).

Wat de *kleuring* betreft, hare eenvoudigste en meest gewone vormen zijn: 1°. de vragende 2°. de gebiedende spreekwijs.

HOOFDSTUK IV.

ALGEMEENE REGELEN VOOR DEN STIJL.

Bij het schrijven dan stelt de mensch zich voor, in een ander op te wekken hetzij één zielsproces, hetzij twee, hetzij meer zielsprocessen. Is hem zulks gelukt, dan verklaart hij door den ander *begrepen* te zijn; van zich zelven zegt hij dan, dat hij zich (voor den ander) *duidelijk* uitgedrukt heeft. Derhalve: *een eerst vereischte van den stijl is* DUIDELIJKHEID.

Evenwel, duidelijkheid moge hier van het hoogste gewicht zijn, ze is het eenige vereischte niet. Immers, het is er den schrijver om te doen begrepen te worden, dit is zeker; maar... zal men hem begrijpen, zoo is het niet voldoende, dat hij duidelijk is *voor het geval dat men hem lezen mocht*; neen, het is daartoe ook noodig *dat men hem werkelijk leest*. Deze waarheid nu maakt eene zekere omzichtigheid noodig. En, gaat S. ook niet zóóver, zijnen stijl ten behoeve van den lezer te kleuren, hij dient te vermijden, dat die stijl door zijne kleuring de menschen afschrikt. Met andere woorden: de

stijl mag niet indruischen tegen de regels van de **WELLUIDENDHEID**.

De voorwaarden van begrijpelijkheid, en derhalve de eischen van de duidelijkheid, zijn andere, indien het te doen is om niets dan om voorstellingen, andere, indien men behalve voorstellingen nog bovendien andere zielsprocessen wenscht.

DUIDELIJKHEID en **WELLUIDENDHEID**, ziedaar dan de twee hoofdvereischten van den stijl, ziedaar dan de bronnen, uit welke elke regel voor den stijl vloeit. Merken wij hier echter dit op: niet altijd zijn de regels van de duidelijkheid van evenveel belang als die van de schoonheid. Soms gebeurt het dat een regel van de schoonheid in tegenspraak komt hetzij met een regel, hetzij met twee, hetzij met meer regels van de duidelijkheid. Dán moet de bedoeling van den schrijver beslissen wat het zwaarste weegt. Hier toch treden de eischen van de duidelijkheid, elders die van de welluidendheid in 't bijzonder op den voorgrond. Maar, in den regel zal het hier wel mogelijk zijn den strijd zóó te beslechten, dat beide partijen in gelijke mate voldaan zijn. En hierop moet dan natuurlijk ons streven gericht zijn.

Wij willen nu ieder van de beide hoofdvereischten, duidelijkheid en welluidendheid, afzon-

derlijk in oogenschouw nemen. — Bij de taal in het algemeen, we zagen het, komen vooral in aanmerking deze zaken, 1° de stof, 2° de vorm. Dit geeft aanleiding tot eene verdeeling in twee soorten van regels, 1° regels die de stof betreffen, 2° regels die den vorm betreffen.

A. ALGEMEENE REGELS VAN DE DUIDELIJKHEID.

Duidelijkheid is er dán, als het mij (schrijver) gelukt is, door mijn schrijven bij den ander op te wekken hetzij dat zielsproces hetzij die zielsprocessen van welke ik wenschte dat hij het (ze) hebben zou. Waarvan hangt dit nu af? Van het volgende. Hetgeen bij het schrijven plaats heeft is dit. Ik geef aan een ander zoodanige indrukken, van welke ieder bij hem doet ontstaan zulk een zielsproces als ik in hem wil opwekken. Stel, bij voorbeeld, ik wil bij iemand wekken de gedachte aan een boom. In dit geval geef, hetzij spreek hetzij schrijf ik, dat woord, hetwelk hij gewoon is met de voorstelling „boom” te verbinden. Verstaat de man niets als Fransch dan zeg ik bv. „arbre” enz. Desgelijks wanneer het om een ander zielsproces bv. om eene hartstocht te doén is. Dán bezig ik hetzij dat woord hetzij die rhetorische figuur, als pleegt bij hem die hartstocht gaande te maken. Hieruit volgt deze

waarheid: *duidelijkheid is iets betrekkelijks*. Immers, alles hangt hier af van den persoon en van de associatie zijner zielsprocessen. Is iets duidelijk voor den een, het is misschien niet duidelijk voor den ander. Het komt bij de duidelijkheid niet slechts aan op den schrijver; neen, veel ook hangt hier af van den lezer.

Maar zijn er dan geen regels van duidelijkheid? Heeft men dan niet het recht hier aan den schrijver bepaalde eischen te stellen?

Antwoord. Neemt men het woord „duidelijkheid” in bovengemelden, engen zin, dán zeker zijn er geen regels. Maar nu gebruiken wij dit woord doorgaans in ruimeren zin. Want, vele menschen komen in de associatie van hunne gedachten met elkander overeen. Een bepaald woord, eene bepaalde rhetorische figuur, brengt bij den een soortgelijke voorstellingen te weeg als bij ieder van vele anderen. Spreekt iemand dat woord, die rhetorische figuur uit, hij wordt *begrepen door*, hij is *duidelijk voor*, ieder van die personen. Men kan hier derhalve stellen algemeene regels, aan welke hij zich onderwerpen moet, zal hij duidelijk zijn. En men kan van hem *eischen*, dat hij er zich aan onderwerpt, *indien men op zijne inlichtingen recht heeft*.

Daarom verkrijgt het woord „duidelijk” een volstrekten zin, zoodra bekend is, welk pu-

blik het geldt. Deze voorwaarde verdient hier zeer de aandacht. Menigeen toch is gewoon, al datgene, wat hij niet begrijpt, d. i. wat niet bij hem gaande maakt die processen, van welke hij onderstellen kan, dat de schrijver ze hem geven wilde, onduidelijk te noemen en den schrijver hiervoor aansprakelijk te stellen. Dit nu is dikwijls zeer onbillijk. Stel nl. de schrijver schrijft volmaakt duidelijk, altijd kan het wezen, dat er de een of ander is, die hem niet begrijpt. Niet begrijpen, misverstand — we zagen het — heeft niet altijd dezelfde oorzaak. Neen, alles hangt hier af van het antwoord op deze vraag: heeft de lezer bij ieder teeken, iederen redevorm, dat hij leest, ook hetzelfde zielsproces, hetzij gedachte, hetzij aandoening, hetzij streven, hetwelk de schrijver bij hem onderstelt, ja of neen? Zoo neen, dan is er geen onderling verstand mogelijk. Dán heeft men dit: de een spreekt in eene taal, die den ander vreemd is. Stel, bij voorbeeld, iemand, die ten eenemale onervaren in de wiskunde is, ontvangt een opstel over bolvormige driehoeksmeting in handen. Het is waarschijnlijk, dat hij dit opstel niet zal begrijpen. Bewijst dit nu dat het opstel niet duidelijk is? Neen, de zaak is deze: de lezer is niet in staat, bij iedere uitdrukking en iedere figuur zich te denken het-

zelfde van hetgeen de schrijver verwacht, dat ieder van zijne lezers het daarbij denken zal, m. a. w. : *de lezer is gebrekkig voorbereid* ¹.

Bij dit voorbeeld is er uitsluitend sprake van *voorstellingen*. Maar hetzelfde geldt van ieder ander zielsproces: iedere aandoening bv. Daarom spreekt men ook van "muziek *begrijpen*", van "een vers, een karakter, *begrijpen*" enz. Ook hier ligt de schuld nu eens aan den auteur, dan weder aan den ander.

Wij zien het: de eischen, die men een schrijver mag stellen, hebben hunne grenzen. Alle duidelijkheid onderstelt, dat het publiek eene bepaalde mate van ontwikkeling heeft. Die eischen wijzigen zich naar het publiek, voor hetwelk de schrijver schrijft. Schrijver en lezer, deze twee vullen hier als het ware elkander aan. Hoe meer de een doet, des te minder blijft er te doen voor den ander. *Hoe hooger de trap van ontwikkeling, op welken het publiek zich be-*

¹ Dit moet men wél in het oog houden bij zulk een woord dat eene *stemming des gemoeds* uitdrukt. Wij verwonderen er ons dikwijls over, dat sommigen een groot gewicht hechten aan Bijbeltermen en dgl. Zulk een term, zoo meenen wij dan, is ten eenemale onbegrijpelijk. Maar neen, hij is *niet* onbegrijpelijk... mits men er maar de vereischte gemoedstemming mede verbindt. Menig boek over filosofie, ook dit heeft — trouwens misschien te recht! — veel te verduren!

vindt, des te minder is de schrijver aan regels gebonden.

Uit dit alles volgt deze waarheid: regels te geven is onmogelijk, tenzij bepaald is, voor wélk publiek ze gelden. Welk publiek nu zullen wij ons bij onze regels voor oogen stellen? Het antwoord ligt voor de hand. Wij wenschen, namelijk, dat onze regels zoo algemeen mogelijk zullen zijn, en voor *iedereen* schrijver zullen gelden. Daartoe nu moeten wij uitgaan van dit beginsel: de schrijver wenscht zijn publiek zoo groot mogelijk. Wil de schrijver zijnerzijds zijn publiek beperken, dit is *zijn* zaak. In dat geval wijzigen onze regels zich naar zijn beperkt publiek.

Aan de taal, het is ons boven gebleken, onderscheiden wij twee zaken: 1° stof, 2° vorm. Wij kunnen derhalve ook de regels voor den stijl verdeelen in: 1° regels voor de stof, 2° regels voor den vorm. Beginnen wij met die regels welke *de stof* betreffen.

Begrijpen (en derhalve de duidelijkheid) berust hierop, dat iedere indruk, welken de schrijver zijnen lezer geeft, bij dezen eene bepaalde voorstelling, soms bovendien eenig ander zielsproces, wakker maakt, kortom, zulk een zielsproces als de schrijver wenscht. Is dit ten aanzien van een bepaalde indruk het geval; dan

zegt men, dat het middel (de redevorm) hetwelk dien indruk te weeg bracht, den lezer *bekend is*. Wij hebben derhalve dezen regel.

DE SCHRIJVER VERMIJDE ZOOVEEL MOGELIJK ELKEN REDEVORM, DIE AAN ZIJN PUBLIEK ONBEKEND IS.

Gaan wij nu uit van het beginsel om zoo algemeen mogelijk te zijn, dan verkrijgt de regel dezen vorm.

DE SCHRIJVER BEZIGE NIMMER ZULK EEN REDEVORM, DIE NIET ALGEMEEN VERSTAANBAAR IS.

Aanmerking. Wil de schrijver, om de eene of andere reden, nochtans gebruik maken van zulk een vorm, welken zijne lezers niet verstonden voordat zij zijn geschrift in handen namen, dan zorge hij er voor, dien vorm, hetzij eens vooral, hetzij bij elke gelegenheid, te omschrijven. Neemt de S. deze voorwaarde in acht dan is het misschien goed, dat hij nu en dan een vreemden vorm bezige. Zoodoende toch draagt hij er het zijne toe bij, de taalkennis van het publiek te vermeerderen.

Zijn wij eenmaal voor iederen vorm omtrent de beteekenis overeengekomen, dan kunnen wij bovengenoemden regel uitdrukken als volgt.

DE SCHRIJVER ZORGE ER VOOR, DAT HIJ TEL-

KENS ZEGGE DATGENE WAT HIJ ZEGGEN WIL — NIMMER IETS ANDERS DAN DIT.

Verder ligt in datgene wat zooveen gezegd is, nog deze belangrijke regel.

DE SCHRIJVER MAG NIET, TENZIJ BIJ DRINGENDE NOODZAKELIJKHEID, AFWIJKEN VAN DEN EENVOUD. Derhalve: DE SCHRIJVER LEGGE ER ZICH OP TOE TE SCHRIJVEN ZÓÓ ALS MEN SPREEKT.

De groote vijand van alle duidelijkheid is *dubbelzinnigheid*. De middelen, die dienen, wil men haar vermijden, vervallen in: 1°. dezulken die betrekking hebben op *de stof*, 2°. dezulken die betrekking hebben op den vorm van den stijl. Wat de stof betreft, hier komt in aanmerking het volgende: VERMIJD ELK DUBBELZINNIG WOORD (REDEVORM); wat den vorm betreft — VOLLEDIGHEID, TAALFOUTEN VERMIJDEN, DOELTREFFENDE RANGSCHIKKING VAN DE WOORDEN, ZORGVULDIGHEID BIJ DE KEUS VAN VERBINDENDE WOORDEN EN BIJ DE INTERPUNCTIE (*stembuiging*).

Begrijpen, en derhalve de duidelijkheid, berust op associatie, hierop nl., dat iedere voorstelling, die wij den lezer geven, bij hem wakker maakt zulk eene voorstelling, welke hij reeds bezit¹. Derhalve, wil iemand duidelijk zijn, zoo

¹ Hierop berust ook het verschijnsel, dat de mensch zooveel te gemakkelijker leert, naarmate hij meer *weet*. Immers, *weet*

moet hij maken, dat datgene, wat hij den lezer geven, *steun vindt* bij datgene, wat deze heeft m. a. w., *hij moet uitgaan van datgene, wat den lezer bekend is, en van hier komen tot het onbekende*. Hierop berust deze regel:

STAAN TWEE REDEDEELEN, A EN B, IN EENE ZOODANIGE BETREKKING TOT ELKANDER, DAT MEN A MOET WETEN, ZAL MEN B VERSTAAN, DAN MOET A IN DEN STIJL VOORAFGAAN AAN B.

Verder hangt de zin van de taal af van *het verband*, dat tusschen de deelen bestaat.

Derhalve: DE DUIDELIJKHEID EISCHT, DAT DIT VERBAND BEHOORLIJK UITKOME.

Dit verband nu wordt hoofdzakelijk aangeduid door de wijze hoe ieder deel ten opzichte van ieder ander geplaatst is. Het ligt voor de hand, die zaken, welke, wat den zin betreft, bijeen behooren, ook bijeen te plaatsen. Wij vinden hier eene derde algemeene regel, namelijk deze.

ZORG DAT DIE ZAKEN WELKE WAT BETEEKENIS AANGAAT BIJ ELKANDER BEHOOREN OOK BIJEEN STAAN, EN DAT DIEGENE, WELKE NIET BIJEEN BEHOOREN, VAN ELKANDER GESCHEIDEN WORDEN.

Verder wordt dat verband nog aangeduid 2. door de middelen van verbinding — als daar zijn:

hij veel, dan vindt datgene wat hij verneemt ook veel steun. Hoe meer iemand weet, met des te meer vrucht leest hij.

voegwoorden plaatsvervangende woorden (voornaamwoorden), bijwoorden — alsmede door leestekens. **MEN WIJDE DERHALVE AAN IEDER VAN DIE BESTANDEELEN ZEER DE AANDACHT.**

Men ziet het, het moet duidelijk uitkomen, hoedanig het eene rededeel overgaat in het andere. *Het is van belang aan het eind van ieder groot rededeel opgave te doen van het plan, dat men zich voorstelt in het volgende te geven.* In het algemeen is dit wenschelijk: de schrijver zorg, dat zijn lezer steeds op de hoogte is van hetgeen hij, schrijver, doet.

Nog iets anders is voor de duidelijkheid van hoog gewicht. Het is de *aandacht van den lezer*. Zal er bij den lezer krachtige associatie plaats hebben, zal hij goed onthouden, dan is dit noodig; zijne aandacht mag niet verdeeld zijn, neen, ze moet zijn geconcentreerd op de hoofdzaak.

Hierin ligt vooreerst eene opwekking tot **VOLLEDIGHEID**. **MEN MOET DEN LEZER ZOO MIN MOGELIJK TE RADEN GEVEN.** Anders toch gebeurt dit: hij verspilt zijne opmerkzaamheid op den *zin van de woorden*: hij glijdt over *het onderwerp* heên.

Verder eischt de duidelijkheid, dit: de aandacht van den lezer verdeele zich niet maar concentreere zich zooveel mogelijk op ieder punt. **DAAROM IS HET WENSCHELIJK, DAT IEDER**

REDEDEEL ZOOVEEL MOGELIJK OP ZICH ZELF STA. Heeft de lezer niet genoeg rustpunten dan wordt hij licht onattent; soms slaapt hij dan zelfs in.

OOK VERMIJDE MEN LANGE UITWEIDINGEN, SPRONGEN, kortom, al wat geschikt is om zijne aandacht af te leiden van de hoofdzaak. BONDIGHEID EN GELEIDELIJKHEID zijn hier punten van belang. Is er iets kernachtigs, energieks, in den stijl, dan houdt dit den lezer wakker: het behoedt hem voor afdwalen.

Aanmerking. Soms echter gebeurt het, dat eene uitweiding om der wille van de duidelijkheid wenschelijk is. Dit bv. dán, als het noodig is, datgene wat gezegd is, nader toelichten door een bijzonder hulpmiddel, als daar zijn: formules, voorbeelden, omschrijvingen, herhalingen, citaten, enz.

Maar, wát men ook in dit opzicht doe, altijd zorge men er voor, dat wèl uitkome, wát tot de uitweiding, wát tot de hoofdzaak behoort. Bezigt men een citaat, dan zorge men vooral, dat duidelijk uitkome wát van den Referent, wát van den vreemden schrijver, is.

Doorgaans is 't best de uitweiding in eene afzonderlijke afdeeling, b. v. in eene "*Aanmerking*", geheel op zich zelve te plaatsen.

De duidelijkheid, we zien het, eischt, dat men iedere *noodellooze* herhaling vermijde. Hieruit volgt deze regel:

KOMT EEN EN HETZELFDE REDEDEEL, MITS IN GELIJK VERBAND, VOOR IN HETZIJ TWEE, HETZIJ MEER AFDEELINGEN, VAN WELKE HET EEN OP HET ANDERE VOLGT, DAN LIGT MEN HET ER UIT: MEN MAAKT ER HET HOOFD VAN EENE AFDEELING VAN. DEZE AFDEELING OMVAT DAN IEDER VAN DIE DEELEN, WELKE MET ELKANDER DAT UITGELIGTE DEEL GEMEEN HADDEN.

Bij voorbeeld. Wij hebben deze rededeelen: A B, A P, A V, M N. Hier komt de term A in drie rededeelen voor. Wij nemen dien term er uit en schrijven A {B, P, V}, M N. of wel M N, {B, P, V}, A of wel M N, A, {B, P, V.}

Wij doen hier eveneens als in de algebra bv. bij:

$$abc + abd + abc \dots = ab(c + d + e \dots)$$

Soms geeft dat uitlichten aanleiding tot splitting in twee of meer groepen bv. bij:

$$AB, AG, CE, CD, CF = A(B, G), \\ C(D, E, F).$$

Neemt men dezen regel in acht, dan vervalt het opstel, hetzij voor een klein, hetzij voor een groot gedeelte, in een tal van zulke groepen, van welke ieder bestaat uit 1°. een algemeen be-

standdeel, 2°. de bijzondere bestanddeelen, welke daaronder behooren. Op die wijs ontstaat eene bepaalde *indeeling*. Niet zelden is het hierbij mogelijk óf twee óf meer van die groepen weder tot eene groote groep, bv.:

$$\begin{aligned} & ABC, \{M, N, O\}, ABD, \{P, Q, R\}, \\ & \qquad ABE, \{S, T, U\} = \\ AB, & \left\{ C, \{M, N, O\}, D, \{P, Q, R\}, \right. \\ & \qquad \left. E, \{S, T, O\} \right\}. \end{aligned}$$

Wij doen hier telkens dit: het algemeene voorop en het bijzondere achteraan zetten. Dit is nl. noodig, zouden wij niet zondigen tegen den eersten regel van bl. 38. Immers, hier is telkens het algemeene noodig tot recht verstand van het bijzondere.

Neemt men dit in acht, dan verkrijgt het opstel langzamerhand zulk een vorm, dat het zich hoofdzakelijk splitst in: 1°. een algemeen gedeelte 2°. een bijzonder gedeelte. Het bijzonder gedeelte is dan niet anders dan dit: de regels van het algemeene, die toegepast zijn op hetzij twee, hetzij meer bijzondere gevallen.

Soms nu herhaalt de splitsing zich voor ieder der onderdeelen. Immers, ook ieder van die deelen is op zich zelf een opstel; het kan derhalve ook èn een algemeen èn een bijzonder gedeelte hebben. Soms gebeurt het, dat in

ieder van die onderdeelen hetzelfde beginsel van indeeling is als in het geheel; soms is hier een ander dan dáár. Soms gebeurt het, dat ieder onderdeel volgens hetzelfde beginsel ingedeeld is als ieder ander, soms gebeurt het, dat het een volgens dit, het ander volgens een ander beginsel ingedeeld is; soms gebeurt het, dat slechts een gedeelte van het opstel vatbaar voor indeeling is. Is hetzij het een hetzij het ander het geval, naar die mate zal er hetzij veel hetzij weinig *symmetrie* in het stuk zijn.

Het is er ver van af dat de indeeling altijd afzonderlijk aangeduid zou zijn. Neen meestal bepaalt men er zich bij ze bij ieder van de grotere deelen (Hoofdstukken enz.) door een Hoofd aan te duiden. Maar, wát men ook doe, men houde zich zooveel mogelijk aan dezen regel:

STAAN TWEE REDEDEELEN A EN B IN EENE ZODANIGE BETREKKING DAT A B OVMAT DAN MOET A VOORAFGAAN AAN B.

Het uitlichten zal niet geoorloofd zijn tenzij het verband, in hetwelk het gemeenschappelijke deel in het eene rededeel voorkomt, gelijk is aan dat in hetwelk het in het andere voorkomt.

Soms ook is het wenschelijk in het bijzonder gedeelte de algemeene regel te herhalen. Dit echter maakt dan het algemeene gedeelte geenszins overbodig.

Over het algemeen kan herhaling te pas komen dán, als er is eene waarheid, die men den lezer zeer vast in het geheugen prenten, althans hem op het hart drukken wil. Dit nu is het geval ten aanzien van de *hoofdstrekking* van het rededeel. Hierop berust deze practische regel: het is goed, *aan het einde van ieder belangrijk rededeel te geven een kort overzicht van hetgeen men daarin behandeld heeft.*

Bij het verband van de deelen komt, behalve de plaatsing en de middelen van verbinding, nog bovendien in aanmerking *de stembuiging*. Ten opzichte van dezen eischt de duidelijkheid, dat de klemtoon zal vallen op elk rededeel hetwelk bijzonder belangrijk is.

Deze zijn algemeene regels. Gebeurt het nu, dat er tusschen twee of meer van haar strijd ontstaat, dan geldt deze spreuk: datgene wat het zwaarste is moet het zwaarste wegen.

Wij zijn tot hiertoe uitgegaan van dit beginsel: een stuk is duidelijk zoodra het voldoet aan dezen eisch: schrijver en lezer begripen elkander.

Het is derhalve in zoover voor de duidelijkheid onverschillig of datgene wat de schrijver verkondigt uit een logisch, uit een empirisch ¹, uit

¹ Dat is, of het aan de waarneembare werkelijkheid beantwoordt, ja dan neen.

een ethisch, uit een aesthetisch oogpunt te verdedigen is, ja of neen. Wat echter hier de logica betreft, ik meen, dat iemand, die al deze regels getrouw in acht neemt, er niet licht toe komen zal, tegen de logica te zondigen.

B. ALGEMEENE EISCHEN VAN DE
WELLUIDENDHEID.

Het begrip „welluidendheid” omvat o. a. de volgende begrippen: helderheid, vloeijendheid, gelijkdelijkheid, cadanz, fatsoenlijkheid.

Ten aanzien van de welluidendheid geldt in het algemeen hetzelfde, wat wij boven ten aanzien van de duidelijkheid gezegd hebben. Ook de regels van de welluidendheid onderstellen, dat het publiek op een bepaalden trap van ontwikkeling sta. Hier namelijk is het noodig, dat *de smaak* van „Publiek” eenigzins ontwikkeld zij.

Overigens moet men er zich wel wachten voor deze fout: *schijnbare* welluidendheid te verwarren met *ware*. Is op eenig gebied van de schoonheid dit waar: menigeen bewondert datgene, wat hij later, als hij op een hooger standpunt van ontwikkeling staat, zal afkeu-

ren, dan is het hier. Menig jong auteur bewondert eene zekere zangerigheid van den stijl, welke den meergevorderde als wansmaak in de ooren klinkt. Ja, zóó zwevend zijn de denkbeelden omtrent de welluidendheid, dat men soms bijna in verzoeking zou komen, alle welluidendheid voor eene zaak van gewoonte te verklaren ¹ en hare regels te doen zamenvallen met die van de duidelijkheid. Wat hiervan ook zij, dit is zeker: de regels van de welluidendheid vallen voor een goed deel zamen met die van de duidelijkheid. Bij voorbeeld. De duidelijkheid, we zagen het, eischt *eenvoud*; de wel-

¹ Ik heb in dit mijn oordeel een beroemd man op mijne zijde. Althans bij MAX MUELLER (Lectures on the science of language... enz. Second series p. 180), lees ik het volgende. Euphony is a very vague and unscientific term. Each nation considers its own language, each tribe its own dialect, euphonic; and there are but few languages, which please our ear when heard for the first time. To my ear *knight* does not sound better than *knecht*, though it may do so for an English ear, but there can be no doubt that it requires less effort to pronounce the English *knight* than the German *knecht*. MUELLER zegt dit met het doel om te ondersteunen eene interessante theorie. Hij beweert namelijk, dat elke verandering, die in verloop van tijd in de uitspraak plaats heeft, voornamelijk haren oorsprong verschuldigd is aan dit verschijnsel, dat de mensch er naar streeft *alle nooddelooze spierinspanning te vermijden*. MUELLER beroept zich hier op de ontdekkingen van de nieuwe physiologie (CZERMAK, DONDERS, HELMHOLTZ).

luidendheid desgelijks. De duidelijkheid eischt *geleidelijkheid* en *afronding*; niet anders doet de welluidendheid. De duidelijkheid eischt dat men noodelooze herhalingen vermijde; de welluidendheid eischt eene zekere afwisseling. Wil men uitgaan van het beginsel, dat de gewoonte over de welluidendheid beslist, dan komt men ook hier tot dit voorschrift: schrijf zoo veel mogelijk gelijk ge spreekt. — Volgens mijn persoonlijk smaak verlangt de welluidendheid van den stijl iets kernachtigs, gemis van alle lijmerigheid, slepenheid, slaperigheid, kortom van alle vervelendheid. Overigens komen ook hier in aanmerking deze zaken: 1. woordenkeus, 2. woordvoeging, 3. klemtoon.

De eischen van de welluidendheid, welke ze ook zijn mogen, komen hoofdzakelijk bij *den gekleurden stijl* in aanmerking. Wat den ongekleurden stijl betreft, wij achten het mogelijk, dat er een tijd zal komen, wanneer voor elk beschaafd publiek de eischen van de welluidendheid zullen zamensmelten met die van de duidelijkheid; een tijd wanneer het heeten zal: *is iets volkomen duidelijk, dan is het tevens welluidend*.

Bestaat die mogelijkheid, zóólang, kunnen wij voor den ongekleurden stijl veilig stellen dezen regel.

NEMMER DE DUIDELIJKHEID OPOFFEREN AAN DE
WELLUIDENDHEID.

Geldt het, hetzij een officieel stuk, hetzij een
onderwerp van abstracten aard, dan is die regel
onverbiddeijk!

Ieder van de regels, die wij tot hertoe ge-
geven hebben, is vrij algemeen. Uit die allen
nu volgen enkele regels van welke ieder nóg al-
gemeener is. Wat toch zien wij? Antwoord.

Zal de schrijver zich door zijn publiek doen
begrijpen, dan is dit noodig: hij moet van iedere
voorstelling, iedere aandoening, kortom van elk
zielsproces, wete, welk woord, welke rede-
vorm, bij zijn publiek dat zielsproces opwekt.
Een eerst vereischte voor den schrijver is MEN-
SCHENKENNIS. Men kan hier ook dit zeggen.

„Zal de schrijver in staat zijn, in acht te ne-
men, de regels, die wij als betreffende de *stof*
gegeven hebben, dan is het noodig, dat hij
een grooten voorraad van stof tot zijne beschik-
king hebben, zoodat zijne keus niet beperkt
zij. Een eerst vereischte voor den schrijver is
TAALKENNIS.” Er is meer.

Zal nl. de schrijver de regels, die den *vorm*
betreffen, in acht nemen, dan is het noodig

dat hij de plaatsing van ieder deel in zijne macht hebbe. Derhalve, ieder deel moet op zichzelf staan en bewegelijk zijn, zóó namelijk dat de S. er naar behooren mede *werken* kan. Hieruit volgt deze hoogst belangrijke regel.

MEN VERMIJDE ZOOVEEL MOGELIJK ELKE ZAMENKOPPELING.

S L O T S O M.

Den schrijver worden ter behartiging aanbevolen de volgende regels.

1. De schrijver vermijde elk woord zooook elken redevorm), dat bij zijn publiek niet bekend is.
(regel van de *helderheid*).
2. " " wijke niet, tenzij in geval van dringende noodzakelijkheid, af van den eenvoud.
(regel van de *ongekunsteldheid*).
3. " " vermijde al wat dubbelzinnig is.
(regel van de *naauwkeurigheid*).
4. " " late telkens het bekende voorafgaan aan het onbekende.
(regel van de *geleidelijkheid*).
5. " " zorgte dat bijeen komen te staan die zaken welke, wat zin betreft, bijeen behooren. (*orde*).
6. " " wijde zijne aandacht aan de midelen van verbinding.
(*vloeiendheid*).
7. " " spreke telkens zijne bedoeling in haar geheel uit (*volledigheid*). Hij zorgte er voor, dat zijn stijl niet te zeer ver-

dund worde (*bondigheid, zaakrijkheid*). Hij zorge er voor, dat de lezer nimmer, "den draad kwijt rake."

8. De schrijver late telkens het algemeene voorafgaan aan het bijzondere.
9. " " legge zich toe op *menschenkennis* (op *taalkennis*).
10. " " vermijde zooveel mogelijk alle *zamenkoppelingen*.

Wij hebben dan de algemeene regels voor den stijl gevonden. Er wacht ons nu de taak, uit die algemeene regels de bijzondere regels af te leiden. Daartoe moeten wij ieder van die algemeene regels toepassen op ieder onderdeel van de schrijfkunst. Deze onderdeelen zijn: 1. *De woordenkeus*, 2. *De woordvoeging*, (*zinsbouw*), 3. *De bouw van het gansche opstel*. Verder zullen wij voor iedere regel onderzoeken, in welke gevallen het wenschelijk is van haar af te wijken; wij zullen trachten te bepalen, waar voor iedere regel de grenzen zijn, zal er voldaan zijn aan dezen eisch: dat de verschillende regels elkaar weêrkeurig in toom houden, en er diensvolgens een schoon geheel ontstaat.

Bij dat alles zullen wij gelegenheid vinden den inhoud van dit boekje nader toe te lichten.

Van denzelfden Schrijver verscheen vroeger o. a. het volgende:

1. Heerschen er wetten op het gebied van den geest?
2. Schema van de wijsbegeerte.
3. De kennis van het Bovenzinnelijke. Vervolg op het
Schema van de wijsbegeerte.
4. Aanteekeningen over Moraal. Twee stukjes.
5. Het transcendentaal idealisme.
6. Gedachten over Opvoedkunde.
7. Vragen en opmerkingen betreffende het Hooger Onderwijs.
8. De Ziel vóór de waarneming. Eene bijdrage tot de leer van de aangeboren begrippen.
9. Aanteekeningen over Godsdienst.
Eerste stukje: Het begrip »God”. Het begrip »godsdienst”. Het »deïsme”.
» » De Onsterfelijkheid volgens de atomistiek van M. DROSZBACH.
10. IMMANUEL HERMANN FICHTE als anthropoloog en psycholoog in hoofdtrekken geschetst.
11. Over de wijze, hoe men behoort de dwaling te keer te gaan. Zielkundig onderzoek.
12. Geloof en Weten, volgens FECHNER.
13. Gedachten over Wijsbegeerte en Openbaring.
14. Het hoog belang en het doel van de wijsbegeerte. Uit het Duitsch van Dr. ROB. ZIMMERMAN, Professor te Weenen.

1010 87/0

DE KUNST VAN SCHRIJVEN.

PROEVE VAN EEN STELSEL VAN STIJLLEER, DAT
DE ZIELKUNDE TOT GRONDSLAG HEEFT.

DOOR

F. A. HARTSEN.

TWEEDE STUKJE: BIJZONDER GEDEELTE.

S'il y a tant de confusion dans les choses, c'est qu'on en laisse beaucoup trop dans les mots.

DESCURET.

The mischief begins when language forgets itself, and makes us mistake the word for the Thing, the Quality for the substance, the *Nomen* for the *Numen*.

MAX MUELLER.

ARNHEM, J. VAN EGMOND, JR.

1866.

VOORREDE.

Ik heb in de voorrede van het Algemeen gedeelte van dezen arbeid verklaard, dat ik voornemens was, mijne beginselen van stijl leer dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de Hollandsche, en zoo ook van de Duitsche, taal. Voorwaar een grootsch programma! Twee vragen roepen hier om beantwoording. De eerste vraag is deze: valt er in het Hollandsch en het Duitsch inderdaad wel veel te ontwikkelen? Ziehier wat ik wensch hierop te antwoorden. Wat het Duitsch betreft: de »Duitsche nevelachtigheid» is bij velen tot een spreekwoord geworden. Ten onzent, zelfs, verneemt men wel eens dit beweren: lees veel Duitsch en... ge bederft uwen stijl. Ik voor mij nu hecht aan eene dergelijke uitdrukking niet veel gewicht. Velen mogen ze gebruiken, zijn er onder die velen wel velen, die zich rekenschap weten te geven van de omstandigheid, wáárin de »nevelachtigheid» van het Duitsch dan toch wel bestaat? Neen, ik heb eene andere reden voor mijn beweren, dat het Duitsch

eene hervorming eischt. Ik bedoel het verschijnsel, dat meer dan één Duitsch schrijver krachtige pogingen aanwendt om zijne moedertaal te hervormen. Ik noem hier een KUNO FISCHER, een DROSSBACH, ja, ik zou ook HERBART kunnen noemen. Het Duitsch verlangt verbetering, dit lijdt geen twijfel.

En het Hollandsch dan? »Het Hollandsch, dat men gewoonlijk leest”, zoo luidt mijn antwoord, »is anders niet dan verbasterd Duitsch”.

Ja, het meeste Hollandsch is verbasterd Duitsch. Ik heb in den laatsten tijd ruimschoots gelegenheid gehad mij van die waarheid te overtuigen.

Ik heb, namelijk, alvorens dezen arbeid te beginnen, verscheiden Hollandsche werken, onder welke ook eenige schoolboekjes, doorgebladerd. Ik heb daardoor opgedaan deze overtuiging: er valt hier een rijk veld te ontginnen!

Maar er is eene andere vraag, die hier antwoord eischt. Immers, »mocht het al uitgemaakt zijn, dat hier behoefte aan hervorming is”, zoo zou men kunnen vragen, »is dan de schrijver van dit werkje voor dat hervormen de rechte man? Ik voor mij gevoel ten volle het gewicht van die vraag. Mijne eerste opleiding toch heeft niet gestrekt tot het doel, een stijlist van mij te maken.

Ik moet evenwel beginnen met hier op te merken, dat ik hier de eigenlijke hervormer niet ben. Immers, ik merkte het reeds op, men is in Duitschland aan

het hervormen, en... ook ten onzent ontbreekt het niet aan hen, die daarnaar streven ¹.

Dit slechts: geen van die personen wellicht, heeft zich bepaald rekenschap gegeven van het beginsel, hetwelk hij bij het hervormen volgt; en mochten ze zich hiervan al rekenschap gegeven hebben, dit in ieder geval is zeker: geen hunner heeft, voor zoover ik weet, dit beginsel uitgesproken.

Dit beginsel uit te spreken, en zodoende anderen bij het hervormen behulpzaam te zijn, ziedaar nu de taak, welke ik wil trachten hier te vervullen.

Een krachtig hulpmiddel hiertoe nu is mij geweest: vertalen. Sedert een paar jaren heb ik mij toegelegd op de kunst om boeken, vooral boeken van wetenschappelijke aard, uit het Duitsch in het Hollandsch te vertalen. Ik heb dit, Goddank, niet behoeven te doen bij wijze van kostwinning. Neen, ik heb gelegenheid gehad, daarbij met bedaardheid te werk te gaan, en mijne aandacht te wijden aan de betrekking in welke het Duitsch, wat zinnbouw betreft, staat tot het Hollandsch. Daarbij heb ik mij laten leiden door de wenken, die anderen mij gegeven hadden, alsmede door mijn eigen logisch gevoel — »logisch gehoor» zou ik bijna zeggen. Dit een en ander heeft mij in staat gesteld tot de omstandigheid, de wen-

¹ Ik denk hier o. a. aan DOUWES DEKKER, aan Cd. BUSKEN HUËT, aan VAN LENNEP, aan Dr. A. PIERSON.

ken van de anderen te formuleeren en met nieuwe te vermeerderen.

Er is eene opmerking, die ik hier niet weerhouden mag, namelijk deze. Ik sprak daar van Hollandsche boeken, die mij doen naar hervorming wenschen. Men meene nu niet, dat mijne bedoeling is, den schrijver van een dier boeken te gispnen. Wat is het geval? Ziehier. Merkt iemand onvolmaaktheden op, hij meent zich allicht verplicht, verontwaardiging aan den dag te leggen. Is het, dat hij die verontwaardiging heeft, dan is het zeker niet meer dan eerlijk indien hij ze toont. Maar... wij zouden wenschen dat hij ze niet had. Immers men mag nimmer van iemand eischen, dat hij zijn tijd vooruit is. En hebben de omstandigheden ons in de gelegenheid gesteld iemand voorbij te streven, het past ons dan allerminst hem hiervoor te doen boeten. Lijdt hij aan verwaandheid, dan, ja, is het misschien goed hem op zijne plaats te zetten. Maar, is hij iemand, die naar de mate van zijne vermogens met bescheidenheid naar waarheid streeft, dan heeft hij aanspraak op onze achting — zijn arbeid moge zoo gebrekkig zijn als hij wil. Ja, zou ik bijna zeggen, wij moeten er dien man dankbaar voor zijn, dat hij onvolmaakt is. Immers, wat bleef er voor ons te doen over, indien de wereld volmaakt was! Wat hiervan zij, ik heb het niet noodig geacht elk bijzonder geval, hetwelk volgens mijn oordeel berispelijk is, met den vinger aan te wijzen. Ontleende

ik een voorbeeld aan een of ander schrijver, ik heb — dit is regel — den schrijver niet genoemd, ja zelfs getracht het citaat onkenbaar te maken. En, heb ik eenig citaat in zijn geheel overgenomen, het was steeds dat van een groot man, van zulk een man van wien men zeggen mocht: »aan een boom zóó vól geladen. . . enz.

Overigens weet men, dat ik geen vriend van geheimhouding ben, en er niet voor vrees, mij des noods vijanden te maken. Maar, is er geen heil in dat ik iemand noem, waarom zou ik het dan doen? Neen, maar nu verwacht ik ook, dat ieder schrijver die eenigen invloed heeft, zelf zal onderzoeken in hoever zijn stijl fraai is; ik vertrouw dit vooral van ieder, die geroepen is tot de schoone taak: de jeugd te onderwijzen.

Hierbij komt nog iets anders. Het is dit. Is een schrijver eenmaal gevormd, dan mag men niet van hem eischen, dat hij zijne aandacht wijde aan den stijl. De ware stand van zaken is deze: bij den volwasen man is de stijl reeds overgegaan in het rijk van de onbewuste, »mechanische» verrichtingen. Gedachten scheppen, ziedaar 's mans taak; die gedachten uit te drukken dit moet bij hem als »van zelf» gaan. Daarom kunnen we het geen man van jaren euvel duiden, indien het hem ontbreekt aan de gelegenheid om veel zorg te wijden aan zijn stijl. Maar, wat de jeugd betreft: het is zaak te zorgen, dat zij zoo spoedig mogelijk leere zich juist en zuiver uit te drukken.

Wat mij betreft, ik moge regels voor den stijl geven, ik zelf zondig telkens tegen die regels. En geen wonder! Immers niemand vermag zich eensklaps los te rukken van de gebreken van zijnen tijd, van die van zijn eigen verleden. Neen, die gebreken op te sporen, na te gaan in welk verband ze tot de overige dingen staan, de kennis, die hij daarbij opdoet, dienstbaar te maken aan zijne verbetering en aan die van anderen ziedaar al wat de mensch hier doen kan. Maar... men vergete het niet: dit alles geschiedt niet in één oogenblik. Daarom is niets dwazer dan dit: van iemand te eischen dat hij zich eensklaps verandere. Eén ding slechts is er dat men eischen kan, dit namelijk: dat de mensch veranderen wil. »Want, slechts aan den wil, kan men door eischen iets veranderen!»

Dit brengt ons op een vooroordeel, dat maar al te gewoon is. »Is het waar, dat gijzelf stijlfouten maakt», zoo nl. zal misschien deze of gene zeggen, wat recht hebt ge dan tot de onderneming, anderen regels voor te schrijven? Men gaat hier uit van deze onderstelling, dat ieder verplicht is op eigen volmaaktheid te wachten, alvorens regels voor te schrijven aan anderen. Dwaas beweren! Eilieve, zult ge de hulp van den arts versmaden, omdat misschien die arts zelf niet vrij is van lichamelijke gebreken? Neen, zorg gij maar, dat gij de vruchten plukt, zoo dikwijls ze u geboden worden! Wat de gebreken van den boom betreft, dat is uwe zaak niet!

Daarenboven, wat mij betreft, ik schrijf eigenlijk geen regels voor aan anderen. Ik schrijf mij zelven regels voor. Is er iemand, die met mijne regels zijn voordeel kan doen — zooveel te beter.

Overigens ben ik met mijne voorbeelden eenigzins karig geweest. De reden hiervan is tweeledig: 1°. ik wenschte mijn tijd te sparen — ziek-zijn kost veel tijd! — 2°. Gemis aan genoegzame belesenheid, vooral wat Hollandsche litteratuur betreft. Misschien vind ik later gelegenheid, een grooter aantal voorbeelden te verzamelen. Voorloopig bepaal ik mij hoofdzakelijk bij de poging, ieder van mijne stellingen duidelijk uit te spreken. Aan den geletterden lezer blijve overgelaten, voor zoover hij dit noodig acht, mijne bedoeling door piquante voorbeelden aanschouwelijk te maken.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik om nogmaals de aandacht te vestigen op eene groote leemte van ons onderwijs: ik bedoel de gebreken van het onderwijs in de Logica. Ik heb reeds meer dan eens aangedrongen op het feit, dat men aan de universiteiten het onderwijs in de Logica verbeteren mocht. Inderdaad, ik moet erkennen, dat het mij ergert, wanneer ik zie, dat menig student gedwongen wordt, slecht logica te leeren en geld uit te geven aan een boek, hetwelk niet is zóó als het behoort te zijn.

Maar er is nog eene andere fout op welke ik hier de aandacht vestig. Ik bedoel de omstandigheid, dat ten

onzent de Logica tot het Hooger Onderwijs en niet tot het lager onderwijs gerekend wordt. Is het noodig dat aan de Universiteit les in de logica gegeven wordt? Ik wil het niet beslissen. Dit echter is m. i. zeker: het is eene abnormaliteit, dat men zaken als wiskunde enz. leert vroeger dan Logica. Verbeeld u, men eischt op de lagere school van u, dat ge denken zult en, zijt ge student — eerst dan leert ge, hoe ge het moet aanleggen, zult ge denken! Welk eene verhouding! Men werpe niet tegen, dat Logica zulk een moeilijk vak is! Want neen, er is geen vak eenvoudiger, kindelijker, dan zij. Trouwens, de geschiedenis heeft het geleerd: ARISTOTELES had de logica uitgevonden lang nog vóórdat de chemie, vóórdat de physica, de luijers verlaten had! Dit slechts is waar: wil men logica onderwijzen, men doe het dan goed. ¹

Wij vereenigen ons gaarne met deze woorden van onzen POLAK. »De studie der LOGICA is... voor den beschaafden man van ELKEN stand — veeleer dan de dans- of de zangkunst — eene LEVEN'SBEHOEFTE, eene LEVENSVRAAG! Maar wij voegen er bij de voortreffelijke opmerking van KUNO FISCHER. »Man lese in logischer Absicht z. B. platonische Gespräche, lessing'sche Schriften, wie den Laokoon, zergliedere die Re-

¹ Men werpe niet tegen, dat er ten onzent geen degelijk logicus is. Immers, men kan er des noods een uit Duitschland ontbieden.

de, mache sich den Gedankenbau bis ins Einzelne klar, merke auf jede logische Verknüpfung: das ist die fruchtbarste Art der logischen Erziehung. Nicht anders sollte die Logik auf den höheren Schulen gelehrt werden"¹.

Ik wil hier niet eindigen zonder met dankbaarheid vermelding te maken van hen, die door hunne welwillendheid meer dan anderen tot dit werkje hebben bijgedragen.

In de eerste plaats noem ik u, wel eerwaarde zeer geleerde G. BARGER. Immers, gij zijt het, die mij opmerkzaam gemaakt hebt op de voortreffelijke Philosophische Propaedeutik van ZIMMERMANN? Ja, gij hebt mij daardoor in kennis gebracht met iets aan hetwelk ik, even als vele anderen, sedert lang behoefte had, namelijk aan een degelijk werk over de grondbeginselen van de zielkunde en van de logica. Dank voor uwe onverdiende belangstelling.

En zou ik u hier vergeten, trouwe conscientieuse vrienden, M. D. DE BRUIJN en J. E. DIBBITS.

Neen, en is het hier niet de plaats te geven eene behoorlijke schets van datgene wat ik aan ieder van u

¹ *Wenscht iemand van Logica studie te maken, wij verwijzen hem naar de volgende werken: Philosophische Propaedeutik van BOB. ZIMMERMANN (zuiver formeel), Lehrbuch der propaedeutischen Logik von Dr. M. A. DRBAL (formeel), System der Logik und Methaphysik van KUNO FISCHER. POLAK, Logica.*

verplicht ben: ontvangt hier mijn dank althans voor de diensten, die gij als voortreffelijke stijlisten mij bewezen hebt!

Cannes, April 1866.

H.

INLEIDING.

Bij den stijl, we zagen het, komen vooral in aanmerking de volgende zaken: 1° *woordenkeus*, 2° *woordvoeging*. Bij de woordvoeging nu kan men onderscheiden o. a. twee trappen; 1° de wijze, hoe de woorden verbonden zijn tot zinnen (oordeelen enz.); 2° de wijze hoe die zinnen verbonden zijn tot grootere rededeelen: tot zamengestelde volzinnen, tot paragrafen, tot Hoofdstukken enz. — kortom tot een opstel. Derhalve, willen wij vinden de *bijzondere* regels voor den stijl, dan is duidelijk, wat wij te doen hebben. Het is namelijk dit: wij passen de *algemeene* regels een voor een toe — voor zoo ver zij namelijk hiervoor vatbaar zijn — op ieder van de gemelde omstandigheden.

Hierbij moeten wij echter nog dit opmerken: onder de rededeelen, we hebben het boven gezien, zijn er geen, die meer standvastig zijn dan de *kleinere rededeelen*; de grootere — paragrafen

enz. — komen niet bij ieder opstel voor, althans ze zijn niet in elk opstel afzonderlijk aangeduid. Daarom stellen we ons voor, die deelen, welke standvastig zijn, (woorden en zinnen), in eene afzonderlijke afdeeling te behandelen. Wij verdeelen derhalve ons onderzoek in drie hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk handelt over de *woordenkeus*; het tweede — over de *woordvoeging*; het derde — over *den bouw van het gansche opstel*. Ieder van die hoofdstukken omvat dit: 1° regels voor de duidelijkheid, 2° regels voor de welluidendheid.

HOOFDSTUK I.

DE WOORDENKEUS.

Een eerste vereischte voor elken schrijver, is: EENE RUIME KEUS VAN REDEDEELEN. Passen wij dit toe op de *woorden*, dan vinden wij dezen regel: het is wenschelijk, dat de schrijver een schat van woorden kenne; de S. behoort ten aanzien van ieder woord te weten, welke schakeering van zielsprocessen het bij zijn publiek te weeg brengt. Nemen wij aan, dat het publiek eens voor al gegeven is, zoo kunnen wij hier zeggen: het is wenschelijk, dat de schrijver een rijken voorraad van rededeelen tot zijne beschikking hebbe. De weg hiertoe nu bestaat in *lezen*, vooral hierin: lezen *met het doel* om uitdrukkingen te leeren kennen. De aankomende schrijver leze goede auteurs en, ontmoet hij een woord, dat hem treft, dat hem voorkomt bijzonder geschikt te zijn voor de

taak, uit te drukken eene geliefkoosde gedachte, zoo houde hij aantekening van dat woord. Tevens late hij niets ongebruikt, zoodra het hem gelegenheid geeft zich te oefenen in de kunst, zijne eigen gedachten te formuleeren.

Hij dulde nimmer eene onbestemde gedachte in zich. Gevoelt hij dat er eene bij hem opkomt, hij ruste niet, voordat het hem gelukt is, ze behoorlijk onder woorden te brengen, ja, ze op schrift te brengen. Wandelingen in de eenzaamheid, slapeloze nachten en andere „verloren oogenblikken” bieden voor dergelijke oefeningen een geschikte gelegenheid aan. (Voor de scholen dringen wij ten zeerste aan op *opstellen maken*.)

Evenwel, niet ieder heeft in den beginne veel gedachten, neen, wilde ieder auteur zich hier bepalen tot zijne eigen gedachten, bij menigeeen zou de stof niet rijk genoeg zijn ter oefening. Menigeeen ook zou er al spoedig toe komen, zich tevreden te stellen met een eng kringetje van woorden, zoodra dit maar voldoende was voor zijne eigen gedachten: menigeeen ook zou soms te vergeefs zoeken naar een woord voor zijne gedachte. Kortom, de S. moet zich brengen in de noodzakelijkheid, uit te drukken een grooten voorraad van gedachten, ook al is het, dat hijzelf deze niet maakt. Hij moet zich wapenen met woorden tegen den tijd

dat hij zelf gedachten hebben zal. Tot zóólang moet hij zich behelpen met de gedachten van anderen.

In het algemeen nu is er geen beter oefening voor den auteur dan *vertalen*, vertalen uit eene vreemde taal in die taal, in welke hij schrijven wil. Vertalen, wel te verstaan *conscientieus* vertalen — dit brengt den mensch al spoedig zóóver, dat hij niet verlegen behoeft te zijn om woorden voor zijn gedachten.

Aanmerking. Deze en gene opvoeder tracht den woordenschat van den leerling te verrijken daardoor, dat hij dezen dwingt, stukken uit een woordenboek van buiten te leeren. Onverstandiger tactiek dan deze kan ik mij bezwaarlijk denken! Wat toch is het geval? Antwoord. Geen leerling ter wereld brengt het ooit zóóver, dat hij zich een gansch woordenboek in het hoofd prent! Doorgaans leert men niet meer dan een klein gedeelte, twee of meer letters bv. Men kent dan bv. AL de woorden, die òf met A òf met B beginnen. En onder die allen is er menigeen, dat men nimmer noodig heeft. Maar, wat de M, en de N; betreft — van deze letters verstaat men geen enkel woord!

Neen, wilde men dit stelsel toepassen, dan moest men ten minste zorgen, dat de leerling de *voornaamste woorden* van buiten leert, onverschillig met welke letter ieder van die woorden begint. Maar... wat klagen wij in een tijd als de onze, een tijd nl. waarin de jeugd gedwongen wordt een aanzienlijk gedeelte van haren tijd op te offeren aan deze verheven bezigheid: taalfouten van Grieksche en Latijnsche schrijvers van buiten te leeren onder den beleefden naam van *uitzonderingen op den regel!!*

Dit over den regel, dat de schrijver toegerust moet zijn met eene rijke woordenkennis.

Verder noemden wij onder de algemeene regels ook dezen: DE SCHRIJVER VERMIJDE ZOOVEEL MOGELIJK ELKE ZAMENKOPPELING. Deze regel nu is voor de woordenkeus eigenlijk van minder belang. Want: woorden met elkander te verbinden, dit geeft niet licht aanleiding tot misverstand.

Koppeling van woorden geschiedt op tweeërlei wijze: hetzij *met-*, hetzij *zonder* koppelteeken. Laatstgenoemde vorm van koppeling is vooral bij de Duitschers in zwang.

• *Aanmerking.* Men hoort niet zelden deze opmerking: het Duitsch leent zich tot zamenvoeging van woorden veel beter dan

het Hollandsch doet. Ik houd het er voor, dat dit beweren op vooroordeel berust. Immers, zegt men in het Duitsch „Nichtsein”, „Anderssein”, „Nichtsosein”, Nichthersschucht, Denkmöglichkeit, Begriffsverhältniss, Wechselwirkung; men zou met hetzelfde recht kunnen spreken van „niet-bestaan”, „andersbestaan” „nietaldusbestaan” „nietheerschzucht, „wisselwerking” enz.; in de plaats van „de omstandigheid dat het niet bestaat”, „het gemis aan heerschzucht”, „de omstandigheid, dat het onmogelijk is zulks te denken”, „wederzijdse (weêrkeerige) werking” enz.

Het eenige onderscheid is hier dit: men is dat koppelen nu eenmaal in het Hollandsch zoo niet gewoon. Waaraan mag dat liggen? Aan eene quaestie van welluidendheid wellicht. Misschien ook is hier in het spel eene kwaal, tegen welke ik elders gewaarschuwd heb, ik bedoel dien vorm van nationaal-bekrompenheid, voor welchen het woord „germanismophobie” niet slecht gekozen is. Wat hiervan ook zij, wij Hollanders hebben ons van het koppelen genoegzaam vrij weten te houden, en... ik meen, dat wij, wat duidelijkheid betreft, daaraan wél hebben gedaan.

Hoe onschuldig het ook zij, de woorden te koppelen, verzuimt men daarbij de vereischte omzichtigheid, dan geeft het lichtelijk aanleiding tot onzin. Het gebeurt namelijk wel eens, dat men zulk een term, die betrekking heeft op niets dan op *een deel* van een gekoppeld woord, met *het geheel* in verband brengt.

Bij voorbeeld, als men schrijft: „academisch- en schoolonderwijs”. Men bedoelt hier „academisch onderwijs en schoolonderwijs”, maar... men zegt iets anders.

Afkeuring verdient, m. i., de gewoonte te schrijven „hetgeen” voor „datgene wat”, „waarvan” voor „van welke” enz. enz.

A. REGELS VOOR DE DUIDELIJKHEID.

ZORG, DAT GIJ SCHRIJFT DATGENE WAT GIJ SCHRIJVEN WILT EN NIET IETS ANDERS DAN DIT; zóó luidde de eerste van de min algemeene regels. *De ruiter regeert het paard*, zóó moet het wezen, niet: *het paard regeert den ruiter*. Iets dergelijks kan men wel zeggen ten opzichte van den schrijver en zijn stijl: de schrijver regeert zijn stijl moet het wezen en niet: de stijl regeert den schrijver. Passen wij dit op de woordenkeus toe, dan komen wij vooreerst tot deze uitkomst: de schrijver moet *elk woord*

wegen; hij mag geen woord bezigen, tenzij hij er zich van overtuigd heeft, dat het volkomen de schakeering van zijne bedoeling teruggeeft. Vooral vermijde hij ieder woord, aan hetwelk hij *geen beteekenis hoegenaamd* hecht. Ja, hij moet ook vermijden zulk een woord, bij hetwelk hij zich *niets denkt*. Bijna ieder gebruikt woorden als: „absoluut” „objectief” „natuur” en dgl. ¹

Hoevelen zijn er die bij zulk een woord iets degelijks denken!

Er is meer. We zijn hier namelijk uitgegaan van de onderstelling, dat het publiek van den schrijver eene voldoende mate van beschaving heeft. De schrijver echter mag nimmer zijn publiek uit het oog verliezen. Anders toch zal hij er allicht toe komen, den trap van beschaving bij dat publiek te hoog aan te slaan, en dan onduidelijk worden.

Wil hij, dat men hem algemeen zal begrijpen, hij vermijde elk onverstaanbaar woord. Een woord moge des schrijvers bedoeling zoo juist mogelijk uitdrukken, kan S. nagaan, dat dit woord bij een belangrijk gedeelte van het publiek onbekend is, zoo zij hij met dat woord voorzichtig.

¹ Men spreekt zoo telkens van „*bovennatuurlijk*”. Heeft men zich wel eens ernstig gevraagd wat „*natuurlijk*” dan toch wel beteekent? (MAX MUELLER).

Trek de schoen aan, o Nederland!

Het is niet noodig, dat hij het daarom ongebruikt late. Neen; dit slechts: hij moet het niet gebruiken, *tenzij met eene omschrijving*. Doet hij dit, dan werkt hij mede het publiek te beschaven. Omschrijven is noodig reeds dán, als de S. te doen heeft met zulk een woord, van hetwelk men dikwijls misbruik maakt.

Eene bijzondere naauwgezetheid vereischt zulk een woord, hetwelk tot taak heeft aan te duiden het verband, dat er tusschen twee gedachten bestaat, als daar is: het voegwoord, het bijwoord van tijd en dgl.

Men lette ook op, zoo dikwijls men een woord eene flexie — verbuiging, vervoeging — doet ondergaan. Onachtzaamheid in dit opzicht geeft lichtelijk aanleiding tot onzin. Dit, bij voorbeeld, als men schrijft „volkomenste,” „meer dan een” („meer” is comparatief van „veel;” „een” heeft geen comparatief!)

Ook zulk een woord, dat dubbelzinnig is, komt hier in aanmerking. Hiertoe behoort o. a. ons „moeten” (*müssen* en *sollen*). Meestal is het 't best zulk een woord óf te vervangen door- óf gepaard te doen gaan met eene verklaring.

Men wachte er zich voor, veel te laten aankomen op „het verband.” O, een verband is meestal zoo rekbaar!

Dubbelzinnig ook is niet zelden zulk een woord,

dat dient om een ander te vervangen. Dit geldt bv. van het voornaamwoord, hetzij persoonlijk, hetzij betrekkelijk. Hier is het soms noodig het zelfst. naamw. ter verklaring er bij te zetten, als bv. „de vader sloeg den zoon toen hij t'huis kwam,” liever aldus: „de vader sloeg den zoon toen hij, *zoon*, (of wel „hij, *vader*”) t'huis kwam. Doelt „t'huis kwam” op den vader dan kan men hier „hijzelf” gebruiken. Doelt het op den zoon dan kan men het tweede „hij” vervangen door „deze.” Liefst echter herhale men het zelfstandig naamwoord.

Dubbelzinnigheid ontstaat ligt vooral bij elk plaatsvervangend woord als deze: *gemelde, laatstgenoemde, meergemelde, bedoelde, bewuste* en dergelijken.

Men moet, vooral in elk opstel dat van wetenschappelijken aard is, met zulke woorden zeer spaarzaam zijn... tenzij men telkens het bepaalde woord er bij plaatst. Waarlijk: eene herhaling is minder schadelijk dan eene dubbelzinnigheid! De schrijver late zich hier niet van het spoor brengen door *datgene wat hijzelf voor welluidendheid houdt!*

De gewoonte, een woord uit eene vreemde taal over te nemen, ook deze geeft lichtelijk aanleiding tot dubbelzinnigheid. Men zegge niet „grond” (Grund) voor „reden” („grond” beteekent

in het Hollandsch 'zooveel als „Boden”), niet „zin” (Sinn) voor „zintuig” enz.

NIET ZONDER NOODZAAK AFWIJKEN VAN DEN EENVOUD, zóó luidt eene algemeene regel. Deze of gene nu scheidt er behagen in, dikwijls gebruik te maken van een vreemdsoortig woord, en wel hetzij om den schijn van groote geleerdheid te vertoonen, anderen te „overbluffen,” hetzij om gemis aan gedachten te bemantelen.

. *wo Begriffe fehlen*
Stellt oft ein Wort zur rechten Zeit sich ein.

Voor al de zeer jonge auteur loopt gevaar van in dit euvel te vervallen. Maar menig een blijft er ook op lateren leeftijd mede behebt. Heeft iemand het ongeluk gehad eenmaal „over het paard getild te worden,” vooral *hij* zal er allicht toe komen te meenen dat hij verplicht is *coute qui coute* oorspronkelijk te zijn en, bij gemis van *ware* oorspronkelijkheid, vergoeding zoeken in gemaaktheid (affectatie) en excentriciteit. Het is derhalve iederen schrijver aanbevolen niet te jagen naar oorspronkelijkheid; aan ouders en publiek — niemand over het paard te beuren.

Het woord „excentriciteit” brengt ons daar op eene bijzondere soort van gemaaktheid. Het is het taalexclusivisme, *die* eigenschap namelijk, van welke de germanismophobie (zie boven) een deel uitmaakt. „Dit is geen goed Fransch,”

„dit is geen goed Engelsch,“ „dit is geen goed Duitsch“ zoo hoort men dikwijls. Ongelukkige gezegden! Wat komt het er op aan of iets al dan niet Fransch, Hollandsch of Duitsch is, mits het maar *verstaanbaar en juist* is! Het is waar: schrijft iemand voor Hollanders, die geen Duitsch verstaan, dan zou het verkeerd zijn, indien hij Duitsch gebruikte. Wáár is ook dit: de woorden, de verbuiging, kortom de genius van de taal, is niet overal hetzelfde. Dit nu maakt, dat niet iedere uitdrukking, die in de eene taal zin heeft, woordelijk in de andere kan overgaan zonder onzin te worden. Maar dit zijn bijzondere gevallen. In het algemeen kan men wel dit stellen: is iets *goed*, dan is het goed Duitsch niet alleen maar ook goed Hollandsch; is iets daarentegen *niet* goed, dan blijft het verkeerd ook al is het nóg zoo goed Fransch, Duitsch! Eene verkeerde gewoonte wordt niet beter door de omstandigheid dat zij *gewoonte* is!

Dit echter behoeft ons hier bij de woordenkeus niet bezig te houden. Hier dringen wij er op aan, dat men de vrees voor vreemde woorden niet te vér drijve. Heeft een vreemd woord in onze taal eenmaal burgerrecht gekregen, dan is er geen reden voor, dat woord te gaan vertalen. Ik ben het met Prof. ROORDA geheel eens, dat men een woord als *objectief*, *subjectief*

en dgl. niet vertalen mag. Derhalve: geen *uitmiddelpuntigheid* — zoo min wat het woord als wat de zaak betreft! Vgl. de voorrede van mijn „IMMANUEL HERMANN FICHTE...”

Men zondigt tegen den eenvoud ook *dán*, zoo dikwijls men gebruik maakt van zulk een woord, dat men pleegt *bij het spreken* niet te bezigen. Afkeuring verdienen bv. „echtgenoot,” „jongeling,” „jonge dochter” enz. Afkeuring ook verdient het te schrijven „der” wanneer men „van de” zegt of „des” waar men „van den” zegt. Niet zeldzaam bij voorbeeld is eene uitdrukking als deze. „Grondbeginselen der algebra.” Waarom niet „Gr. van de algebra”? In het Duitsch zegt men „der”. Hier kan men derhalve ook „der” schrijven. Maar, bij ons is dat geheel anders. Men zal zeggen: men schrijft „der” om ophooping van „van” te vermijden. Maar, het komt mij voor, dat hier het middel niet veel beter is dan de kwaal!

Kortom, de schrijver zegge datgene wat hij te zeggen heeft: niets meer dan dat, maar... ook niets minder. Hij lette derhalve op elk woord dat eene *algemeene* beteekenis heeft als bv.: *altijd, oneindig, nimmer, overal, stellig, zeker, iedereen, niemand, volkomen, hetzelfde, gelijk*, alsook op elk woord, dat eene sterke aandoening uitdrukt. Men schrijft wel eens „iedereen” daar

waar eigenlijk „mijne clique” moest staan. Wat „zeker” betreft, men zal hiervoor doorgaans veilig „waarschijnlijk” mogen schrijven.

Je suis désolé (ravi) is meestal te sterk!

B. REGELS VOOR DE WELLUIDENHEID.

De welluidenheid gebiedt ons te vermijden elk woord dat *triviaal* is. Trivialiteit van een woord hangt meestal af daarvan, dat dit woord den mensch herinnert aan iets hetwelk hem onbegrijpelijk is. „Triviaal”, zal men zeggen, „is een relatief begrip. Wat bij de onbeschaafde niet triviaal is, datzelfde is triviaal voor den *beschaafde*. Vindt men iets heden *niet* triviaal, wellicht dat men het morgen triviaal vindt... enz.

Men heeft gelijk: veel van datgene wat men voor niet-triviaal houdt, is wel degelijk triviaal. Maar toch, men meene niet, dat trivialiteit altijd iets relatiefs is. Ik zal dit ophelderen. Laat de beschaafde en de onbeschaafde beiden zich ontwikkelen; wat zullen wij zien? Immers dit: de onbeschaafde nadert telkens tot zulk een standpunt, dat de beschaafde vroeger innam. Daarentegen: van den beschaafde kan niet gezegd worden, dat hij telkens komt op een standpunt, hetwelk de onbeschaafde verlaten heeft; de onbeschaafde zal welluidend gaan vinden datgene

wat de beschaafde man als triviaal verwerpt. Maar het zal zelden gebeuren, dat de onbeschaafde man zijn heil zoekt bij datgene wat de ander verworpen heeft. Kortom, wij merken hier op een streven in eene bepaalde richting. Daarom spreken wij van *volstreckte trivialiteit*. Wil de schrijver alle trivialiteit vermijden, dan is het duidelijk, wat hem te doen staat. Ik bedoel dit. Hij moet elk woord kiezen zóó, dat het aan *niemand* onaangenaam in de ooren klinkt. Neemt de S. nu de taal van den onbeschaafden tot maatstaf, dan komt hij in gevaar, den beschaafden stand te kwetsen. Richt hij zich daarentegen naar de beschaafde classe, dan zal ook de min beschaafde hem gaarne lezen. Derhalve, wilt gij *iedereen* bevredigen, kies geen andere termen dan die, welke in de beschaafde wereld in zwang zijn. Nu komt het nochtans wel eens voor, dat de S. er belang bij heeft, een triviaal woord te gebruiken. Dit zal bv. soms het geval zijn, indien zijn publiek min beschaafd is; kortom dán indien het triviale woord beter dan eenig ander de bedoeling weergeeft. In dit geval dan is de beste raad deze: gebruik het triviale woord, maar . . . plaats het tusschen „ ”, ten teeken van protest.

Elke zoogenaamde *studenticose* uitdrukking behoort o. i. tot het triviale.

SPELLING.

Wij laten hier, bij wijze van aanhangsel volgen eenige woorden over spelling. Strikt genomen behoort dit onderwerp tot de *letterkeus*: niet tot de woordenkeus. Nu zijn wij echter eenmaal uitgegaan van dit beginsel: de ontleding van de taal te staken bij de woorden. Daarom handelen wij de spelling maar bij de woordenkeus af. Geheel van de spelling zwijgen, dit konden wij niet.

Sommigen nu meenen, dat de spelling van weinig gewicht is. Neen, onachtzaamheid in deze wordt eene bron van groot misverstand. Men denke aan „lijden”, „leiden” en „Leijden”, aan „licht” en „ligt” (hoe doet „Het Woordenboek” in dit geval?) enz. enz.

En, mocht het al wezen, dat onachtzaamheid in deze niet altijd ernstige gevolgen had, wáár blijft dit: *tot beginsel* make men zich naauwgezetheid niet — onachtzaamheid (vgl. Algemeen gedeelte. Voorrede). Vooral ons, *jongen* auteurs, zij, in ons eigen belang, dit beginsel ter behartiging aanbevolen. — Ten aanzien van de spelling geldt weer de regel van de eenvoud, deze namelijk: schrijf *zooveel mogelijk* zóó als ge spreekt. „Zooveel mogelijk” zeiden wij; en niet zonder reden. Te schrijven zoo als men spreekt, toch,

is niet geoorloofd tenzij onder deze voorwaarde: dat men spreekt zóó als men *behoort te spreken*. Nu leert de ondervinding dat de spreektaal voor *ontaarding vatbaar* is; en, het middel tegen deze kwaal is: . . . te spreken zóó als men schrijft. Men moet derhalve hier „schipperen”.

Ook met het oog op de spelling waarschuwen wij tegen *excentriciteit*. Voor den geest van lageren rang, voor den baardeloozen debutant moge er iets piquants gelegen zijn in de poging, anders te schrijven dan ieder ander mensch doet; hij, die door gedachten uitmunt, acht het beneden zich zijn roem te zoeken in bijzaken van den vorm. Een groot man houdt zich in deze zaken, aan datgene, wat men algemeen gewoon is te doen.

De pedant beseffe het wel, dat hij door *excentriciteit* de leêgheid van zijn eigen hoofd ver-raadt. Ja, wil hij zijne roemzucht bevredigen dan is hiertoe geen ander weg dan deze: te zorgen, dat gemelde leêgheid zoo spoedig mogelijk aangevuld worde!

Wij zouden hier behalve over de spelling nog kunnen spreken over *de interpuntie*. Wij kunnen hier echter volstaan met te verwijzen naar de werkjes van FRYLINK alsmede naar die van VAN DALE.

HOOFDSTUK II.

DE WOORDVOEGING.

Ook voor de woordvoeging is het van belang, dat de schrijver een groot aantal redevormen kenne. In dit opzicht geldt hier, mits natuurlijk met de vereischte wijzigingen, datgene wat wij ten aanzien van dien regel bij de woordenkeus gezegd hebben. . Lezen, vertalen, en zoo ook critiseeren, verdient hier aanbeveling. Wat het *aaneenkoppelen* betreft, dit komt vooral bij de woordvoeging in aanmerking. Het is noodig, zoo zagen wij, dat ieder rededeel zooveel mogelijk op zichzelf sta. Passen wij dit toe op de woordvoeging, dan luidt ons voorschrift aldus: zorg, dat iedere enkelvoudige zin (ieder oordeel bv.) zooveel mogelijk op zichzelf sta. Wij maken hier in het voorbijgaan eene opmerking, die eigenlijk in het Algemeen gedeelte 't huis behoort. Ze is deze. Menigeen keurt het af,

dat men gebruik make van lange volzinnen: men ziet gaarne, dat er iets apodictisch, laco-
nieks, in den stijl is. Maar niet altijd geeft men er zich rekenschap van, *wáárom* men de langheid van de volzinnen afkeurt; voor de meesten is het eene zaak van onwelluidendheid. Niet zelden nu, — en dit is het waarop ik hier de aandacht vestigen wil — niet zelden gebeurt het, dat datgene wat men „welluidendheid” noemt, zich laat herleiden tot eene stijlfout, (soms tot een geheel van stijlfouten) eene stijlfout welke men duister gevoelt zonder dat men vermag ze aan te wijzen. Er heeft hier iets dergelijks plaats als dán wanneer het „schoonheidsgevoel” gekwetst wordt. Gaat men hier de zaak onderzoeken, dan vindt men misschien eene verborgen fout, die tegen eenigen regel van de kunst indruischt.

De voordeelen nu van kortheid van den zin — dit zullen wij later zien — zijn niet weinige. Hier echter bepalen we er ons bij, te wijzen op dit voordeel: staat iedere gedachte op zich zelve, dan valt het den schrijver gemakkelijk zijne gedachten te rangschikken zóó als het verband zulks vordert.

ZORG DAT GE ZEGT WAT GE ZEGGEN WILT EN NIET IETS ANDERS DAN DIT. Passen wij dezen regel op de woordvoeging toe, dan volgt hier

vooreerst dit: *weeg iedere van uwe uitdrukkingen; vermijd zorgvuldig elke uitdrukking, die uw publiek niet verstaat.* Ja vermijd — ook in het belang van uwe eigen ontwikkeling! — vooral elke uitdrukking, welke gij-zelf niet verstaat. Men kan met eene machtspreuk, met een zinloozen klank, dien men anderen naschrijft, soms veel effect maken. Maar, we laten overeenkomstig ons voornemen hier alle ethica rusten. We leggen derhalve hier niet veel nadruk op deze waarheid: de schrijver mag den smaak van zijn publiek niet bederven. Maar... — afgezien hiervan — gewent men zich aan machtspreuken, dan verliest men al spoedig de gewoonte, na te denken bij datgene wat men zegt: men wordt een „wouwelaar”. Overigens geldt hier, mits met de noodige wijzigingen, datgene wat wij voor de woordenkeus gezegd hebben. Immers is het een waar woord dat zegt:

. , . . . *„wo Begriffe fehlen
Stellt oft ein Wort zur rechten Zeit sich ein.”*

Niet minder waar is deze variant:

. *wo Gefühle fehlen
Stellt oft zur rechten Zeit sich eine Phrase ein!*

Voorafkeuring verdient elke uitdrukking, welke volslagen *onzin* behelst. De schrijver zorge er voor, dat hij zijn „logisch gevoel” niet uitdoove! Onzinnig nu noem ik eene uitdrukking

als deze : „meer dan ooit.” Vooral de flexie (vervoeging en verbuiging) verdient hier de aandacht. Men plaatse geen meervoud dáár waar een enkelvoud moest staan, of omgekeerd. Verkeerd bv. is: „zij hebben ieder een tuintje”; moet zijn: *„ieder van hen heeft een tuintje”* (*„ieder hebben”* gaat niet).

Er is iets, dat hier zeer de aandacht verdient. Het is dit: menige uitdrukking, die volmaakt logisch is, wordt onzin, zoodra men in haar een woord flecteert (òf verbuigt òf vervoegt). Bij voorbeeld. Zeer gebruikelijk is eene uitdrukking als deze: *„ik heb al wandelende deze planten verzameld”*. Sommigen nu keeren het om en zeggen: *„deze planten zijn al wandelende door mij verzameld.”* O, die wandelende planten! Ander voorbeeld. *„De doctor heeft mij met het oog op de koorts chinine voorgeschreven.”* Zegt men nu: *„met het oog op de koorts is mij door den doctor chinine voorgeschreven”*, dan zegt men onzin. Want... chinine heeft geen oog.

„Ik zal de gift dankbaar aannemen”; ziedaar een onberispelijken volzin. Maar hoe nu, indien men in de courant leest van *„giften die dankbaar zullen aangenomen worden”*?!

Elke omschrijving die door middel van een voorzetsel geschiedt verdient hier de aandacht. Zóó: *„met betrekking tot,” „uit het oogpunt van”* enz.

Onzinnig ook is het, als men spreekt van „eine bewusste Handlung.” Men *meent*: zulk eene handeling welke de mensch met bewustheid verricht. Maar men *zegt*, dat de handeling bewustzijn heeft. Dit nu is onzin.

Soms leest men van een „organisch gedeelte” van een boek over scheikunde. De bedoeling is: dát gedeelte van het boek, hetwelk (gedeelte) over de *organische scheikunde* handelt. Maar deze bedoeling ligt in gemelde woorden niet opgesloten. Niet zelden ook leest men „geestelijke wetenschappen” voor: zulke wetenschappen van welke ieder den geest tot voorwerp heeft. Hiertoe behooren ook uitdrukkingen als deze „logische onderzoekingen” voor onderzoekingen over zulke onderwerpen, die op het gebied van de logica vallen. Wij zullen later meer voorbeelden leeren kennen.

Er zijn enkele zegswijzen, van welke wij behooren ze hier afzonderlijk te vermelden; het zijn: 1°. de *tegenstelling* en 2°. de *gelijkstelling*. Men zorge er namelijk voor, dat men nimmer gelijkstelt zulke zaken, die niet onderling gelijk zijn; noch ook tegen elkander overstelt zulke zaken, die niet onderling tegengesteld zijn.

Omzichtigheid vereischt een woord als: *ook*, *hetzelfde*, *evenzeer*. Men wachte zich voor de fout, te plaatsen „eveneens” dáár waar „gelijkerwijs” moest staan.

Wil men recht duidelijk zijn, zoo make men zich tot beginsel dit: *telkens te letten niet slechts op datgene, wat men zeggen wil, neen — ook op het TEGENDEEL van dit.*

De zin van de taal hangt af van het volgende: 1°. van den aard van ieder deel. Hiervoor nu verwijzen wij naar: *De woordenkeus.*

Verder hangt de zin van het geschrevene af 2°. van *het verband*, hetwelk tusschen het eene rededeel en het andere bestaat.

Onduidelijkheid derhalve kan veroorzaakt worden daardoor, dat het niet duidelijk is, welk verband er tusschen een rededeel en een ander rededeel bestaat. Dit verband nu wordt aangeduid als volgt. BIJ DE WOORDEN 1°. door *de flexie*, hetzij *verbuiging*, hetzij *vervoeging*; 2°. door *de rangschikking*; 3°. door bepaalde *middelen van verbinding*; 4°. door *de stembuiging*.)

Hieruit volgen deze regels.

a. voor de flexie. Men wachte zich voor iedere taalfout.

Tot de taalfouten rekenen wij ook de overdreven zucht om de taal te vereenvoudigen, door namelijk de verbuiging meer en meer te beperken. Wij hebben in het Hollandsch de gewoonte het lidwoord „een” in den vierden naamv. mann. niet meer te verbuigen. Dit nu kan er door. Maar, zóóver te gaan om het verschil van geslachten

uit te wisschen en bv. „een vrouw” in de plaats van „eene vrouw” te schrijven, dit is, m. i., de zucht naar vereenvoudiging overdrijven. Gaat men zóó voort, men zal dan spoedig het Engelsch evenaren, het Engelsch, dat zoo goed als geen flexie heeft. Maar 'doet men dit, dan moet men ook onze gansche taal in Engelsch veranderen, wil men — en dan nog betrekkelijk! — duidelijk zijn.

Het is voortreffelijk, dat men niet schroomt, het goede van zijne bureu over te nemen. Maar men doe het dan ook alleen het *goede!*

In elk geval kan het gebeuren, dat de flexie onvoldoende is. Soms toch is het quaestieus, op welk woord het geflecteerde (hetzij vervoegde hetzij verbogen) woord slaat. Gebeurt dit, dan moet men de flexie te hulp komen, hetzij door de rangschikking, hetzij door een leesteken, hetzij door stembuiging (klemtoon enz.)

Het verband wordt verder aangeduid, *b. door de rangschikking*. De wet hierbij is deze: *men moet die zaken, welke wat beteekenis betreft, bijeen behooren, bijeen plaatsen*. Hieruit volgt, wat de woorden betreft, dit. In het oordeel staan die woorden, welke tot een en hetzelfde deel van het oordeel (hetzij allen tot het onderwerp, hetzij allen tot het gezegde) behooren, bij elk-ander. Het is derhalve verkeerd te schrijven:

„De taak der grammatica is de wijze te doorgronden, waarop het volk denkt of ten minste eenmaal gedacht heeft.” Deze volzin is m. i., in meer dan een opzicht minder fraai. Voor het oogenblik echter merk ik alleen op dit: „de wijze” duidt op een object en behoort derhalve tot het gezegde. Maar, ook „waarop” behoort tot het gezegde. Het is derhalve verkeerd dat „te doorgronden” tusschen beiden in staat. Op zijn minst moest die volzin luiden aldus: „de taak van de grammatica is, te doorgronden de wijze hoe...” enz. De Franschen zijn op dit punt vrij conscientieus. Voor een germaan evenwel is de geïncrimineerde volzin nog dragelijk. Wat zegt men van dezen. „Wat het ontleden van grootere of kleinere stukken in rijm of onrijm betreft, die slechts zelden als één zamengestelden zou kunnen beschouwd worden, men handele daarbij op de volgende wijze... enz.”?

Bepalen wij ons bij het onderwerp van 't oogenblik, eischen wij dan minstens, dat er stond als volgt. „Wat betreft het ontleden van grootere of kleinere stukken in rijm of onrijm, zulke stukken namelijk die... enz.” Om van de overige fouten niet te spreken.

Het beginsel van „scheidbare voorzetsels” is uit den aard der zaak in strijd met dezen regel.

'Tot hiertoe was er sprake van niets anders dan van het geval, dat zulke woorden, die al-tegader tot hetzelfde oordeel behooren, niet behoorlijk ten opzichte van elkander geplaatst zijn. Niet zelden nu gebeurt het dat een woord, hetwelk tot een bepaalden zin behoort, *in een anderen zin staat*. Dit geeft aanleiding tot een verschijnsel, hetwelk ik zou willen noemen *doorloopen*, een verschijnsel, dat in het Duitsch veel voorkomt. Dit heeft namelijk plaatst bij woorden als deze: „zwar” (wel is waar), en bij de zamenstelling met „so” als: „sosehr . . . dass”, „soviel . . . dass”, „um so mehr”. Bij voorbeeld. „Ich bedaure es um so mehr, weil ich gerade ausgehen wollte”. Ik vertaal dit aldus: „ik betreur het zeer, te meer daar ik juist wenschte uit te gaan”.

Inbreuk tegen dien regel welken wij hier behandelen, is te hinderlijker, hoe grooter de afstand, die het woord van zijne ('s words) ware plaats scheidt, is. Soms nu gebeurt het, dat een woord, hetwelk bij een bepaalden zin behoort, aan het begin van den vorigen zin staat. Dit is bij voorbeeld het geval in een volzin als deze: „Dat gij vallen zoudt, heb ik voorzien.” Zulk een volzin klinkt in mijn oor onaangenaam? Waarom? De zaak is deze. Het voegwoord „dat” behoort niet bij den eersten zin, niet bij den zin „gij

vallen zoudt", neen, het behoort bij den tweeden nl. bij: "heb ik voorzien": het dient om aan te duiden, welk verband er is tusschen dien tweeden en den eersten zin. Het behoort derhalve te staan tusschen de twee zinnen (hier oordeelen) in, of althans in den tweeden zin, hetzij zelf, hetzij in den vorm van een plaatsvervangend woord.

Voor den genoemden volzin zou ik schrijven aldus. "Gij zoudt vallen; ik heb zulks voorzien."

Hetgeen wij hier ten aanzien van „dat” gezegd hebben, datzelfde geldt ook van zulk een zin, die begint met een van de volgende woorden: *daar, aangezien, zoodra, indien, voor zoover, dewijl, als, tenzij, hetzelfde, ofschoon, hoezeer, gelijk, hoemeer, dat.*

Zulk een zin is niet zóó als het behoort. Dit blijkt reeds hieruit: men is geneigd aan het begin van den tweeden zin het woord, met hetwelk de eerste begonnen is, te herhalen. Nemen wij ter opheldering dit voorbeeld: „zoolang het blijft regenen, durf ik niet uitgaan”. Ik voor mij ben hier geneigd te zeggen: „zoolang het blijft regenen, *zóólang* durf ik niet uitgaan”. Maar dat „zoolang... zóólang” behelst eene noodelooze herhaling. Zeggen wij daarom liever aldus: „blijft het regenen, zóólang durf ik niet uitgaan”. Ander voorbeeld.

„Daar het regent ga ik niet uit.” Liever aldus.
„Het regent; daarom ga ik niet uit”.

Kortom, wat hebben wij hier te doen? Anders niet als dit: wij splitsen den geïncrimineerden zin in twee oordeelen en verbinden het tweede oordeel op behoorlijke wijze met het eerste. Doen wij aldus, dan zijn er drie gevallen mogelijk. Het eerste oordeel namelijk is een van drieën: óf een *cathegorisch* oordeel, óf een *hypothetisch* oordeel, óf eene vraag.

Zie hier nog een paar voorbeelden. „Hoe het er mede gesteld is, zullen wij nu onderzoeken.” Ik schrijf hiervoor liever aldus. „Hoe is het er mede gesteld? Wij zullen dit nu onderzoeken.” Ander voorbeeld. „Dat onze aarde zich om de zon beweegt, heeft men reeds voor lang erkend.” Liever als volgt. „De aarde beweegt zich om de zon; men heeft zulks reeds...” enz.

„Ofschoon ik u lief heb, ben ik niet blind voor uwe gebreken.” Liever aldus. „Ik heb u lief; nochtans ben ik niet blind voor uwe gebreken.” „Zoodra hij gekomen was vertrok hij weder”. Liever als volgt. „Hij was pas (naauwelijks) gekomen, en... hij vertrok weder.”

Tot hiertoe spraken wij van fouten in de onderlinge betrekking van woorden alsook van dezulke betreffende de betrekking welke er is tusschen een woord en een zin. Het bedenke-

lijkste geval nu is dit: *dat de zinnen door elkander staan.*

Niet zelden nu gebeurt het, dat de zinnen (oordeelen bv.) door elkander staan. Bv. „...en wanneer, na op C.'s wijze bres te hebben geschoten en nadat alles u voorkomt goed verwoest te zijn, gij een storm levert, is het zeker dat gij...” enz. Hier moest staan het volgende. „Stel, gij hebt op C.'s wijze bres geschoten, en het komt u voor, dat alles goed verwoest is. Levert gij nu een storm, zoo is het zeker, dat gij...” enz. of zoo iets.

Ik merk hier over het algemeen op dit. Beschrijft men eene gebeurtenis, die zamengesteld is, dan behoort men de leden van die gebeurtenis goed uit elkander te houden. Men is het duidelijkst aldus: men beschrijft die leden een voor een en wel in hunne natuurlijke volgorde. Derhalve niet: „er is ten gevolge van doorbraak eene overstroming ontstaan” maar: „er heeft doorbraak plaats gehad *en* diensvolgens is er... enz.” Trouwens, deze volzin is vrij eenvoudig. Maar menig schrijver is als 't ware een virtuoos in deze kunst: de gedachten dooreen te warren!

Stelt men eene gebeurtenis als hypothetisch voor — dit komt vooral bij een wetenschappelijk vertoog voor — dan is de methode deze: men duidt het eerste lid van de gebeurtenis aan door een oor-

deel, dat begint met „stel,” het tweede — met een oordeel dat begint met „stel verder”. Men gaat dan zoo voort, totdat men aanlandt bij „stel, eindelijk.” Nu volgt de slotsom: „is dit alles het geval („gebeurt dit”), dan...

Voorbeeld. „Stel, de barometer teekent n .; stel verder, de thermometer staat op n' .; stel eindelijk, de wind waait uit X. Gebeurt dit alles, dan is er regen te wachten.”

Over het geheel is de hypothetische (onderstellende) vorm een uitstekend werktuig bij iedere uiteenzetting van wetenschappelijken aard.

Menig leerboek zoude veel helderder zijn dan het nu is, ware het dat ieder schrijver zulks steeds in acht nam!

Verwaarloost men dezen regel dan leidt dit licht tot volslagen onzin. Bij voorbeeld in een volzin als dezen. Stel, iemand wil zeggen, dat menig germanisme aanleiding geeft tot misverstand. Stel verder dat hij zich uitdrukt als volgt. „Wij hebben op bl. m gezien, dat menig germanisme aanleiding geeft tot dubbelzinnigheid. Men moet derhalve met elk germanisme omzichtig zijn”. Deze volzin zegt iets anders dan men bedoelde. Zoo als dáár staat, slaat „derhalve” op den volzin: „Wij hebben op bl. m gezien”. Het klinkt als of men beweerde, dat het germanisme geen omzichtigheid zou ver-

eischen indien men de bedoelde waarheid niet op bl. *m* maar op eene andere bladzijde, bv. op bl. *n*, vermeld had. Er behoort te staan als volgt. „Menig germanisme — we hebben zulks op bl. *m* gezien — geeft aanleiding tot dubbelzinnigheid. Derhalve...” enz.

Nog wordt het verband aangeduid: *c*, door *een middel van verbinding*. Nimmer mag het gebeuren, dat er twee zinnen op elkander volgen of de laatste van die zinnen moet dragen een kenteeken waaraan men weten kan: of hij met den voorgaanden in verband staat ja of neen, en, zoo ja, welk dat verband is. Onder die kenteeken bekleeden vooral het voegwoord en het bijwoord van tijd, zooök het betrekkelijk voor-naamwoord, eene voorname plaats. Ieder van deze woorden behoorlijk te gebruiken ziedaar een der hoofdkenmerken van den goeden schrijver.

Verder komt hier in aanmerking de *interpunctie*.

Voor al in het Duitsch is men hier nalatig. Zie hier een voorbeeld van een der beste Duitsche wijsgeeren.

„Die Bewegung als solche erzeugt nichts, sie ist vielmehr selbst erzeugt. Wenn durch die Bewegung etwas bewirkt wird, z. B. eine bestimmte Grösse, so ist das Erzeugende nicht die Bewegung als Ursache sondern die Ursache der Bewegung. Ich construire eine Figur.

Diese Construction ist eine bestimmte constructive Bewegung. Ist nun die constructive Bewegung die Ursache dieser bestimmten constructiven Bewegung? Ich, der ich diese Construction mache, bin die Ursache. Was die logischen Untersuchungen als Ursache setzen, ist in der That Wirkung.”

Dit citaat is onduidelijk, en wel hierom: niet overal blijkt, welk verband er hier tusschen den eenen zin en den anderen bestaat. Wij willen er het ontbrekende met cursieve letters invullen, zonder te beweren dat ons Duitsch zuiver is.

„Die Bewegung als solche erzeugt nichts: sie ist vielmehr selbst erzeugt. Wenn, *nämlich*, durch die Bewegung etwas bewirkt wird z. B. eine bestimmte Grösse, so ist *hier* das Erzeugende nicht die Bewegung als Ursache sondern die Ursache der Bewegung. *Zum Beispiel*: ich construire eine Figur. Diese Figur ist *offenbar* meine construction. Diese Construction, *weiter*, ist eine bestimmte constructive Bewegung. Ist nun die constructive Bewegung die Ursache dieser bestimmten constructiven Bewegung? *Nein*, ich der ich diese Construction mache, bin die Ursache. *Also*: was die logischen Untersuchungen¹ als Ursache setzen ist in der That Wirkung.”

¹ Met „logischen Untersuchungen” bedoelt S. hier den titel van een boek van TRÜNDELEBURG. Er moest derhalve min-

Ander voorbeeld. „Beide (Causalitat und Sittlichkeit) haben ihren letzten Grund in der Thatkraft, (*nämlich* Ref.) in der nach dem Ideal strebenden Natur der Wesen; nicht in den Erscheinungen welche (*nämlich* Ref.) nur unsere Vorstellungen sind — und können daher nicht aus der gewöhnlichen Erfahrung die (*nämlich* Ref.) nur ein Wahrnehmen der Erscheinungen ist, abgeleitet sondern müssen durch das Anschauen der Natur der Wesen erkannt werden.“ Laatstgenoemde volzin heeft o. a. nog dit gebrek, dat hij veel te lang is. Dit echter gaat ons hier niet aan.

De voegwoorden en bijwoorden, die hier vooral in aanmerking komen, zijn de volgende: *dat, ook, maar, evenwel, echter, nu, derhalve, toch, namelijk, daarenboven, en, nochtans, trouwens, zoook, ja, neen, ook, kortom, althans.*

Tot de middelen van verbinding behoort o. a. ook deze uitdrukking: „wat hiervan zij; dit is zeker...”

Hierbij merken wij op, dat men bij sommige

tens staan: *Logische Untersuchungen*. In het voorbijgaan zij gezegd dat de gansche titel onjuist is. „Logische Untersuchungen” toch beteekent: zoodanige onderzoekingen die niet onlogisch maar logisch zijn. De bedoeling echter is deze: onderzoekingen over zoodanige onderwerpen, die tot het gebied van de logica behooren.

van genoemde woorden gewoon is, het woord niet bij het begin van den volzin, maar hoogerop, bij wijze van een tusschenzin — hetzij als het tweede woord, hetzij later — te plaatsen. Men doet zulks o. a. soms met de volgende woorden: *echter*, *daarentegen*, *toch*, *bij voorbeeld*, *namelijk*, *'derhalve*, *nu*, *althans* e. a.

Dr. KERN, en zoo ook VAN DALE, heeft vrij uitvoerig gehandeld over het voegwoord. Er is echter een onderwerp over hetwelk ik wensch, hier een en ander op te merken. Ik bedoel *den betoogenden stijl*. De grondvorm van den betoogenden stijl, we hebben het boven (Eerste Stukje) gezien, is *de sluitrede*. Iedere volledige sluitreden nu bestaat uit deze drie deelen: 1° Major, 2° Minor, 3° Slotsom. De major, en zoo ook de minor, is een van beiden: óf *categorisch*, óf *hypothetisch*. Wat hiervan ook zij, in ieder geval is de gewone volgorde van de deelen deze: 1. major, 2. minor, 3. slotsom. Hoe is het hier nu met de middelen van verbinding? Antwoord: als volgt. Stellen wij eerst: ieder deel is categorisch en de major staat voorop. In dit geval zijn de verbindingsmiddelen deze: tusschen major en minor staat „nu”, tusschen minor en slotsom staat „derhalve.” Bij voorbeeld. „Elke moeras-sige streek is ongezond (maj.). *Nu* is Westbroek eene moerassige streek (min.). *Derhalve*,

Westbroek is ongezond" (slots.). Nu gebeurt het niet zelden, dat men een, soms twee, van de deelen der sluitrede van plaats doet veranderen. In dit geval worden ook de middelen van verbinding wellicht andere. Bv. : men plaatst eerst den minor en dán den major. Hier gebruikt men tusschen deze beiden weder het woord "nu." Maar, zet men de slotsom vóórop, dan gebruikt men tusschen deze en het volgende lid een woord als: *want*, *immers*, *toch*, *namelijk*, *bewijs*, enz. Wat het derde deel — hetzij major hetzij minor — betreft, men voegt er dit hier achter met "en". Bij voorbeeld. "Westbroek is ongezond. *Immers*, elke moer. streek is ongeez. *en* Westbr. is eene moer. streek" enz. — Het woord "*toch*", en zoo ook het woord "*namelijk*", staat hier, dit is regel, hoogerop (zie boven bl. 49). Is, hetzij de major hetzij de minor, hypothetisch, dan geeft men dit te kennen door "*stel*." Blijft hier de gewone volgorde bewaard, dan heeft het tweede lid "*nu*" en het besluit "*dan*." Bv. „*Stel*: elke moerassige streek is ongezond. Is *nu* Westbr. een moer. streek, *dan* (*zoo*) is Westbr. ongezond". Stelt men iets, van hetwelk men weet, dat het niet waar is, dan begint men de sluitrede met eene uitdrukking als »ware het." Men kan hier ook "*stel*" bezigen. Bij voorbeeld. "*Ware het*, dat ik gezond was, ik zou wenschen nimmer

Nederland te verlaten", of aldus: *Stel ik was gezond. Ik zou in dat geval...*" enz.

Onder deze woorden zijn er enkele van welke men ieder gevoegelijk kan vervangen door een leesteecken. Voor „namelijk", bij voorbeeld, kan men soms „:" zetten. „En" wordt soms vervangen door „;"; soms door „,". Men zij echter hier zeer omzichtig. Nimmer toch vervange men het woord „namelijk" door een „·" zooals wel eens geschiedt. Het „." toch, is altijd scheidend, nimmer verbindend. Gebruikt men een „·" en is er nochtans verband tusschen de zinnen, tusschen welke het „·" staat, dan moet men dit verband aanduiden door een *woord*, een voegwoord bv. Meestal is het ook bij het „:" beter, dit te laten voorafgaan door eene verklaring als „namelijk", „het volgende", „dit", of wel door eene omschrijving als „deze waarheid", „dit feit" of door eenig piquant woord. Heeft men eene verklaring in welke een „·" voorkomt, dan gebruikt men niet het „:" neen, *dán* maakt men die verklaring tot eene aanhaling met „...". Bv. „Hij zeide mij: gij moet wachten. Het is voor u nog te vroeg".

Verkeerd is m. i. deze gewoonte, eene gedachte *onvolledig uit te spreken*, door namelijk een verbindend woord (hetzij voegwoord, hetzij betrekkelijk voornaamwoord) *weg te laten*. Ziet hier eenige voorbeelden.

Niet zelden leest men een volzin als deze. „Het is een bewijs, dat ik mij vergist heb.” Men bedoelt dit. „Het is een bewijs *van de waarheid*, dat ik mij vergist heb,” òf wel „*het bewijst*, dat ik mij vergist heb.” Men had daar het woord „waarheid” kunnen vervangen door een ander woord bijv. : òf door „feit,” òf door „verschijnsel”, òf door „omstandigheid” òf wel door zulk een woord dat meer *piquant* was.

Ander voorbeeld: „ik vlei mij, dat hij komen zal,” beter: „ik vlei mij *met de hoop*, dat . . . enz.”

Wat het woordje „om” betreft, men bezigt dit niet zelden dáár waar eigenlijk een *onderstellende* zin met hetzij „willen” hetzij „kunnen” moest staan. Bv. „Ik zou mij moeten ruineeren om dit te doen” voor: „ik zou mij moeten ruineeren *wilde* ik dit doen”.

Eene andere onnaauwkeurigheid, die hier t’huis behoort, is : misbruik met „er”. „Hij heeft er mij toe verleid, hem te volgen.” Vollediger is hier dit: „hij heeft mij verleid *tot het wanbedrijf*, hem te volgen” of zoo iets. Hoe *piquant*er hier de omschrijving is, zooveel te beter!

Hiertoe behoort ook deze fout: te zeggen „psychologischeBriefe” als men meent „Briefe ueber Psychologie” of ← „logische Untersuchungen” als men meent „Untersuchungen über Logik”. (Vgl. bl. 35).

Kent men eene eigenschap toe aan *eene eigenschap van een voorwerp*, dan zorge men dat men niet den schijn aanneemt van ze toe te kennen aan *het gansche voorwerp*. Men zegge niet „*de warme kamer hindert mij*” als men bedoelt „*de warmte van de kamer hindert mij*”. Deze fout komt in het Duitsch niet zelden voor.

Een andere vorm van zondigen is hier deze: men maakt als 't ware een bijvoegelijk naamwoord, dat uit meer dan één woord bestaat. Men schrijft bv. „eene ook voor mijne partij billijke beslissing” in de plaats van „eene zoodanige beschikking, die billijk is ook voor mijne partij.” Zulk een volzin klinkt te onaangenaamer naarmate de omschrijving langer is. Daarenboven druischt hij in tegen twee andere regels. Vooreerst toch is hij in strijd met den regel „schrijf gelijk ge spreekt”. Immers, men *zegt* niet: „eene ook voor mij billijke... enz.” Daarenboven is hier niet gelet op dezen regel: zorg dat telkens het bekende voorafga aan het onbekende.

Een derde vorm van overtreding bestaat hierin, dat men *een voorzetsel* bezigt als middel van omschrijving.

Een man van gezag schrijft het volgende. „Eene redevoering, ruim vijftig jaar later gehouden, geeft ons eenen maatstaf van het gehalte

der welsprekendheid van de pleitbezorgers in de laatste helft der zeventiende eeuw in ons vaderland." Ik zal over dezen volzin niet lang uitweiden: ik bepaal er mij bij, hem te vertolken zóó als ik hem wenschen zou. Ziehier. „Ruim vijftig jaar later hield N. eene redevoering, die voor ons van belang is. Zij stelt ons namelijk in de gelegenheid, te beoordeelen, van welk gehalte was de welsprekendheid bij hen, die in de laatste helft van de zeventiende eeuw in ons vaderland als pleitbezorgers dienst deden”.

Eene grove fout ook is m. i. deze gewoonte: naar korthed te streven in het volgend geval. Stel, men wil eene handeling, een proces, dat op een voorwerp overgaat, als iets zelfstandigs voorstellen. In dit geval nu gaat men wel eens te werk als volgt: men bezigt een werkwoord, of wel een zelfst. naamw. met „ing”, en hangt het woord, dat het voorwerp aanduidt, met „van” achteraan. Bij voorbeeld. „Het bewijs voor het bestaan van de ziel.” Men bedoelt dit: „het bewijs *van het feit, (het verschijnsel, de omstandigheid, de waarheid of iets dergelijks), dat de ziel bestaat*”. Het woord „bestaan” heeft betrekking op geldzaken! — Er is een spreekwoord dat zegt: „Het overboord werpen van den kapeitein geeft nog geen recht tot het bestuur van het schip.” Dit nu klinkt als of „het over boord

werpen" was een voorwerp, dat aan den kapitein toebehoort. Daarenboven zou die zin in het midden laten of de kapitein hier over boord wierp dan wel over boord geworpen werd. Waarom niet aldus? „Den kapitein over boord te werpen, dit..." enz.?

Liefst schreef ik als volgt. „Werpt men den kapitein over boord, dan heeft men daarom nog geenszins het recht op... enz."

Trouwens, ook nu is de volzin geenszins onberispelijk.

In elk van de gevallen, die wij hier opgenoemd hebben, bedoelt men waarschijnlijk dit: kort te zijn en ophooping van betrekkelijke voornaamwoorden te vermijden. Men kan nl. echter dit doel op veel beter wijze bereiken, indien men er maar toe besluit, afstand te doen van de voorliefde jegens lange volzinnen.

Ander voorbeeld. „Nu wordt dagelijks duidelijk het verband der hangende quaestie met den overmoed van sommigen onder ons." Wat wordt hier duidelijk? 1°. het verband der hangende quaestie, 2°. de overmoed van sommigen onder ons? Neen, de bedoeling is blijkbaar deze: van dag tot dag wordt duidelijker *de omstandigheid*, dat er verband is — of meent men; hoedanig het verband is? — tusschen de hangende quaestie ter eene zijde en den

overmoed ter andere zijde. — „Van” is eigenlijk het eenige voorzetsel dat men aldus gebruiken kan.

Menig Hollandsch schrijver heeft deze gewoonte: soms het betrekkelijk voornaamwoord weg te laten, dáár waar hij het bezigen moet. Er is hier, dunkt mij, drieërlei wijze van zondigen. De eerste bestaat hierin: men omschrijft niet met het bijvoegelijk naamwoord, maar bezigt in de plaats hiervan *een deelwoord*. Bij voorbeeld. Ik lees ergens het volgende. „Wat er groots en roerends is in het menselijke leven, onverschillig in welken kring waargenomen, openbaart zich in zijne geschriften niet”. Hier zou men kunnen vragen. „Waarop slaat dat „waargenomen”? : op „groots en roerends” of op „leven”? Dit is niet duidelijk. Misschien antwoordt de schrijver ons, dat *de rangschikking* zulks hier uitmaakt. „Waargenomen” toch, zal hij zeggen, „staat het dichtst bij „leven”, en slaat derhalve op dit woord”. Maar dit antwoord bevredigt mij geenszins. Het zou afdoende zijn ja, *indien* men zich altijd hield aan den regel volgens welken *die woorden welke wat beteekenis aangaat bijeen behooren, ook bijeen staan moeten*. Maar... nu wil het geval, dat een schrijver, die den eenen regel verzaakt, het doorgaans ook den anderen doet! Men ziet hier hoe gevaarlijk het is af te wijken van eenigen regel!

Het schijnt dat men hier weer aan Anglomanie geofferd heeft. Maar hier zeg ik weer dit: men neme over het *goede* van zijne bureu — geenzins het verkeerde. —

Men wachte zich voor deze fout: het betrekkelijk voornaamwoord weg te laten of wel het te vervangen door een ander woord bv. hetzij door een betrekkelijk voornaamwoord, hetzij door een lidwoord.

Bij voorbeeld. „De bijzinnen welke de reden of verklaring van de handeling of den toestand in den hoofdzin vermeld, behelzen, worden met den hoofdzin verbonden door: *omdat...*”

Op zijn minst zouden zij gaarne zien dat er stond: *die* bijzinnen... welke...” of anders *zulke* (zoodanige) bijzinnen, ... welke...”

Verder ga men omzichtig te werk met eene uitdrukking als deze: „een of ander”, „een zekere”, „een bepaalde”, e. d.

In het Duitsch zegt men wel eens „ein Herr” voor „ein gewisser Herr”; „Menschen” voor „einige Menschen” enz. Het een is even onbestemd als het ander!

Verder vermelden wij hier in het bijzonder die soort van woorden, van welke ieder dient om aan te duiden, dat er tusschen twee rede-

deelen eene bepaalde betrekking bestaat, als daar zijn: *en, ook, daarentegen, maar, of, elk-ander, eveneens, tusschen*

Wat toch is het geval? Zie hier. Drukt men eene betrekking uit, dan, zoo eischt de duidelijkheid, moet het wèl in het oog vallen, wélke *de leden van de betrekking* zijn. Nu hangt hier zeer veel af van de plaats, welke men geeft aan dát woord, hetwelk den aard van de betrekking uitdrukt. Wat die plaats aangaat, het ligt voor de hand, gemeld woord te zetten *tusschen de beide leden van de betrekking in*. Maar nu behoort het duidelijk uit te komen, tot hoever ieder van die leden zich uitstrekt. Hinderlijk bv. is volgens mij, een zin als deze. „Hieruit blijkt, dat het boek niet voor ieder geschreven is, *maar* slechts voor hem, die eenigzins op de hoogte van de zaak is.” Wat is nu de fout in dezen volzin? Ze is deze. Volgens de plaats, die het woordje „*maar*” hier inneemt, zou men lichtelijk meenen, dat de leden van de tegenstelling zijn deze: 1°. „Hieruit blijkt, dat dit boek niet voor ieder geschreven is. 2°. „slechts voor hen die eenigzins... enz.” Dit nu is het geval niet. De leden van de tegenstelling toch zijn deze: „dat dit boek niet voor iedereen geschreven is” ter eene zijde en „slechts voor hen, die...” ter

andere m. a. w. : „hieruit blijkt” behoort *buiten de tegenstelling*. Daarom zou ik dan ook wenschen dat men het er geheel buiten plaatste en schreef als volgt. „Hieruit blijkt het volgende: dit boek is geschreven niet voor iedereen maar slechts voor hen die eenigzins... enz. Men kon ook schrijven aldus. „Wat blijkt hieruit? Immers dit: het boek is geschreven niet voor *maar...*” Nu staat „maar” tusschen de leden in.

Iets dergelijks geldt van sommige bijwoorden, bijwoorden van tijd: *doorgaans, dikwijls, soms, altijd, bij voorbeeld*. Bij zulk een woord toch is het noodig dat wèl uitkome op wat het slaat: hetzij op één enkel woord, hetzij op een ganschen zin.

Bv. „Het woord „tusschen” staat niet tusschen de leden van de tegenstelling. Daarom geeft dit woord soms aanleiding tot dubbelzinnigheid”. Deze gedachte is niet duidelijk? Wat toch is het wat verklaard wordt uit de omstandigheid, dat het woord „tusschen” niet tusschen de leden staat? Is het deze: dat dit woord aanleiding geeft *juist tot dubbelzinnigheid* en niet tot iets anders dan dit. Neen, men bedoelt het volgende. Het woord „tusschen”... enz. Daarom *gebeurt het soms*, dat dit woord aanleiding geeft... enz. Men neme hier in acht deze regel: zich telkens te vragen „hoe luidt het *tegendeel* van datgene wat ik zeggen wil?

Het woord „tusschen” staat niet tusschen de leden van de vergelijking in. Daarom gebeurt het soms dat dit woord aanleiding geeft tot dubbelzinnigheid.

Gebruikt men „tusschen” dan verklare men des noods het eene lid van de tegenstelling door „ter eene zijde”, het andere door „ter andere zijde”. Bv. „De twist die er heerschte tusschen Turkije *ter eene zijde* en Frankrijk benevens Rusland *ter andere zijde*”. Stond er: „De twist die er heerschte tusschen Turkije, Frankrijk en Rusland”, zoo was dit onduidelijk.

Soms is het goed, het verbindende woord, het voegwoord bv., te vervangen door eene omschrijving als bv. deze. „Helderen wij dit door een voorbeeld op” voor „bij voorbeeld”; „De zaak is deze” voor „namelijk”; „We zien het” voor „derhalve”; „Wat is het geval?...” voor „namelijk.”

Gebeurt het dat er, hetzij zeer weinig, hetzij in 't geheel geen verband is tusschen een bepaalden zin en dien zin welke aan hem voorafgaat; behoort namelijk de tweede zin tot eene andere reeks van gedachten dan de eerste, zoo luidt het voorschrift aldus: *begin met den tweeden zin eene nieuwe regel óf wel, scheid de beide zinnen door middel van een schrapje* —.

MEN WACHTTE ZICH VOOR DE FOUT, ZONDER

NOODZAAK AF TE WIJKEN VAN DEN EENVOUD.
Men gebruike nimmer een *meervoud* zoolang een enkelvoud voldoende is.

Verwaarloost men dezen regel dan wordt men allicht onduidelijk, vooral dán als men het *divisief oordeel* gebruikt.

Stel bv. men handelt over een tal van wezens, en wensch hier toe te kennen bepaalde eigenschappen. Dán zijn verschillende gevallen mogelijk.

Een van beiden: óf men vereenigt de begrippen tot één geheel (men *conjungeert*) óf men scheidt ze (men *disjungeert*). Vooral dat disjungeeren is een hobbelig pad! We moeten ook hier verschillende gevallen onderscheiden.

Nemen wij eerst dit geval: we hebben òf twee òf meer wezens en ééne eigenschap. Hier kan het wezen, dat die eigenschap toekomt óf aan één van die voorwerpen, óf aan twee (meer) gemeenschappelijk, óf aan twee (meer) van ieder in het bijzonder.

Bij voorbeeld. Stel, we hebben te doen met eenige personen, stel verder, de eigenschap is: een paard te hebben. „Zeg ik nu bv. »Evert, Willem, Jakob, Johan en Eduard bezitten een paard”, dan is het niet duidelijk of ik zeggen wil, dat die personen *met hun allen* een paard hebben dan wel — dat *ieder van hen* een paard heeft. In

het eerste geval zou ik bv. moeten zeggen: „E. W. J. enz. hebben met hun allen een paard”. In het laatste geval: „van de pers. E. W. J. enz., heeft *ieder* een paard”. Nog meer oplettendheid vereischt de zaak als er sprake is, niet van ééne eigenschap maar van meer. Gesteld bv. een aantal paarden is op eene bepaalde wijze verdeeld over een aantal personen. Zeg ik nu. „Sommigen van hen hebben paarden” dan zijn hier verscheiden gevallen mogelijk.

Blijft vooreerst de vraag: 1°. Wie zijn het, van welke ieder hetzij één paard hetzij meer paarden bezit? 2°. Bezit ieder van hen slechts één paard, of is er onder hen iemand, die meer dan een paard heeft? Is het misschien aldus: twee of meer, van welke ieder meer dan een paard bezit? Kortom: wat heeft E., wat heeft J. wat heeft W... enz.?

Men ziet het, zulke algemeene uitdrukkingen als die van ons voorbeeld verdienen afkeuring. Men doet daar beter, den stand van zaken uitvoerig te omschrijven. Soms kan men hier gebruik maken van „evenzooveel” en bv. zeggen: „J., W., J. en E. zijn even zoo vele bezitters van paarden”. Hieruit blijkt althans dat ieder minstens twee paarden heeft. Maar meer blijkt er niet uit.

In hooge mate ingewikkeld wordt de zaak

zoodra er sprake is, niet slechts van verschil in *hoedanigheid* maar nog bovendien van verschil in *tijd*. Men houde hier namelijk deze soorten van verschil wél uit elkander. Dikwijls gebeurt het hier, dat men misbruik maakt van het woordje „soms”. Zie hiervan een voorbeeld op bl. 53. o.

Omzichtigheid vereischt ook ieder woord, dat een collectief uitdrukt als: „het meerendeel”, „deels”, „velen”, „alle” enz.

In ieder van deze gevallen verdient het enkelvoud de voorkeur boven het meervoud: „menigeen” verdient de voorkeur boven „velen”; „ieder” — boven „allen” enz. Voor „ieder” kan men soms nemen een collectief woord, „de mensch”, bij voorbeeld. Geeft men eene opsomming, dan is het wel eens goed, gebruik te maken van cijfers: 1°. 2°. 3°. enz.

In een Leerboek baart het meervoud licht misverstand. Bv. „De betrekkelijke... bijzinnen leveren aan den hoofdzin een... bestanddeel des volzins” Lees: „De betrekkelijke... bijzin levert... enz.” of wel *iedere betr...* bijzin levert...”

Ander voorbeeld: „Treten nämlich zu verschiedenen Zeiten Wahrnehmungen gewisser ähnlicher Gegenstände in die Seele ein, so erregen sie auch ähnliche Complexionen von sinnlichen Elementarvorstellungen in der Seele”. De bedoeling is deze. »Stel, iemand doet op een be-

paald oogenblik eene bepaalde waarneming en op een ander oogenblik eene andere waarneming. Ieder van deze waarnemingen nu maakt dat er eene grondvoorstelling in de ziel ontstaat. Heeft nu het voorwerp van de eene waarneming eene zekere overeenkomst met dat van de andere waarneming, zoo zal ook de grondvoorstelling, die ten gevolge van de eene waarneming ontstaat, overeenkomst hebben met die voorstelling, welke uit de andere waarneming ontstaat”.

In zulk een geval is het soms goed, het een of ander woord met eene letter te merken en bv. te spreken van „de waarneming A”. en „de waarneming B”. Uit dit voorbeeld blijkt verder, dat „ähnlich” („gelijk”) voorzichtigheid vereischt. Men vrage zich telkens, of er in de plaats van „gelijk” wellicht „onderling gelijk” moest staan. — Omzichtigheid vereischt elk collectiefwoord als bv. het voornaamwoord — meervoud. Bij het anthropologisch vertoog maakt men van dit „wij” dikwijls misbruik. Men spreekt bijv. van „onze geest”. Alsof wij met ons allen niet meer dan één geest hadden! Liever schrijve men hier „de geest van den mensch” of „’s menschen geest”. Over het geheel disponeere de schrijver niet te veel over anderen! — Heeft men te doen met twee voorwerpen en ééne eigenschap, dan

zijn mogelijk de volgende gevallen: 1°. men kent aan ieder van beiden die eigenschap toe; 2°. men beweert, dat ze die eigenschap *gemeen hebben*. In het eerste geval gebruikt men met vrucht „en zoo ook” of wel „dit geldt ook van”. Bij voorbeeld. „De haas, *en zoo ook* het konijn, is een vreesachtig dier”. — Eene bijzondere soort van divisief oordeel is het „*disjunctief oordeel*”. Hierbij bestaat in het Hollandsch eene gevaarlijke bron van verwarring. Een gewone term toch, met welken men dat oordeel kenschetst, is óf... óf... enz. Nu hebben sommigen de gewoonte in de plaats van dien term eenvoudig het voegwoord „of” te gebruiken. Dit voegwoord evenwel drukt *eenzelvigheid* uit. Zegt men bv. „de oogappel is blaauw, bruin of graauw”, dan zegt men dat blaauw hetzelfde is als bruin, hetzelfde ook als graauw! Maar, zegt men „de oogappel is: óf blaauw, óf bruin óf graauw”, dán spreekt men gezonde taal. Men kan hier in de plaats van „of” telkens „hetzij” gebruiken. Nog duidelijker ware dit „de oogappel is *een van drieën*: óf bruin, óf blaauw, óf graauw. Over het algemeen is het goed, bij elke disjunctie te vermelden welk is het geheel dat men disjungeert. In het Duitsch verwaarloost men zulks maar al te zeer.

Het is hier ook de plaats te waarschuwen

tegen misbruik met het woord „elkander”. „Elkander” behoort uitsluitend bij eene *weérkerige werking* t’huis. Men schrijve derhalve niet van koningen die elkander opvolgen. Immers, is een koning eenmaal door een ander opgevolgd, dan is het onmogelijk, dat hij terugkomt en zijnerzijds den ander opvolgt!

Men wachte er zich ook voor, de disjunctie te verwarren met tijdsbepaling. Iemand nl. zou het voorbeeld van den oogappel (zie boven) uitdrukken als volgt: „de oogappel is *soms* blaauw, *soms* bruin, *soms* graauw”. Deze uitdrukking zou niet juist zijn, tenzij in dit geval: er was een oogappel, die op den eenen tijd anders gekleurd was dan op den anderen bv. heden blaauw, morgen bruin, overmorgen graauw enz. Andere woorden die hier de aandacht verdienen, zijn: *doorgaans*, „*altijd*”, „*dikwijls*”... kortom, elk bijwoord van tijd.

Bij het divisief oordeel is het raadzaam op te geven welk is het geheel dat men divideert, hetzij conjungeert, hetzij disjungeert. Men doet dit door eene uitdrukking als deze: „een van beide”, „een van drieën”, enz.... „een van allen”, „de volgende”, „iets anders”. —

Niet onnoodigerwijze afwijken van den eenvoud. Men gebruike geen passief zoodra een actief voldoende is. Afkeurenswaardig is m. i. de

gewoonte, een passief werkwoord te gebruiken voor een levenloos voorwerp.

Men vermijde bv. liefst een volzin als dezen. „De bijzinnen die... *worden* met den hoofdzin verbonden door... De bedoeling is deze. „*Men verbindt* enz.” Ook gebeurt het licht, dat dit passief aanleiding geeft tot onzin. Ik lees, bij voorbeeld, ergens dat het woordje „te” vóór de onbepaalde wijs liefst (N. B.) wordt weggelaten”!!

MEN STREVE ER NAAR, ZOOVEEL MOGELIJK TE SCHRIJVEN GELIJK MEN SPREEKT. Deze regel heeft ook hier zijne grenzen. Immers, het is er ver van af dat men altijd spreekt zóó als men *behoort te spreken*. Neen, soms eischt de duidelijkheid, dat men *niet* schrijft gelijk men spreekt. Maar, men make zich *tot beginsel*, te schrijven gelijk men spreekt. Men doe dit vooral dán, indien het gebeurt, dat dien regel te verwaarloozen de duidelijkheid niet zou bevorderen niet alleen, maar haar nog bovendien zou benadeelen, gelijk wel eens het geval is.

Er is eene bijzondere soort van woorden, welke wegens de duidelijkheid zeer de aandacht verdient. Ik bedoel die woorden, van welke ieder eene *modaliteit* te kennen geeft. Wat wil dit zeggen? Ziehier het antwoord. Modaliteit beteekent het volgende. Spreekt iemand een oordeel uit, dan

vermeldt hij een zeker feit. Nu kan het zijn dat hij het feit vermeldt een van beiden: òf als iets dat bestaat, òf als iets dat *niet* bestaat, m. a. w., òf als *werkelijk* òf als *niet-werkelijk*.

In elk geval kan hij het beschouwen met betrekking tot eene andere zaak. Dán kan het wèzen, dat hij het noemt met betrekking tot die zaak een van beiden: òf *noodzakelijk* òf *toevallig*. Wij hebben derhalve de volgende gevallen: 1°. *noodzakelijk werkelijk*, 2°. *toevallig werkelijk*, 3°. *noodzakelijk niet-werkelijk*, 4°. *toevallig niet-werkelijk*.

Voor „noodzakelijk niet-werkelijk” zegt men ook wel *onmogelijk*¹.

¹ Men brengt gewoonlijk tot de categorieën van de modaliteit ook *de mogelijkheid*. De tafel van de modaliteit is volgens KANT deze:

Mogelijkheid en onmogelijkheid

Bestaan en niet-bestaan

Noodzakelijkheid en toevalligheid.

Ik meen echter dat de tegenstelling „mogelijkheid en onmogelijkheid” niet juist is. „Onmogelijkheid” toch is identisch met „niet-bestaan,” of liever met „niet zullen bestaan.” „Onmogelijkheid” derhalve staat niet tegenover „mogelijkheid” maar tegenover „bestaan” of, wil men, tegenover „niet zullen bestaan”. Wat is nu „mogelijkheid”? „Mogelijk” zegt KUNO FISCHER „is eene zaak dán indien de voorwaarden zijn van dien aard, dat de zaak tot stand kan komen ook al is het dat zulks later verhinderd mocht worden. Het doet mij leed, maar ik moet hier van den grooten denker verschillen. Is het, dat iets verhinderd wordt, dan was het *niet* mogelijk, neen, dan was het *on*-mogelijk. „Mogelijk” zoo meen ik, heeft betrekking niet op

Ieder van deze gevallen nu heeft zijne eigenaardige uitdrukking. In geval van noodzakelijkheid zegt men o. a. „dit *moet* zoo zijn”; in geval van toevalligheid — „dit is toevallig *zóó*”; in geval van mogelijkheid — „dit *kan* zoo zijn”; in geval van *onmogelijkheid*, „dit *kan niet* zoo zijn”, of ook „dit is *niet* zoo”.

Hier hebben wij nu deze woorden: *kunnen*, *niet* en *moeten*. Ieder van die woorden nu is dubbelzinnig. Want, „*kunnen*” beteekent ook wel „het vermogen hebben”, „*moeten*” beteekent ook wel „verplicht zijn” en „*niet*” wordt soms gebruikt als men een enkelvoudig begrip wil afscheiden van een ander (ontkennend oordeel). Bezigt men nu een van die woorden, dan moet men zich ter dege vragen: wat beteekent hier het woord? dient het ter aanduiding van eene

de zaak als zoodanig, neen — op de *verhouding in welke mijne kennis staat tot die zaak*. Ik noem eene zaak mogelijk dan als ik *geene reden heb, ze voor onmogelijk te houden*. Nochtans kan het nu zeer wel zijn, dat die zaak onmogelijk is.

Mijne opvatting van het begrip „mogelijk” dat nl. „mogelijk” niet tegenover „onmogelijk” staat, is juist. Dit blijkt uit de omstandigheid, dat men zeggen kan: „het is mogelijk dat deze zaak onmogelijk is” (noodzakelijk niet-is). Stond „mogelijk” tegenover „onmogelijk” zoo kon men aldus niet spreken. Of moet ik aannemen, dat het woord „mogelijk” twee beteekenissen heeft, zóó namelijk dat de eene slaat op eene betrekking van mijne kennis, de andere — op al wat tegenover onmogelijk staat?

modaliteit of van eene eenvoudige qualiteit? m. a. w. : slaat het op een *geheel oordeel* dan wel op één *woord*? Drukt het bedoelde woord eene modaliteit uit, dan is het beter het te omschrijven. Men vervangt dan bv. „kunnen” door „mogelijk zijn”, — „moeten” hetzij door „niet anders kunnen of” hetzij door „noodzakelijk zijn” enz.

Helderen wij dit door een voorbeeld op. Ik lees in een boekje over taal o. a. dit „een ondergeschikte zin kan zelf weder een ondergeschikten zin te zijner bepaling bij zich hebben.” Het woord „kan” nu drukt hier blijkbaar eene modaliteit uit. De bedoeling is geenszins deze: een ondergeschikte zin *heeft het vermogen* . . enz. neen men bedoelt dit: *het kan gebeuren*, dat een onderschikte zin . . . enz. Maar, bedoelt men dit, zoo moest men het, dunkt mij, ook schrijven.

Hetzelfde geldt van bijwoorden van tijd, als: *zelden, doorgaans, altijd, soms, dikwijls*. Hier lette men wèl op, waarop het bijwoord slaat: op een ganschen zin dan wel op één woord. Ik lees het volgende: „niet zelden staat een bijvoegelijke zin bij eene aanspreking”. Dit nu klinkt alsof men zeggen wilde: er is eene aanspreking en deze aanspreking heeft niet zelden een bijvoegelijke zin bij zich. Beter ware het hier aldus: *gebeurt het niet zelden*, dat . . . enz. Men geve zich in een dergelijk geval wèl rekenschap van

het tegendeel van wat men zeggen wil. Het tegendeel nu van de genoemde zin is niet dit: eene aanspreking heeft altijd (of nimmer) een bijvoegelijke zin bij zich, neen, dat tegendeel is dit: *het gebeurt* zelden dat ... enz.

Iets dergelijks geldt ook van het werkwoord „mogen”. Ik mag niet gaan is dunkt mij, niet hetzelfde als „het is niet geoorloofd, dat ik ga.”

Als middel om het verband aan te duiden kwam verder in aanmerking *d.* de *stembuiging*. De stembuiging nu wordt gewijzigd: *a.* door een leesteeken; *b.* door een betrekkelijk voornaamwoord; *c.* door eenig bijzonder woord, dat van zelf klemtoon meêbrengt (tusschenwerpsel, aanwijzend voornaamwoord enz.).

In het algemeen is de regel deze: de klemtoon valle op dát woord, van hetwelk men wenscht, dat het bijzonder zal uitkomen. Soms gebeurt dit: het verband, hetwelk tusschen twee woorden bestaat, wordt aangeduid daardoor dat ieder van die woorden den klemtoon heeft.

Bij eene tegenstelling is het regel, dat *die* woorden, in welke de tegenstelling opgesloten ligt, beiden den klemtoon hebben. Nu heeft men in het Hollandsch deze gewoonte: men zet hier telkens dat woord, op hetwelk de klemtoon valt *voorop*. Deze gewoonte echter vereischt omzichtigheid: het gebeurt soms, dat zij aanleiding

geeft tot eene zeer gedrongen woordvoeging. Maar hierover later.

Er zijn tegenstellingen, bij ieder van welke een Duitscher óf „aber” óf „sondern” zou bezigen. Het is hier soms goed in het Hollandsch geen „maar”, neen „neen” te gebruiken. Bijv. „Geen staatsman, *neen*... een Evangeliebelijder!

Geeft men eene ontkenning, dan kan het gebeuren, dat het doeltreffend is een eenvoudig woord als „niet” „slechts” enz. te vervangen door eene omschrijving bijv.: „slechts” door „niet tenzij”, „dezelfde” door „geen ander dan”, „een ander” door „niet dezelfde” enz.

Er zijn enkele woorden, op ieder van welke uit den aard der zaak de klemtoon valt. Soms nu gebeurt het, dat de duidelijkheid door zulk een woord zeer verhoogd wordt. Tot die woorden reken ik o. a. het aanwijzend voornaamwoord en het tusschenwerpsel. Soms gebruikt men een betrekkelijk voornaamwoord, of wel een lidwoord, dáár waar een aanwijzend voornaamwoord (*diegene, zulk, zoodanig*) moest staan. Doet men dit dan lijdt de duidelijkheid schade.

Een ander hulpmiddel, dat men gebruikt om den klemtoon aan te duiden, bestaat in *onderschrappen* (cursief-drukken). Men onderschraapt een regel, die van veel gewicht is; men onder-

schrappt ieder van die woorden, van welke het eene eene tegenstelling maakt met het andere. Bij voorbeeld: „De een spreekt van *verachting* dáár waar de ander slechts *minachting* ziet.” Bezigt men eene ontkenning, dan is het daar soms wenschelijk het woordje „niet” te onderschrappen. Bij voorbeeld. „Zegt iemand „de kennis is a priori in mij, hij zegt zooveel als dit: de kennis is *niet* in mij.”

Regel. STAAN TWEE REDEDEELEN, A EN B, IN EENE ZODANIGE BETREKKING, DAT MEN A WETEN MOET, ZAL MEN B BEGRIJPEN, DAN MOET A VOORAFGAAN AAN B.

Uit dit beginsel volgt ten aanzien van het oordeel dit: het onderwerp staat vroeger dan het gezegde, en derhalve ook vroeger dan het voorwerp. Op dezen regel echter bestaan zeer veel uitzonderingen. Maar men mag niet zonder noodzaak afwijken van de eenvoud. *Men vermijde zooveel mogelijk die wending, bij welke het voorwerp vóór het onderwerp staat; men vermijde zulks te meer, indien men daarbij genoodzaakt is het werk woord vóór het onderwerp te plaatsen (inversie).* Het was, bij voorbeeld, verkeerd toen ik schreef. „Eene menigte ervaringsbegrippen ontmoeten wij, die wij *in dien vorm*, waarin ze gegeven zijn, niet behouden, en, omdat zij gegeven zijn, niet verwerpen kunnen”.

Ik had liever moeten schrijven als volgt:
 „Wij ontmoeten eene menigte..... enz.”

Zet men het voorwerp voorop, dan is de reden daarvan doorgaans deze: men wenscht op het voorwerp den klemtoon te hebben. Die gewoonte echter is hinderlijk en wel te hinderlijker naarmate het voorwerp meer zamengesteld is. Ook geeft zij dikwijls aanleiding tot onduidelijkheid, dán namelijk, als het voorwerp niet verbogen wordt, bij voorbeeld in dezen zin: „SPINOZA miskende LEIBNITZ”. Wie was het die miskende? Wie *werd* miskend?

In het Duitsch heeft men de gewoonte, het werkwoord aan het eind van den zin te plaatsen. Dit maakt, dat men hier soms genoodzaakt is een zin tweemaal te lezen: eens om het werkwoord op te sporen, en dan nog eens om de bedoeling te vatten! — Voor de *oordeelen* volgt uit het gezegde dit: *vermijd zooveel mogelijk elken tusschenzin*. Schrijf niet „Opmerkelijk is het dat, zoo b. v. bij krankzinnigheid de ziekelijke aandoening op eene daad betrekking heeft, ook de aard van de idéé fixe, welke uit die aandoening voorkomt, zulks zal verraden.” Neen, schrijf hier liever als volgt. „Opmerkelijk is het volgende. Is er krankzinnigheid, en gebeurt het hierbij, dat de ziekelijke aandoening op eene daad betrekking heeft,

dan zal ook de aard van de idée fixe welke uit die aandoening voortkomt..... enz.

Gebruikt men nochtans een tusschenzin, dan zette men dien zooveel mogelijk op zich zelf, b. v. tusschen twee schrapjes.

Sommigen, bovenal Fransche schrijvers, hebben de gewoonte, nu en dan het voornaamwoord te plaats en vóórdat men weet, op welk zelfstandig naamwoord dat voornaamwoord doelt. Men schrijft bij voorbeeld als volgt: „Le 12 Mai 1835, après m'avoir péniblement énuméré ses souffrances, une femme asthmatique me dit d'une voix presque éteinte.....” enz. •

Hetzelfde geldt van bijvoegelijke naamwoorden. Bij voorbeeld. „Naturellement pieuse, Eugénie trouva dans ses sentiments religieux la force d'accomplir la promesse faite à son père.”

In de plaats van eerstgenoemd voorbeeld zou ik liever schrijven aldus. „Le 12 Mai 1835 une femme asthmatique m'énumera péniblement ses souffrances après quoi (liever: et après ceci) elle me dit d'une voix presque éteinte”..... enz., of iets dergelijks.

Bij den betoogenden stijl — dit volgt uit onzen regel — staat de major vóór den minor en de minor — vóór de slotsom.

Niet zelden maakt men op dezen regel uitzondering. Men gaat dan te werk als volgt.

Men plaatst de stelling voorop en laat het bewijs volgen. In dit geval echter is het zaak, aan het eind van het „betoog” de stelling te herhalen.

Ik vind leelijk deze gewoonte: de gevolgtrekking (slotsom) tusschen den major en den minor te zetten. B. v. „Jene sucht das Zukünftige zur Gegenwart zu machen, das vollendete Vorstellen ist vollendete Gegenwart. Die Existenz des Vorgestellten ist ihr daher gleichgiltig; denn sie kann zu seinem Vorstellen nichts mehr weiteres hinzufügen.” —

• Wij komen nu tot die regels, welke algader betrekking hebben op *de aandacht van den lezer*.

De aandacht van de lezer verlangt dat men elke noodlooze herhaling vermijde. En een hulpmiddel hiertoe, zoo zagen we verder, verschaft ons deze

Regel. GEBEURT HET, DAT EEN REDEDEEL VOORKOMT IN TWEE OF MEER GROOTERE REDEDEELEN, VAN WELKE HET EEN OP HET ANDERE VOLGT, DAN LIGT MEN DAT REDEDEEL UIT BEIDEN UIT: MEN PLAATST HET AFZONDERLIJK. („Zamentrekking”).

Men zal dit echter niet kunnen doen tenzij de betrekking, in welke het rededeel in het eene oordeel tot de overige deelen staat, dezelfde is als die, in welke het in het andere oordeel tot de overige deelen van dit oordeel staat.

Afkeuring verdient m. i. eene zamentrekking als deze. „Indem die Philosophie sich mit Begriffen, d. h. mit den Gedanken, abgeschen von ihrer psychischen Erscheinung beschäftigt, kann die *Logik* als Theil derselben nicht anders als *objectiv* [d. h. sie kann eben so wenig wie die Philosophie selbst eine Wissenschaft von *subjectiven* Gedanken] sein”. Ik heb in dezen zin haakjes geplaatst ten einde de aard van de uitligting te doen uitkomen. Men ziet het: tusschen het woord „objectief” en de letters „d. h.” is „sein” uitgeligt. Maar dit mocht niet; want dit „sein” is niet identisch met het andere „sein”, dát „sein” nl. met hetwelk de volzin eindigt. Het eerste „sein” toch drukt uit, dat het onderwerpsbegrip eene eigenschap bezit, het andere geeft eene eenzelveheid (identiteit) te kennen. Daarom was het niet geoorloofd, in het eerste oordeel „sein” weg te laten.

Ook late men zich niet in de war brengen door eene *schijnbare gelijkenis*. Zal het uitligten geoorloofd zijn, dan is het noodig, dat dát woord 't welk men wenscht uit te ligten, werkelijk in verschillende rededeelen voorkomt. Sommigen nu beschouwen soms twee woorden als gelijk, zoodra deze maar eene groote overeenkomst met elkander hebben, zoodra ze, bij voorbeeld, tot elkander in verhouding staan als een enkel-

voud tot een meervoud. Ik las onlangs dezen volzin: „eene beneden- en twee bovenkamers.” Men bedoelde „eene benedenkamer en twee bovenkamers.” Wilde men nu het gemeenschappelijke deel uitlichten, zoo moest er b. v. staan: eene kamer [beneden en twee bovenkamer]s. Dit echter is onzin. Datgene wat men nu gedaan heeft is niet minder verkeerd, dan het zijn zou, de formule $ab + (a + 1)c$ te schrijven als volgt: $a(b + c)$. Dit is niet geoorloofd.

Ook eischt de duidelijkheid, dat men het uitgelichte woord plaatse *buiten* al de leden, die het gemeen hadden, en wel: hetzij voorop, hetzij achteraan — nimmer tusschen beiden, evenmin *in* een van beiden.

Valsch is deze volzin. „Zoo zou het niet gaan met de citadel van Turijn, wier wallen stevig zijn, hecht, goed geflankeerd enz.” Deze volzin was oorspronkelijk aldus: „... met de citadel van Turijn, wier wallen stevig zijn, hecht zijn, goed geflankeerd zijn enz. Licht men nu „zijn” uit, dan krijgt men: ... de citadel van Turijn wier wallen zijn [stevig, hecht, goed geflankeerd] of anders: „... de citadel van Turijn, wier wallen [stevig, hecht, goed geflankeerd] zijn”. Maar de S. zegt: „... de c. v. T. wier wallen [stevig zijn], hecht, goed geflankeerd”... Dit nu is de bedoeling niet. Men denke hier altijd maar aan de algebra.

Men verlieze hier echter niet uit het oog deze omstandigheid: men heeft in de taal geen haakjes gelijk bij de algebra. Men vermijde derhalve het uitlichten („zamentrekken”) zoodra men gevaar loopt van, daardoor dubbelzinnig te worden.

Men vermijde het uitlichten zoodra men gevaar loopt van de omstandigheid, dat zulks tot misverstand aanleiding zou geven. In het Duitsch b. v. ziet men er geen bezwaar in te schrijven „Der orthodoxe und freie Standpunkt”, als men bedoelt „Der orthodoxe Standpunkt und der freie Standpunkt.” Wilde men hier „Standpunkt” uitligten, zoo zou men krijgen het volgende [der orthodoxe und der freie] Standpunkt. Wilde men nu ook het woordje „der” uitligten, zoo zou men krijgen „der [orthodoxe und freie] Standpunkt”. Dit is logisch onberispelijk. Maar, het geeft aanleiding tot dubbelzinnigheid. Want het klinkt alsof men bedoelde een standpunt, dat tegelijk èn orthodox èn vrij was.

Afkeuring verdient m. i. eene gedrongen uitligting als deze. „Hoe God scheppen kon een menschdom 't welk hij wist wederom te moeten verdelgen.” Liever aldus: Hoe God scheppen kon een menschdom van (aangaande) hetwelk hij wist, dat Hij genoodzaakt zou zijn, het te verdelgen”.

Heeft er uitligting plaats en ontstaat hier dub-

belzinnigheid dan is het goed, datgene wat men uitgeligt heeft door een liggend schrapje (—) te vervangen.

Bij voorbeeld. „De gezichtszenuw beantwoordt eene prikkeling op geen andere wijze dan op die welke, mits naar de ziel overgebracht, gewaarwording van licht geeft; de zenuw van het gehoor — op die wijze, welke, mits naar de ziel overgebracht, gewaarwording vangeluid geeft”.

Wij hebben in het *Algemeen gedeelte* opgemerkt, dat het wenschelijk is, telkens dat deel, hetwelk men uitligt, te plaatsen vroeger dan die deelen tot welke het behoort. Geldt het een *woord*, dan gebeurt het niet zelden dat men op dien regel uitzondering maakt. Men zet dan doorgaans het woord achteraan. Dit komt daar van daan, dat het oor wenscht den zin afgesloten te hebben. B. v. „Hij pleit voor datgene wat [goed en schoon] is”. Niet: „Hij pleit voor datgene wat is [goed en schoon]”. Niet afgerond daarentegen is deze volzin: „Het is gemakkelijker, over te nemen brommende Duitsche motto's dan de Duitsche grondigheid”. Hier moest „over te nemen” eigenlijk achteraan staan. Spiegelen we ons ook in deze aan het Duitsch.

Verder vermijde men het uitlichten dán, als de afstand tusschen het eene gemeenschappelijke deel en het andere groot is.

De aandacht van den lezer, we zagen het, eischt, dat de gang van de gedachten niet gestoord zij. Wij waarschuwen derhalve ook hier tegen tusschenzinnen.

Ligt men iets uit, dan is het meestal goed aan te duiden dat men dit gedaan heeft. Men vervangt hiertoe namelijk het uitgelichte deel door een liggend schrapje (—).

Verder verlangt de aandacht, dat zooveel mogelijk ieder rededeel op zichzelf sta, en dat de lezer de noodige rustpunten vinde. Daarom vermijde men deze gewoonte: te maken lange aaneenschakelingen door middel van woorden als het betrekkelijk voornaamwoord, het voegwoord en dgl.

Ik lees ergens het volgende. „In het laatst der vorige eeuw, toen alle godsdienstige drijfveeren voor de groote menigte zooveel van hare kracht verloren hadden, bleef om den mensch te dringen ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geen openbare rechtbank vervolgen kan, den weldenkende geen ander hulpmiddel over dan de opvoeding”. Deze volzin is veel te lang. En toch: ik heb er nu en dan gevonden, die nóg langer waren!

Ik zou, verscheiden fouten verwijderende, dien zin vertolken als volgt. „In het laatst van de vorige eeuw had al, wat godsdienstige drijfveer was, voor de groote menigte veel van zijne kracht

verloren. Het gevolg hiervan was dit. Zou de mensch toen gedrongen worden overeenkomstig de wet te handelen ook dán als hem geen openbare rechtbank vervolgen kon, zoo was daartoe geen ander hulpmiddel over dan alleen de opvoeding”.

Zulk een zin als deze laatste: „Zou de mensch.... enz.”, is reeds vrij lang. Koppelt men *drie* oordeelen aaneen zoo is het al wèl!

Menig leerboek waarschuwt ons tegen overdrijving in het splitsen: tegen den zoogenaamden „doorgehakten stijl.” (*Style coupé*)¹

Het zij mij vergund, mijnerzijds hier te waarschuwen tegen overdrijving in de vrees voor overdrijving. Het is zeker veel gemakkelijker te „lijmen” dan — korte, afgeronde volzinnen te leveren. Maar, wat doeltreffendheid aangaat, raad ik ieder aan: oefen u in de kunst, bij het denken en het schrijven korte volzinnen te maken. Hebt ge dit gedaan, dan zal het u niet moeilijk vallen, des verkiezende later te „lijmen”.

Behalve gemeld nadeel nu heeft de lange volzin nog een ander nadeel, dit namelijk: het gebeurt hierbij maar al te licht, dat de eenheid verloren gaat. —

HET IS WENSCHELIJK DAT IEDER REDEDEEL OP

¹ Vgl. FREJLINK. *Schoolboek voor de interpunctie*. bl. 6.

ZICHZELF STA: NIET ZAMENVLOEIJE MET EEN ANDER. Verkeerd is deze gewoonte, de gedachten op een te dringen, en bij voorbeeld een gansch oordeel in een bijvoegelijk naamwoord te „stoppen”. Doet men dit, dan risqueert men, dat de lezer dat oordeel over het hoofd ziet. Bovendien wordt de orde van de gedachten daardoor gestoord. Voorbeeld. „Die Bildner des Laokoon z. B. wussten die entsetzliche Todesangst, in welche das Bevorstehen des unvermeidlichen Todes den noch unverwundeten versetzt aufs glücklichste darzustellen. Dat „den noch unverwundeten” bevat hier een gansch oordeel, een oordeel dat behoorde op zich zelve te staan. Beter: ... die entsetzliche Todesangst in welche ... den Laokoon *obgleich er noch unverwundet war* ... enz. — Bij den betoogenden stijl zorge men er voor, dat iedere sluitrede op zichzelf sta. Het is eene fout de slotsom van eene sluitrede te doen tevens strekken tot major voor eene volgende sluitrede. Bouwt men op het oordeel, dat men door eene sluitrede gevonden heeft, eene nieuwe sluitrede, dan moet men dat oordeel herhalen, bv. met eene inleiding als deze: „we zien het”, of met „dan” of iets dergelijks.

.
 Reeds voor de *woorden* geldt dit. Nimmer is het geoorloofd, dat een woord, hetwelk het voor-

werp van een oordeel is, tevens het onderwerp van een volgend oordeel zij.

.....

Wat betreft de gewoonte, het eerste woord van een oordeel zamen te smelten met het laatste woord van het voorafgaand oordeel, ook deze is m. i., verkeerd. Ja, men vermijde de gewoonte, zulk een woord als „waarin”, „waardoor”, „waarvan”, „waarbij” enz. te gebruiken als middel om het eene oordeel te doen overgaan in het andere. Bij voorbeeld. „Die Beschaffenheiten... hängen nicht bloss ab von einem andern, das ihnen zu Grunde liegt, sondern sie gehen auch hervor aus einem Andern, das sie erzeugt oder das ihre Entstehung ermöglicht: entweder positiv, indem es sie hervorbringt, oder negativ, indem es diese Entstehung bloss vermittelt, die ohne dasselbe nicht stattfinden könnte”.

Wil men de lengte van dezen volzin behouden, zoo moest men m. i. achter „einem Andern”, nog eens „einem Andern” zetten, en ook „ermöglicht” tweemaal schrijven. Derhalve: ... sondern sie gehen auch hervor aus einem Andern: *einem Andern*, welches sie erzeugt oder ihre Erzeugung ermöglicht, *ermöglicht*: entweder... enz.

Het is wenschelijk dat ieder deel op zichzelf sta. Vgl. hier bl. 81.

Ook de aaneenschakeling met het betrekkelijk

voornaamwoord is m. i. altijd verkeerd, tenzij dit hier strekken mocht om eene betrekking aan te duiden. Bij voorbeeld. „L'influence des maladies sur le moral se lie tout naturellement à celle des constitutions, *qui elles-mêmes sont déjà une prédisposition à des maladies en quelque sorte déterminées*”. Dat „*qui elles-mêmes . . . etc.*” bevat eene afzonderlijke gedachte. Het ware derhalve te wenschen, dat het een afzonderlijke volzin uitmaakte, bv.: . . . Or, les constitutions elles-mêmes. . . , etc.

Ook van het woord „terwijl” maakt men zeer veel misbruik. —

Verder gebiedt de aandacht ons: *elke herhaling te vermijden*.

De eerste van de fouten, op welke we hier de aandacht vestigen is deze: *woorden te herhalen*. Die woorden, welke hier vooral in aanmerking komen zijn kleinere woorden als voegwoorden (vooral „en”, „dat”, „of”) en betr. voornaamwoorden, („die” enz.)

Het algemeen middel om eene dergelijke herhaling te vermijden is dit: dikwijls een nieuwen zin te beginnen. („doorknippen”).

Herhaling van „en” vermijdt men nog bovendien hierdoor: men gebruikt niet „en”, maar in de plaats hiervan een leesteeken, bv. hetzij, „ , ” hetzij „ ; ”.

Voorbeeld. „Het mos is de achterhoede, en tevens de voorhoede van den plantengroei, en maakt op de hooge gebergten en in de poolstreken de uiterste grens van het plantenrijk uit”. Lees als volgt. „Het mos is de achterhoede, en tevens de voorhoede van den plantengroei; het maakt op de hooge gebergten en in de poolstreken de uiterste grens van het plantenrijk uit”.

Soms vervangt men „en” door „zoook.”

Onder die zaken, welke hier hinderlijk zijn, behooren ook *de pleonasmen*. Men leest wel eens „Zoo, bij voorbeeld”. Meestal is „Bij voorbeeld” hier voldoende.

Eene ware plaag voor den jeugdigen schrijver is het woordje „dat.” En toch, is dit woord dikwijls herhaald dan is zulks zeer hinderlijk. Men loopt van die herhaling vooral gevaar bij zulk een zamengestelden zin, bij welken verklaard wordt, dat er is eene bepaalde betrekking tusschen eene gebeurtenis en het gedrag van een persoon. Bij voorbeeld. „Hij heeft mij gezegd, dat zijn broeder verklaard had, dat een van mijne vrienden gezorgd had, dat.... enz.

Er zijn verschillende middelen om die herhaling te vermijden.

Men kan dit doen :

1. *Door een tusschenzin.* „Zijn broeder, zoo zeide hij mij, heeft verklaard...”

2. *Door een voorzetsel* als „volgens” of wel „naar.” *Volgens* hem heeft zijn broeder verklaard..... enz.

3. *Door een „:”*. Hij heeft mij gezegd het volgende: zijn broeder..... enz.

4. *Door den volzin „door te knippen.”* B. v. „Voegt men nu hierbij de omstandigheid, dat de proeven van V. geleerd hebben, dat de bewegingen van lagere dieren van Hydra's nl. mede niet gestoord worden door het curara, dan komt men tot het besluit, dat de bewegingsverschijnselen..... enz. Lees aldus. „Voeg hierbij nu de volgende omstandigheid. De proeven van V. hebben geleerd, dat de bewegingen van lagere dieren, van Hydra's namelijk, niet gestoord worden door het curara. Doet ge zulks dan komt ge tot dit besluit: de bewegingsverschijnselen..... enz. Aan den smaak van den schrijver blijft overgelaten, zulk een volzin meer piquant te maken.

„Dat” te herhalen is minder hinderlijk, wanneer het geldt *eene opsomming* van oordeelen, van welke ieder met „dat” begint. Bij voorbeeld. „Dat Jupiter manen heeft, dat Saturnus een ring heeft, dat Mars waarschijnlijk sneeuw en ijs heeft, dat..... dit alles..... enz.

Liefst echter las ik hier dit. „Jupiter heeft manen, Saturnus heeft een ring, Mars heeft

waarschijnlijk ijs en sneeuw..... al deze waarheden..... enz.

Wat de opeenstapeling van het woordje „die” betreft, men vermijdt zulks door „*doorknippen.*”

Nog vereischt de aandacht van den lezer dit: men zorge, dat hij nimmer het spoor buiten rake. Veroorlooft men zich eene afwijking dan is het noodig, nu en dan zich te orienteeren.

Reeds bij *de woorden* komt dit in aanmerking. Gebruikt men namelijk een langen volzin, dan behoort men het onderwerp van tijd tot tijd te herhalen. Dit is hier noodig te meer, aangezien hier lichtelijk dubbelzinnigheid ontstaat. Elke lange volzin namelijk bevat eene menigte woorden; nu is het niet altijd duidelijk, welk verband er tusschen die woorden bestaat, vooral niet dán, indien men verzuimt streng op de rangschikking te letten.

Maar laatstgemelde regel geldt ook van *de zinnen*. Heeft men zich eene afwijking veroorloofd, en is deze ten einde, dan moet men den lezer weêr op de hoogte brengen. Men herhaalt dan namelijk den zin, die aan de afwijking voorafging. Gebrekkig bij voorbeeld is deze volzin. „De groote vraag van de ethica bestaat niet hierin „wat is waar, wat onwaar”? „wat is juist, wat onjuist”? Deze vragen toch behooren op het

gebied van de logica t'huis. Ook niet „wat is werkelijk, wat gebeurt werkelijk”... enz.

Hier moest men bv. vóór den volzin die met „ook niet” begint, herhalen. „De groote vraag van de ethica bestaat evenmin hierin”.

Ja, ook voor iedere *reeks van gedachten* geldt onze regel. Bij iedere reeks is het noodig, dat de lezer zien kan, wáár ze begint en wáár ze ophoudt. Heeft men te doen met eene lange reeks, dan is het goed haar te besluiten met eene slotsom, alsmede met eene opgaaf van het plan, hetwelk men zich voorstelt in de volgende reeks te volvoeren. Is men aan het eind van de reeks gekomen, dan begint men eene nieuwe regel of wel, plaatst men een schrapje. Verzuimt men dezen regel, dan wordt men allicht duister. Bij het wetenschappelijk Handboek is het soms goed, van iedere reeks een § te maken. Doet men dit, dan maakt men zich het *verwijzen* gemakkelijk.

Is de nieuwe reeks van dien aard, dat zij eene uitweiding bevat, bv. dat zij, hetzij een citaat, hetzij een voorbeeld, hetzij eene bewijsvoering, hetzij iets dergelijks bevat, dan moet men dit opzettelijk vermelden, en wel door eene uitdrukking als deze: „bij voorbeeld”, „helderen wij dit door een voorbeeld op”, „ziehier het bewijs” enz.

Keert men na de uitweiding tot het onderwerp terug dan vermeldt men zulks opzettelijk. Men

zegt dan bij voorbeeld. „Keeren wij terug tot ons onderwerp”, „hernemen wij den draad van ons verhaal (betoog)” of zoo iets. Was de uitweiding lang, zoo moet men den lezer weêr met enkele woorden op de hoogte brengen.

Gebruikt men een citaat, vooral dán is het noodig, dat behoorlijk uitkome, wát van den schrijver zelve, wát van den aangehaalden persoon afkomstig is. Bezigt men hier „ ”, dan zorge men, dat niets van hetgeen men citeert buiten de „ ” blijft, en bovendien, dat niets, van hetgeen men zelf zegt, daarbinnen valt. Is het citaat ten einde dan zegge men: „Tot hier-toe N”. of iets dergelijks. — Onder de uitweidingen behooren ook de *noten*. Elke noot is lastig voor den lezer en verbreekt licht den gang van zijne gedachten. Dáárom streve men er naar, al wat men te zeggen heeft, in den tekst op te nemen. De noot bij wijze van *Aanmerking* in den tekst te drukken (met *inspringen*) is beter dan, die noot onderaan de bladzijde te plaatsen — tenzij men wenscht alle noten in eene afzonderlijke afdeeling achter het opstel te plaatsen. Is de noot kort, zoo kan men haar ook tusschen haakjes in den tekst laten drukken (KUNO FISCHER, DROSSBACH).

Maar, we herhalen het, 't is zaak, zooveel mogelijk elke noot te vermijden. Vooral wachte

men zich voor de fout, eene noot te gebruiken als middel om „aan den man te brengen” eene opmerking (geestigheid, hatelijkheid bv.) die niet rechtstreeks betrekking heeft op het onderwerp hetwelk men behandelt.

Stel, men heeft eene hoofdstelling en leidt hieruit verschillende gevolgtrekkingen af. Men behoort in dit geval van tijd tot tijd deze hoofdstelling te herhalen.

Gebeurt het, dat men opsomt eene reeks van zaken, en wel zóó, dat men aan ieder van die zaken dezelfde eigenschap toekent, ook dán moet men, alvorens men het besluit opmaakt, een van beide: òf herhalen, òf resumeeren. Men moet zóó doen, niet slechts indien het woorden, neen, ook, indien het *oordeelen* geldt. B. v.

„Der leere Formeclecticismus der Meng’schen Malerschule, die ängstliche Copiersucht geistloser Nachahmer der Antike, die versklingelde Romantik dilettantischer Poëten stelten und stellen ein Schreckbild dar, welches . . . enz. Het ware goed indien er tusschen „Poëten” en „stellen” stond „diese alle” of zoo iets. — Aan het eind van iedere lange reeks van gedachten geeft men op de slotsom tot welke men gekomen is. Ook is het hier goed, opgave te doen van het plan dat men denkt in de volgende reeks te volgen. Zal de lezer het opstel goed begrijpen

dan is het wenschelijk, dat hij niet slechts de uitkomsten, maar *ook de methode* van den schrijver goed volge. Het is derhalve zaak, dat de schrijver hem op de hoogte houde van die methode.

Men ziet het: vordert de aandacht van den lezer eenerzijds, dat men elke onnoodige herhaling vermijde, zij verlangt anderzijds, dat men herhalingen *make*. Dit is noodig, niet slechts in de gevallen die wij boven genoemd hebben, maar ook in de volgende.

Wil men eene gedachte uitdrukken, dan komt het wel eens voor, dat ééne zegswijs niet voldoende is om die gedachte volkomen weêr te geven, althans niet — om te maken dat de lezer ze behoorlijk vat. Gebeurt zulks, dan kan het noodig zijn, die gedachte te herhalen, hetzij twee — hetzij meermalen, en wel telkens in eene andere wending. Bij voorbeeld: „Jede Seite ist in Rücksicht auf die andere negativ d. h. sie negirt die andere. Es geschieht daher zunächst nur zu unterscheidung der Entgegengesetzten, dass wir das eine positiv, das andere negativ nennen. Es ist zunächst auch gleichgültig, und darum willkürlich, welche der beiden Seiten positiv oder negativ genannt wird. Die positive ist ebenso sehr die Verneinung der negativen als umgekehrt”. — Soms is het in het belang van de duidelijkheid noodig, datgene

wat men schrijft nader toe te lichten, door namelijk te doen uitkomen wat is het *tegendeel* van datgene wat men zegt, of door te verklaren, wat gebeuren zou, indien het *niet* was zóó als men zegt. Men beziet zodoende de zaak van alle zijden.

Zoo, bij voorbeeld, als ik schrijf. „De gekleurde stijl derhalve is = ongekleurde stijl + een bijvoegsel. De ongekleurde stijl is = gekleurde minus dat bijvoegsel.” De tweede zin toch zegt eigenlijk hetzelfde als de eerste; maar hij heldert de zaak op.

Dikwijls is het doeltreffend, *de aandacht van den lezer te spannen* ten einde hem vóór te bereiden voor iets, van hetwelk men verlangt, dat het veel indruk zal maken. Het eenvoudigste middel hiertoe is het afwachtingsteeken (.....).

Het is dikwijls goed, dit teeken achter het woord „maar” te plaatsen. Desgelijks geldt ook van „en”, van „tenzij”, van „mits”, van „want” enz.

Voorbeeld. „Ik heb tot hiertoe deze voorschriften niet genoegzaam opgevolgd. Maar.... al doende leert men. Ik hoop, in het vervolg mij naar die voorschriften te richten.”

Het „.....” komt soms ook te pas dán als men voornemens is eene aardigheid te vertellen.

Een ander middel om de aandacht te spannen is dit: bij datgene wat men te zeggen

heeft, *een omweg te gebruiken*, bv. in de plaats van botweg „hij noemde mij *citoyen*,” te zeggen „verbeeld u, hij had de onbeschaamdheid, mij *citoyen* te noemen” of „hij vergat zich geheel, zóó zelfs dat hij” Hoe meer piquant, hoe meer elegant zulk een wending is, zoo veel te beter.

Eene andere wijze om de aandacht te spannen is deze: nu en dan *eene vraag te doen*. Bv. „Wat is het geval?” „Hoe moeten wij dit verklaren?” „Welk is hier het verband?” Zulk eene vraag is geheel natuurlijk in een wetenschappelijk vertoog. Hier dringt zij zich den schrijver als van zelf op.

In het algemeen echter is het zaak, geen vraag te doen, tenzij men er het antwoord op laat volgen. Maar, men kan er zich hier bij bepalen den volzin, die op de vraag volgt, met »ja” of wel met »neen” te beginnen. Laat men daarentegen eene vraag geheel onbeantwoord, dan wordt het verband verbroken. Dit is bv. het geval in dezen volzin. „Sind Wesen und Sein nicht auch Begriffe? Aber in keiner den Begriffen des Seins und Wesens angehorigen Kategorie ist Selbstverwirklichung oder Subject gedacht worden”.

Het ware te wenschen dat na „Begriffe.” „Ja” of »Gewiss” of zoo iets als antwoord stond.

B. REGELS VAN DE WELLUIDENDHEID.

Wij hebben naar aanleiding van de woordenkeus over de welluidendheid een en ander gezegd. Wij kunnen hier op dat punt kort zijn.

De welluidendheid eischt ook hier, dat men vermijde al datgene wat onfatsoenlijk is, alsmede al datgene wat langdradig en slepend is (lange volzinnen, herhalingen), kortom elke noodlooze uitweiding.

Hetgeen men vooral vermijden moet is *gezwollenheid*. Onder „gezwollenheid” versta ik o. a. deze gewoonte: *stichtelijkheid* te zoeken dáárin, dat men de woorden door elkander plaatst. Ik schreef eens dit: ... „het egoïsmus, dat nog altijd den grondslag uitmaakt van onze maatschappij”. Zulk een „*dreun*” is m. i. *onstichtelijk*. Waarom niet aldus „..... het egoïsmus dat nog altijd uitmaakt den grondslag...” enz? Het eenvoudige is de stempel van het ware en... ook van het stichtelijke!

HOOFDSTUK III.

OVER DEN BOUW VAN HET OPSTEL.

De regel, die hier voornamelijk in aanmerking komt, is deze: *nimmer gebeure het, dat het onbekende voorafga aan het bekende.*

Zal de lezer het opstel goed verstaan dan — dit vereischt hier geen betoog — is het noodig, dat hij vertrouwd zij met iedere uitdrukking, die in het opstel voorkomt, m. a. w., het is noodig, dat hij van iedere uitdrukking wete, welk begrip hij zich daarbij behoort te denken, zal hij van het lezen vrucht plukken. Hieruit volgt voor den schrijver de verplichting, elk woord, dat óf minder bekend óf dubbelzinnig is, te omschrijven. En de geschikte plaats hiervoor is geen andere dan deze: vooraan in het opstel. Er ontstaat derhalve in het opstel eene Afdeeling, die gewijd is aan deze taak: woorden te omschrijven, of, zoo men wil, begrippen te bepalen.

Één woord is hier vooral van belang; ik bedoel dát woord, hetwelk het *onderwerp* van het

opstel aanduidt. Is het, dat de lezer niet weet waarover het opstel handelt, dan is het verre van waarschijnlijk, dat hij het opstel goed zal begrijpen. Nu kan het zijn: het onderwerp is van dien aard, dat bijna iedereen het kent. In dit geval natuurlijk kan de bepaling achterwege blijven. Heeft men echter te doen met eene zaak, die minder algemeen bekend is, met een onderwerp van abstracten aard bij voorbeeld, dan is aan eene goede definitie veel gelegen.

Handelt het opstel over een *vraagstuk*, dan is het doorgaans noodig, den lezer eerst op de hoogte te brengen. Men zal hierbij soms genoodzaakt zijn, te treden in eene uiteenzetting *van historischen aard*. Ook kan het zijn, dat hier verschillende theorieën en meeningen ter sprake komen. Wat echter *eigenlijke critiek* betreft, de schrijver stelle die uit, totdat hij in de gelegenheid zal zijn, aan zijn eigen gevoelen te toetsen... tenzij de critiek is van dien aard, dat iedereen op de hoogte is ze te volgen, bij sommige fouten tegen de logica, bij voorbeeld.

Doorgaans is het ook van belang, den lezer op de hoogte te stellen van den weg, van de methode, welken de schrijver zich voorstelt bij het onderzoek te volgen. Dit alles te zamen behoort tot het *Algemeen gedeelte* van het opstel.

Soms bevat dit *Algemeen gedeelte* bovendien nog eene *Inleiding*. Het kan namelijk gebeuren, dat het noodig is, den lezer vooraf bekend te maken met het *gewicht van het onderzoek*. Soms ook heeft men er belang bij te weten, welke zijn de redenen, die den Schrijver bewogen hebben tot het onderzoek over te gaan. e. dgl.

Deze *Inleiding* dient natuurlijk voorop te staan. De *Voorrede* biedt meestal den schrijver eene gelegenheid aan, over zichzelf te spreken, de wenschen van zijne ijdelheid te bevredigen, enz. Dankbetuigingen e. dg. behooren hier te huis.

Is het opstel gering van omvang, dan is het niet noodig, ieder van de genoemde afdeelingen afzonderlijk aan te duiden. Maar, heeft het een zekeren omvang, dan wordt het wenschelijk, dat men volge eene *Indeeling*, en wel in hoofden, hoofdstukken, paragrafen

Heeft men den lezer genoegzaam voorbereid, dan gaat men over tot het eigenlijk onderzoek. Een onderzoek geldt in den regel een *zamengesteld iets*. Het vervalt dan in deze twee gedeelten: 1. het onderzoek naar *de stof*. 2. het onderzoek naar *den vorm*.

Bij het eerste gedeelte herleidt men het voorwerp des onderzoekes tot zijne bestanddeelen (*analysis*). Bij het tweede gedeelte toont men aan, op welke wijze de bestanddeelen het aanleggen

om het geheel te voorschijn te brengen (*synthesis*). Tot het onderzoek naar den vorm behoort ook dat naar de *wording* („ontwikkelingsgeschiedenis”). Nu gebeurt het soms, dat men zich bepaalt bij eene der beide gedeelten, bv. bij diegene, welke over den vorm handelt. Van hier, dat het eene boek begint met de onderdeelen, het andere — met het geheel.

De indeeling van het *materiëel gedeelte* ligt voor de hand. Zij volgt eenvoudig de zamenstelling van het voorwerp des onderzoeks. Bij het *materiëel gedeelte* beschrijft men eenvoudig de bestanddeelen, die men als kleinste bestanddeelen aanneemt, een voor een. Er zijn derhalve hier evenwel afdeelingen als bestanddeelen.

Bij het *formeel gedeelte* heeft men evenveel trappen van vereeniging als men trappen van onderdeelen behandelt.

Tot hiertoe beschouwde men het voorwerp van onderzoek op zichzelf, of hoogstens met betrekking tot zulke zaken, die aan hetzelfde van nabij verwant zijn. Thans gaat men het beschouwen met het oog op meer verwijderde zaken, m. a. w. men gaat *het uit verschillende gezichtspunten bezien*. Hierdoor ontstaat eene reeks afdeelingen.

Eindelijk wordt de duidelijkheid meestal zeer

verhoogd hierdoor: de schrijver bepaalt er zich niet bij, te zeggen, welke meening hijzelf op het punt van het voorwerp des onderzoeks is toegedaan, neen, hij zet ten slotte uiteen de meeningen, die op dat punt in zwang zijn, en onderwerpt ze aan eene beoordeeling. Zoodoende laat hij voor iedere van die meeningen uitkomen, welk standpunt hij ten opzichte van haar inneemt.

Vanhier, dat het opstel behoort voorzien te zijn van een *critisch gedeelte*.

Zal de lezer het opstel voldaan uit de handen leggen, dan heeft hij er behoefte aan, ten slotte nogmaals herinnerd te worden aan de voornaamste punten van den inhoud. Daarom is het goed, elk stuk te besluiten met een *overzicht*. Men kan dit geven een van beiden, hetzij in den vorm van *stellingen*, hetzij in dien van eene *slotsom*. Soms kan men zich daarbij bepalen tot de uitkomst, welke men verkregen heeft; soms is het wenschelijk, het overzicht uit te breiden over *den gang* van het gansche onderzoek. Heeft men nu nog iets bijzonders te zeggen, dan kan men dit in een *Naschrift* inkleeden.

Ten slotte merken wij nog op dit. Is het stuk groot van omvang, dan is het goed, het te voorzien van een *Schema van indeeling*. De beste plaats hiervoor is natuurlijk deze: vóór in het boek.

Zóó is dan, als regel, de bouw van het gansche opstel. In de werkelijkheid evenwel gebeurt het soms dat het onnoodig is, soms ook dat het onmogelijk is, deze indeeling te volgen. Soms is het onderwerp van dien aard, dat eene — soms meer — afdeeling vervalt. Niet altijd ook is het noodig, iedere afdeeling afzonderlijk aan te duiden. Nochtans, dat we dit hier opmerken, het ware te wenschen, dat men zulks deed meer algemeen dan het nu het geval is.

Ieder onderdeel is zelf ook weêr een opstel. Voor elk onderdeel derhalve herhalen zich de regels, die wij behooren bij *het geheel* in acht te nemen. Elke afdeeling heeft: 1° een materiëel, 2° een formeel gedeelte; ook hier heeft ieder van die gedeelten zijn algemeen en zijn bijzonder gedeelte, zijne slotsom enz. Ook hier is het niet overal noodig, is het soms onmogelijk, de indeeling te volgen. Soms zou zulks tot noodelooze herhalingen aanleiding geven.

Wij willen nu datgene, wat hier gezegd is, met een paar voorbeelden ophelderden. Beginnen wij met een voorbeeld van concreeten (zintuigelijk-waarneembaren) aard.

Stel, wij willen maken een opstel over den olijfboom. Het begrip „olijfboom” is algemeen bekend. Wij beginnen derhalve dadelijk met het Eerste Deel. (*Materiëel gedeelte*).

De olijfboom bestaat uit wortel, stam, bladeren enz. Wij hebben dan deze indeeling: Afdeeling I. OVER DE ZAMENSTELLING V. D. O.

Hoofdstuk I. Over den wortel.

„ II. „ „ stam.

„ III. „ „ bladeren.

„ IV. „ „ bloemen.

„ V. „ „ vruchten en zaden.

Hiermede is het *materiëel gedeelte* afgehoopen. In het *formeel gedeelte* beginnen wij, volgens datgene wat boven gezegd is, met de ontwikkelingsgeschiedenis. Wij beschrijven hier, op welke wijze het zaad zich ontwikkelt tot wortel en tot stam, kortom — tot de jonge plant. Wij beschrijven verder, hoe de plant knoppen maakt, hoe zulk eene knop zich ontplooit tot bladeren enz. Wij beschrijven verder, hoe de olijfboom in het voorjaar zijne bloemen opent en zijn stuifmeel uitstrooit, hoe de bevruchting plaats heeft enz. We zien het: men kan hier het *materiëel gedeelte Anatomisch* —, het *formeel gedeelte Physiologisch gedeelte* noemen.

Kortom, de indeeling is hier dezelfde als boven.

Wat de mate van uitvoerigheid betreft, ze is hier verschillend. Men moet hier echter eene zekere harmonie in acht nemen. Het zou, bij voorbeeld, vreemd staan, indien het gebeurde, dat de schrijver zeer uitvoerig over het eene deel, maar

daarentegen zeer beknopt over het andere was. Maar, vervolgen wij de indeeling. Na onze beschrijving „geresumeerd” te hebben, gaan wij nu den olijfboom uit verschillende gezichtspunten beschouwen. Wij vergelijken namelijk den olijfboom met zoodanige planten die aan hem verwant zijn, bv. met den *Liguster*, met de *Phillyria* enz. Wij spreken verder over de geschiedenis van den olijfboom, over zijn gebruik, enz.

Wij geven vervolgens eene uiteenzetting van de beschouwingen, die andere schrijvers omtrent ons onderwerp geopperd hebben. Wij besluiten met een overzicht.

Ieder van de onderdeelen, zoo zeiden wij, is op zichzelf een opstel.

Nemen wij bij voorbeeld het hoofdstuk: „Over den stam”. Wij onderscheiden aan den stam: 1°. de schors, 2°. den bast, 3°. het teeltweefsel, 4°. het hout, 5°. het merg. Hier is eene nominaal-definitie geenszins overtollig. Niet iedereen toch weet, welk is het onderscheid tusschen schors en bast. Men heeft derhalve een *algemeen gedeelte*. Dit algemeen gedeelte nu bepaalt zich niet tot woordverklaring. Immers de *methode*, volgens welke men den bast ontleedt met het microscoop, is niet algemeen bekend.

Wij hebben derhalve het volgende.

HOOFDSTUK II. OVER DEN STAM.

ALGEMEEN GEDEELTE.

§ 1. Het begrip „stam.”

§ 2. Methode van onderzoek.

BIJZONDER GEDEELTE.

Het *Bijzonder gedeelte*, dat over den stam handelt, splitst zich als volgt:

Over de samenstelling v. d. stam.

I. *Materieel gedeelte.*

§ 1. Over de schors.

§ 2. „ den bast.

§ 3. „ het teeltweefsel (cambium),

§ 4. „ het hout. $\left. \begin{array}{l} a. \text{ over de cellen.} \\ b. \text{ over de vaten.} \end{array} \right\}$ over de houtc. „ het houtpar-enchym.

§ 5. „ het merg.

II. *Formeel gedeelte.*

Men beschrijft hierin voor iedere der verschillende soorten van cellen de ontwikkeling, de wijze hoe de cellen met elkander verbonden zijn enz. Onderverdeeling: dezelfde als boven.

Hebben wij aldus de deelen van den olijfboom een voor een afgehandeld, zoo gaan wij

er toe over, den olijfboom te beschouwen met betrekking tot andere zaken. Wij wijden eene Afdeeling aan de *geschiedenis van den olijfboom*, eene andere aan *het nut van den olijfboom*, eene andere aan *de insecten, die op gemelden boom leven*, eene andere aan *de verspreiding van den olijfboom*, eene andere aan *de aanverwante geslachten van planten* enz. Wij besluiten iedere afdeeling met eene slotsom, alsook met eene opgaaf van het plan, dat we ons voor de volgende afdeeling afgebakend hebben. —

De gansche indeeling, die wij hier gevolgd hebben, levert iets eigenaardigs op.

Het is dit: ze geeft aanleiding tot noodelooze herhalingen. Immers de Afdeeling „Over het nut van den vijgeboom” splitst zich als volgt:

- § 1 Over het nut van den wortel.
- § 2 „ „ „ „ „ „ stam.
- § 3 „ „ „ „ „ „ de bladeren.
- § 4 „ „ „ „ „ „ bloemen.
- § 5 „ „ „ „ „ „ vruchten enz.

Maar, over het nut van de vruchten is reeds gehandeld in het Hoofdstuk, dat over de vruchten; over het nut van den stam — in het Hoofdstuk, dat over den stam handelt enz. We kunnen derhalve de zaak vereenvoudigen. Hierbij nu kunnen wij op tweeërlei wijze te werk gaan. Immers we kunnen dát bestanddeel, hetwelk zich her-

haalt telkens schrappen een van beide: hetzij in de bijzondere afdeeling, hetzij in de hoofdafdeeling. Bv.: we hebben het volgende.

AFDEELING I.

Over de samenstelling van den olijboom.

Hoofdstuk I. Over den wortel.

§ 1. Over de samenstelling {materiëel gedeelte.
van den wortel. {formeel „

§ 2. Over het nut van den wortel.

Hoofdstuk II. Over den stam.

§ 1. Over de samenstelling {materiëel gedeelte.
van den stam. {formeel „

§ 2. Over het nut van den stam.

Hoofdstuk III. Over de bladeren.

§ 1. Over de samenstelling {materiëel gedeelte.
van de bladeren. {formeel „

§ 2. Over het nut van de bladeren, enz.

AFDEELING II.

Over het nut van den olijboom.

Hoofdst. I. Over het nut van den wortel.

Hoofdst. II. „ „ „ „ stam.

Hoofdst. III. „ „ „ de bladeren enz.

We zien het: we kunnen in elk onderdeel van Afd. I. die afdeeling, welke over het nut handelt, schrappen.

Nemen wij nu een voorbeeld van abstracten aard. Het geldt namelijk een opstel over *de deugd*. We hebben de volgende indeeling.

INLEIDING.

A. ALGEMEEN GEDEELTE.

Afdeling I. Het begrip „deugd”. Wording en geschiedenis van dat begrip.

Afdeling II. Methode van onderzoek.

B. BIJZONDER GEDEELTE.

Afd. I. DE ZAMENSTELLING VAN DE DEUGD.

De deugd bestaat uit eene vereeniging van „deugden” als daar zijn: kracht, geduld, enz.

Hoofdst. I. Over de kracht.

„ II. „ het geduld enz. enz.

} materiëel gedeelte.

.....

Afdeeling N. OVER DE WORDING (DE OORZAKEN ENZ.) VAN DE DEUGD.

Afdeeling N + 1. OVER DE VOORDEELEN VAN DE DEUGD.

Afdeeling N + 2. OVER DEN WEG DIE TOT DEUGD LEIDT.

Afdeeling N + 3. HOE X, HOE Y, OVER DE DEUGD OORDEELT. *Critiek.*

Men ziet het, *de methode* is hier dezelfde als bij het voorwerp, dat men met de zintuigen waarnemen kan. Trouwens dit behoeft ons ook niet te verwonderen. Immers, wat is eigenlijk deugd? Ik heb nog nimmer een behoorlijk antwoord over deze vraag gehoord. M. i. luidt zulk een antwoord als volgt: *een toestand van een levend wezen* (van den mensch bv.) m. a. w. een natuurproces. Ja, de deugd is een natuurproces, even goed als de olijfboom een natuurproces is.

Ja, zulk een woord dat „eene abstractie” te kennen geeft, beduidt niets anders dan een natuurproces. En, mocht het al iets anders beteekenen, dan is dit andere toch *noodzakelijk ontleend aan een natuurproces*: het is eene afspiegeling hiervan. Hieruit volgt dit: de methode,

volgens welke men eene abstracte zaak behandelt, moet zijn eene afspiegeling van die methode, volgens welke men behoort het natuurproces te behandelen. Kortom, de methode voor elke wetenschappelijke behandeling is slechts ÉÉNE. Zij volgt uit dit beginsel: *zorg dat nimmer het onbekende voorafga aan het bekende.*

Zorg dat nimmer het onbekende voorafga aan het bekende. Deze regel moge weinig bevredigend zijn zoolang het bekende voor den mensch nog geen groot bedrag uitmaakt; hij blijft nochtans het beginsel van alle wetenschap.

AANHANGSEL.

TECHNIEK VAN HET SCHRIJVEN.

Bij het schrijven, we herhalen het, komen in aanmerking twee zaken: 1. de *stof*, 2. de *vorm*.

Hieruit volgt dit: hij die schrijven wil, moet beginnen met stof te hebben. De weg nu, langs welken men zich de stof verschaft, is een van beiden: óf *deductief* óf *inductief*. De deductieve weg bestaat hierin, dat men een beginsel vooropstelt en uit dit beginsel het overige langs logischen weg afleidt.

De inductieve weg bestaat hierin, dat men door middel van waarneming (hetzij „waarneming naar binnen”, hetzij „waarneming naar buiten”), stof verzamelt. Eerstgemelde weg komt zuiver voor bij de deductieve wetenschappen (wiskunde en metaphysica.) Wat betreft de regels, volgens welke het afleiden (deduceeren) geschiedt, wij leeren die uit de logica kennen. Meestal echter gaan de twee wegen met elkander ge-

paard, kortom, meestal ontleent men de stof deels aan het denken, deels aan de waarneming (lezen, ontleden enz.) Stof-verzamelen dan is voor den schrijver een eerste vereischte. Dit stof-verzamelen nu zal recht vruchtbaar zijn eerst dán, indien het volgens eene bepaalde methode geschiedt. Welke is die methode? Ze ligt genoegzaam voor de hand. Men maakt namelijk *zoo spoedig mogelijk eene indeeling*.

Wenscht iemand een bepaald onderwerp grondig te behandelen, hij beginne met te maken eene indeeling, namelijk volgens de regels, die wij boven opgegeven hebben. Hij wijde hierbij aan ieder Hoofdstuk (iedere paragraaph) eenige bladzijden schoon papier of wel een cahier.

Nu houde hij zorgvuldig rekening van al datgene, wat voor zijn onderwerp van belang is. Soms zal het hem niet ondienstig zijn het geheugen door gepaste hulpmiddelen te hulp te komen. Onder deze hulpmiddelen verdienen vooral de aandacht twee zaken: 1°. *een zakboekje*. 2°. *een citaten-boek*. Vooral het zakboekje beveel ik elken denker, wiens geheugen niet onberispelijk is, dringend aan. Hij make zich tot gewoonte, elke schoone gedachte, die hem invalt, *onmiddellijk op te teekenen*. Zulks heeft een dubbel voordeel. Vooreerst toch is het waar, dat men zodoende zijne gedachte *op het papier*

fixeert. Maar bovendien; doet men dit, dan fixeert men ze tevens *in het hoofd*.

Want, schrijft ge iets op, dan zijt ge daarbij genoodzaakt uwe opmerkzaamheid aan dat iets te schenken en het te formuleeren. Hierdoor nu maakt ge, dat de gedachte u vast in het geheugen raakt en zelf eene bron van gedachten wordt. Verzuimt ge daarentegen het opschrijven, dan gebeurt het licht, dat de gedachte u ontglipt; en gebeurt dit, dan is het niet altijd mogelijk, haar op het vereischte oogenblik terug te roepen. Wat nu de citaten betreft, ik bevind mij wél bij de gewoonte, onder het lezen een potloodteeken te zetten bij iedere plaats die mij treft. Daarbij heb ik een boek, bij hetwelk sommige bladen met letters gemerkt zijn. Ik teeken in dat boek op, wáár ter plaatse ik kan vinden citaten voor elk onderwerp dat ik mij tot voorwerp van denken gesteld heb.

Onder letter H. bij voorbeeld, vind ik o. a. het volgende. „HERBART: J. H. FICHTE (Psych.) bl. 233, 78, 141, 153..... enz.; J. H. FICHTE (Anthr.) 45, 140 en vgl..... enz. DROSSBACH (Obj. D. S. W.) 50, 130..... enz. enz.

Op deze wijze dan verzamelt ge stof. Daarbij tracht ge elke gedachte *juist en volledig* te formuleeren. Gebeurt het echter hierbij, dat ge er niet dadelijk in slaagt het rechte woord te

vinden, wacht er u voor, uw tijd te vermorsen met „tobben”: neen, plaats voorloopig dát woord, hetwelk *ten naastebij* juist is; wellicht is het, dat het rechte woord u later te binnen schiet.

Groeit nu de stof aan, naar die mate vult men ze in het cader, (de indeeling. bl 111.), dat men zich gesteld heeft. Hierbij zal het dan soms gebeuren, dat de afdeelingen van het cader in aantal toenemen.

Op deze wijze komt er eenige orde in de gedachten. Elk hoofdstuk bevat die gedachten welke er in behooren. Maar, nu kan het wezen, dat die gedachten zelve niet behoorlijk gerangschikt zijn: dat ze door elkander staan. In dit geval is het zaak, er orde in te brengen. Men kan zich dit gemakkelijk maken, indien men er voor zorgt, tusschen elk paar gedachten eene tamelijke tusschenruimte open te laten en te zorgen, dat elke gedachte op zichzelf sta. Men kan dan naar behooren de rangschikking veranderen en elke gedachte, die niet op de rechte plaats staat, invoegen dáár waar ze t'huis behoort.

Men kan ook te werk gaan aldus: men vouwt het papier in tweeën en laat de eene helft in blanco. Heeft men dit gedaan, en wenscht men later iets in te voegen, dan kan men dit ter vereischter plaatse met een invoegingsteeken

op het blanco-gedeelte schrijven. Er is nog een ander middel, dit nl.: men schrijft iedere gedachte op een afzonderlijk stukje papier en plakt later de stukjes papier in de vereischte volgorde op ¹.

Hierbij gaat men natuurlijk te werk volgens dezen regel: men behoort bijeen te plaatsen die zaken, welke, wat beteekenis betreft, bij elkander behooren. Doet men dit, dan zal men zich wellicht op enkele contradictie's betrappen en deze opruimen; ook gebeurt het nu wellicht dat er eenige noodelooze herhalingen wegval- len, enz.

Zoo staan dan de zinnen geordend naast elkander. Het eerste wat ons nu te doen staat is dit: aan te duiden, welk verband er tusschen de verschillende zinnen bestaat m. a. w.: wij brengen de voegwoorden en de leestekens aan. Ook het uitligten kan nu te pas komen.

Bemerken wij dat hier of daar ter wille van de duidelijkheid eene herhaling of wel eene omschrijving noodig is, dan brengen wij die aan. Nu schrijven wij het gansche opstel over.

Ten slotte kunnen wij er nog de fijne schaaft

¹ In het algemeen raad ik elken jeugdigen schrijver, telkens *de rugzijde van zijn papier onbeschreven te laten*. Wenscht hij dan om te werken, zoo kan hij uitknippen en opplakken.

over laten gaan: hier en daar een woord vervangen door een beter woord enz.

Laat men het stuk drukken, dan kan men ook bij het proeven-corrigeeren voortgaan met de fijne schaaft. Ja, volgens mijne ervaring is het juist nú het beste oogenblik voor die verrichting. Verandert men in de proeven, dan geeft dit aanleiding tot onkosten, dit is waar. Ik meen echter, dat er weinig zaken leerzamer zijn dan deze: conscientieus proeven-corrigeeren.

Bovenstaande techniek is van belang hoofdzakelijk voor den beginner, alsook voor ieder, die op den duur aan een hulpmiddel bij het schrijven behoefte heeft.

Heeft nu iemand een goed geheugen, dan brengt hij het vroeg of laat zóóver, dat hij de gemelde hulpmiddelen ontberen kan. Sommigen bv. hebben het cader van de indeeling (vergl. bl. 99) niet op het papier maar in het hoofd.

Zóó iemand wacht, totdat hij zich opgewekt gevoelt tot schrijven; hij schrijft dan het stuk, hetzij in eens, hetzij in verschillende reprises neêr.

Het behoeft naauwelijks vermelding, dat de methode, vooraf eene indeeling te maken, van

te meer gewicht is, hoe meer ingewikkeld en rijk de stof is. Menigeen echter brengt het zóóver, dat hij vrij aanzienlijke klompen van oordeelen in het hoofd rangschikt en diensvolgens in staat is, nu en dan een uitgebreid stuk in het kader te voegen. ¹

Sommigen beginnen met schrijven vóór dat zij de indeeling gemaakt hebben; zij brengen die dan later aan. Deze methode verdient m. i. geen aanbeveling. (vgl. bl. 98).

Wij spraken daar van opgewektheid tot schrijven. Niet ieder is ten allen tijde tot schrijven opgewekt. Verschillende omstandigheden werken

¹ Dit rangschikken geschiedt soms buiten het bewustzijn om. Mij althans is het wel eens gebeurd als volgt. Ik had aangaande de eene of andere zaak eene verwarde voorstelling. Nu ging ik eene wandeling maken of eenige andere uitspanning genieten. Na afloop van de uitspanning bemerkte ik tot mijne verbazing, dat de bewuste zaak mij nu volmaakt helder was, en dat ik vermocht, haar duidelijk op te schrijven: de gedachten hadden zonder mijn toedoen eene behoorlijke rangschikking aangenomen. 'T is als een gistingsproces!

Op grond van deze opmerking raad ik ieder, dat hij zich bij het denken nimmer sterk inspanne. Heeft hij eene zaak, die hij begrijpen wil, en gelukt het hem niet, ze met eene matige inspanning zich helder te maken — hij wachte. Misschien bereikt hij op een anderen tijd zijn doel met groot gemak.

Iets dergelijks geldt ook van het *lezen*. Is er eene passage die ge nu niet begrijpt, wellicht vat ge ze morgen, kortom — op een oogenblik, wanneer ge helder gestemd zijt.

er toe mede, te maken dat die invloed nu eens meer, dan weder minder groot is. Onder deze behoort o. a. de luchtgesteldheid. Naar het schijnt is de opwekkende lucht van het Zuiden gunstiger dan de zware dampkring van het Noorden. Wat de jaargetijden betreft, voor mij is het najaar de beste, de komst van het voorjaar de slechtste tijd tot schrijven. Ik deel die eigenschap met MILTON en wellicht met het meeren-deel van de zwakke personen. Opwekkende middelen — vleeschvoeding, brandewijn, koorts enz. — bevorderen het denken. Men kan derhalve het schrijftalent tot op bepaalde grenzen kunstmatig te weeg brengen. Sommigen doen dit ook werkelijk, nl. door middel van sterken drank, bier, thee, koffij enz. Ik meen echter, dat deze methode uit een hygienisch oogpunt geen aanbeveling verdient.

Het is misschien niet ongepast hier te zeggen een woord over het *gereedschap van den schrijver*. *Goede* pennen en goed papier, dit is hier een hoofdvereischte. Wat pennen betreft, ik bevind mij uitstekend bij de groote vergulde pennen van JOHN MITCHELL (N°. 075). Zulk een pen glijdt over glad papier (postpapier) heen; spatten doet zij nimmer.

Vloebare lijm (Schakel's lijm) is een onontbeerlijk meubel op de tafel van den auteur.

Verlangt men een citaat uit een tijdschrift o. i. d. over te nemen dan kan men zich veel tijdverlies besparen door het uit te knippen en in de copie op te plakken.

En nu nog enkele wenken voor den jongen auteur. Zij komen wel niet van een „man van ondervinding”, maar nochtans van iemand, die weet wat *ondervinden* is.

Vooreerst waarschuw ik ieder jong schrijver tegen den grootsten hinderpaal van allen vooruitgang: tegen *zelfgenoegzaamheid*. Geen trouwer begeleider van onvolmaaktheid wellicht dan deze: vertrouwen op eigen volmaaktheid! Is dit ooit wáár dan is het stellig wáár op het gebied van stijl. Inderdaad — melancholici daar gelaten! — het is eene zeldzaamheid aan te treffen iemand, die erkent, dat zijn stijl gebrekkig is! Ja, het heeft er den schijn van, als gold deze regel: hoe slechter iemand schrijft, des te meer laat hij zich voorstaan op zijn stijl! Dit nu maakt dat menigeen, die zou kunnen leeren uitmuntend te schrijven, het nimmer leert. Immers, geloof aan eigen gezondheid snijdt den pas af voor elke behandeling! En de zaak verdient te meer

de aandacht omdat wij van school komen met...
 enfin: MULTATULI had geen ongelijk toen hij
 klaagde: ik zou willen goed schrijven maar...
 ik heb school gegaan ¹.

Kortom, hem die van school komt blijft niet
 anders over dan een van beiden: óf zelf zich
 eene taal te scheppen, óf in te roepen de hulp
 van een degelijk stijlist.

Het eerste nu is niet voor ieder weggelegd.
 Daarom zij iederen jeugdigen schrijver op het
 hart gedrukt dit: vertrouw niet te veel op
 eigen krachten.

Houd ge uw stijl voor volmaakt — laat hem
 keuren door een deskundige. Doet ge aldus,
 misschien blijkt het dan, dat uw stijl alles be-
 halve volmaakt is en noodzakelijk hervorming
 behoeft.

Is dat het geval, schrijf of vertaal eenige
 bladzijden onder het opzicht van een deskundige.
 Doet ge zulks, geloof mij, ge zult spoedig zelf
 een deskundige zijn. Maar, versmaad ge die
 hulp, ge loopt een groot gevaar, dit namelijk:
 uw leven lang een „kruk” te blijven of wel dit:

¹ Gelukkig wordt de zaak van dag tot dag beter. Maar,
 veel valt hier nóg te doen, getuige de meeste van onze school-
 boekjes. En..... helaas! er is nog meer. Wat zegt MULTA-
 TULI van deze variant: Ik zou wenschen een braaf man te zijn
 maar..... ik heb eene opvoeding gehad?

uw tijd noodeloos te verkwisten om te komen dáár waar een ander u in een oogwenk brengen zou ¹.

Tot hiertoe spraken wij uitsluitend over stijl en derhalve over *den vorm* van het opstel. Het zij ons vergund te besluiten met eenige woorden betreffende *den inhoud*. Wij onderstellen hier, dat het er den schrijver om te doen is, in *alle* opzichten *goed* te schrijven. Zal nu het geschrevene aanspraak hebben op den naam van „goed”, dan is het in de eerste plaats noodig dat het geschrevene *waar* zij. Daarom: de schrijver plaatse geen woord zoolang hij geen zekerheid heeft, dat datgene, wat hij zeggen gaat, waarheid is. Hij spreke nimmer zijn oordeel uit over eene zaak tenzij hij op de hoogte is ze te beoordeelen en nimmer dan na rijpe overweging. *Kennis*, veelzijdige kennis is voor den schrijver van het hoogste belang; kennis, vooral aangaande zijn onderwerp, kennis bovenal aangaande de wetten van de logica. Het is hier wel naauwelijks noodig te waarschuwen tegen de fout

¹ Het is vooral de redacteur van een Tijdschrift die er toe geroepen is, den jeugdigen auteur te vormen. Wij bevelen het elke redactie wèl aan, toch vooral deze taak ernstig ter harte te nemen. Zij zorg er toch voor, dat zij nimmer een jeugdig schrijver bederve door hem te verbitteren, bv. door partijdigheid, kortom, door onbillijkheid!

van *liegen*. Eén ding echter moet ik hier opmerken, dit namelijk: er is een vorm van liegen, dien men niet zelden onder een schoonklinkenden naam verbergt. Hij bestaat hierin: men spreekt de onwaarheid niet met even zoovele woorden uit, neen, maar men brengt toch den lezer in den waan dat de eene of andere zaak is anders dan ze werkelijk is. Doet men dit, dan loopt men nimmer gevaar, van leugen beschuldigd te worden! Immers, men behoudt zich dan het recht voor, later te zeggen: „ik heb het zóó niet bedoeld”! En is iemand van die tactiek het slachtoffer, dan zegt men: „het is zijn eigen schuld; immers, waarom heeft hij mijne woorden ook in *dien* zin opgevat?”

Wij hebben hier het oog op het zoogenaamd „diplomatiek schrijven.”

Wilden wij den diplomaat veroordeelen, waar zouden wij ophouden? Ja, waar zouden wij ophouden? Want, menigeen, die geen diplomaat *is*, zou *het* *wezen* indien hij daartoe het vereischte talent bezat, of indien zijn belang het meêbracht. Dit echter is zeker: diplomatiek is doorgaans geen teeken van heldenmoed!

De schrijver, dan, zegge steeds de waarheid. Maar, dit is niet alles. Neen, hij zegge de waarheid ook in zulk een vorm, die geschikt is om velen voor haar te winnen: niet zóó

dat ze anderen kwetst en van haar afkeerig maakt. Daarom trachte hij bij het schrijven zooveel mogelijk af te zien van zichzelf en zijn eigen stoffelijk voordeel.

Drie dingen vooral zijn er, welke de schrijver behoort te ontzien. Het zijn deze: 1°. het *geld* van het publiek, 2°. den *tijd* van het publiek, 3°. zijn eigen tijd. De schrijver heeft niet het recht den lezer te vergasten op papier dat gevuld is met twistgeschrijf, met klachten over miskenning, met verkropten toorn.... kortom met zaken die den lezer niet aangaan.

Trouwens, zulke klachten leveren maar het bewijs van de waarheid, dat 's schrijvers geweten niet zuiver is. Een man, die waarlijk groot is, klaagt niet; hij weet, dat zijn loon niet uitblijft, al is het ook dat de roem lang op zich laat wachten.

Hij verkwiste niet zijn tijd en dien van den lezer met onnoodige uitweidingen, met uitboezemingen van de ijdelheid, met lucht geven aan persoonlijke veeten. Haat zóó ongeveer is het, baart haat² en haat² baart haat⁴ enz.
Nimmer wijk de schrijver af van de waarheid met het doel om eene fraaije wending of eene geestigheid aan den man te brengen. Nog iets. De schrijver make geen misbruik van de toegefelijkheid van het publiek. Het publiek is willig, vooral

voor hem, die een zeker prestige, een titel bv. heeft. De schrijver bedenke dat hij is geroepen, zijn publiek te ontwikkelen, niet daartoe: de fouten van dat publiek te exploiteeren¹. En, hoe hooger de rang van den schrijver is des te grooter is zijne verantwoordelijkheid. Geenszins verantwoord is de professor, als hij zijn naam misbruikt om ingang te verschaffen aan boeken, die beneden de eischen van de wetenschap zijn.

„*Noblesse oblige*” is een waar woord. En geenszins minder waar is dit: „*prestige oblige!*”

De degelijkheid eischt, dat de schrijver elke stelling, die hij geeft, *behoorlijk bewijze*, tenzij ze van dien aard is, dat nagenoeg niemand ze betwijfelt.

Hetgeen hier zeer de aandacht verdient is; *de critiek*. M. i. is scherpe critiek niet gepast tenzij hoogstens in een enkel geval dit nl: het gebeurt,

¹ Ik zelf heb ook tegen dezen regel meer dan eens gezondigd. De slordigheid van sommige mijner boekjes is voor een deel de vrucht van deze redenering. „Och, men laat zich in Nederland zóóveel welgevallen. Men zal ook mijne slordigheid wel voor lief nemen!” Ik heb, gelukkig, het onverantwoordelijke van die redenering thans ingezien.

Overigens zijn er ook wel andere redenen, die er het hunne toe bijdragen mijne geschriften slordig te doen zijn. Ik bedoel de min gunstige aard van de omstandigheden, onder welke ik dikwijls schreef, ik bedoel: ziekte, rookende schoorsteenen, gemis van eene behoorlijke studeerkamer enz.

dat een verwaand persoon door schijnwijsheid het publiek verblindt. Dán is het wenschelijk hem te ontmaskeren. In elk ander geval kan men volstaan met bedaard zijn eigen oordeel te zeggen.

Waar men zich in ieder geval voor wachten moet is: *naamlooze critiek*, zoog. *verdacht maken*.

Men doet dit dán, als men te doen heeft met iemand, dien men niet „aandurft”, en nochtans zich wil geven het air alsof men hem minachtte. Zodoende slaagt men er soms in, hem inderdaad bij het publiek in minachting te brengen.

Deze taktiek echter is onedel. Want zij ontnemt den aangevallen persoon de gelegenheid zich te verdedigen.

Daarenboven: heeft men te doen met een man van verdienste, zoo is die taktiek vrij wel nutteloos. Het is onmogelijk *op den duur* ware verdiensten te smoren.

Men wachte zich dan voor de fout, de ontwikkeling van het publiek noodeloos tegen te houden.

Eigen lof, zegt men wel eens, staat leelijk. Er is iets, dat niet minder leelijk staat. Ik bedoel dien vorm van huichelarij, welken men „valsche nederigheid” noemt. Men leest wel eens uitdrukkingen als deze „is er iets goed in dit boekje . . . enz.” . . . „Vriend”, zou ik hem, die dat schrijft, willen vragen, „vriend, zijt ge er

niet zeker van, dat er iets goeds in uw boek is . . . eilieve, waarom geeft ge het dan uit"? Iets dergelijks geldt van het verzoek om toegefelijkheid bij de beoordeeling, enz.

Schrijft ge met het doel om uw publiek te *onderwijzen*, zoo zou het belagchelijk zijn, uw geschrift *bescheidenlijk ter beoordeeling aan te bevelen!* Een en ander getuigt, dunkt mij, òf van onoprechtheid, òf van een slaafschen geest. Neen, meent ge, dat ge *geen* talent heb, onthoud u dan van schrijven. Maar, is het, dat ge schrijft en derhalve meent talent te hebben, erken uw talent en wees er dankbaar voor. Verhef er u niet op en misbruik het niet, neen, wend het aan ten voordeele van anderen, en, zijn die anderen zóózeer verblind, dat zij tot hunne eigen schade uw talent niet zien, maak er hen des noods opmerkzaam op. Maar, vraag u eerst wél af, of ge inderdaad talent hebt. Want . . . niets is belagchelijker dan een opgeblazen kikvorsch!

Ten slotte laat ik hier volgen eenige voorschriften van twee der groote moralisten van onzen tijd.

J. H. VON FICHTE laat zich, in zijn *System der Ethik*, over de verplichtingen van den schrijver uit als volgt.

„De werkkring van den schrijver staat, wat

zedelijkheid betreft, zooveel te hooger, hoemeer hij *op dát gebied van wetenschap*, hetwelk hij tot het zijne gekozen heeft, het beginsel (die Idee) van de voltooiing (Ergänzung) verwezenlijkt (durchführt). Dit wil zeggen het volgende. Vooreerst behoort de schrijver zorgvuldig zijn uitgangspunt te nemen bij datgene wat men vóór hem verricht heeft, en dat in zich op te nemen, m. a. w. hij behoort zich te wachten voor deze fout: *datgene wat anderen reeds verricht hebben, nog eens over te doen.*

Ik doel hier op een gebrek, dat bij onze gewone schrijvers maar al te zeer aan de orde is! — Anderzijds wachte de schrijver zich voor de fout, den draad, volgens welken de wetenschap zich ontwikkelt, te verbreken. Hij stelle zich tot taak, geen ander vraagstuk, dan alleen diegene, welke op het oogenblik aan de orde van den dag zijn, diegene, wier oplossing door den stand van zaken verlangd en tevens mogelijk gemaakt wordt. Nimmer, daarentegen, mag de schrijver zich schuldig maken aan deze gewoonte: op gedachte-avonturen uit te gaan en af te dwaalen in wilde sprongen. En hier doelen wij op eene tweede van die kwalen, welke in onze literatuur op dit oogenblik erfelijk zijn. Overigens moeten wij helaas! erkennen het volgende. In de wetenschappelijke litteratuur van den dag heerscht

een volslagen gemis van de bedoelde zedelijke zelfbeproeving en van ernst. Dit een en ander nu heeft in die litteratuur te weeg gebracht eene jammerlijke regeringloosheid. De *wetenschappelijke critiek* nu is geroepen tot de taak, te zorgen dat er niet gezondigd worde tegen de beide voorschriften die wij boven gegeven hebben. Mocht deze critiek aan den toestand toch een eind maken! Maar neen: Je kan het niet. Ze kan het niet, waarom? om de eenvoudige reden dat zij zelve op dat punt alles behalve onschuldig is." *Zóó* schreef de groote Duitscher in 1853. Mocht Nederland nimmer reden hebben, zich door zijne woorden te laten beschamen!

Een ander citaat, dat ik hier wil meêdeelen, is ontleend aan ALLIHN.

„Geestigheid, zoo ook satyre en spotternij, boezemen wel eens iemand eerbied in; soms jagen ze hem vrees aan. Mogelijk ook is het waar, dat er zijn fouten, tegen welke zij het eenige geneesmiddel is, naar den trant, namelijk, van het bijtmiddel dat eene gevaarlijke wond geneest.

Menigeen echter gebruikt die middelen ten koste van de welwillendheid.

Menigeen gebruikt ze met geen ander doel dan als middel om over anderen den baas te spelen, of, wat erger is, om zich te verlustigen

in de verlegenheid van iemand, die hetzij op een dergelijken aanval niet voorbereid is hetzij niet daarop berekend is: van eene goedgehartige vrouw bij voorbeeld. Menigeen ziet niet op tegen de fout, ondeugend te zijn met het doel om voor geestig door te gaan. Menigeen gunt zich geen rust, voordat het hem gelukt is aan eene zaak, die voor anderen waarde heeft, het een of ander gebrek, de eene of andere vlek te ontdekken, datgene wat hij ontdekt moge van belang zijn al of niet — menigeen handelt aldus opdat men van hem zou zeggen: „die is geleerd!” „die is op de hoogte!” „die stelt hooge eischen aan de kunst!” of zelfs wel „die is een voornaam man!” en derg.

Menigeen ook gaat te werk als volgt. Hij hecht veel waarde aan de goedkeuring van zulk een publiek, dat hetzij onverstandig is, hetzij zich verheugt zoodra het ziet dat iemand lijdt. Menigeen hecht aan het oordeel van zulk een publiek veel waarde; wat het oordeel van den rechtschapen man betreft, hij noemt dat „ploertig” en tracht het zodoende van zich af te schuiven.

Maakt ge u schuldig aan het een of het ander van deze misgrepen, dan hebt ge het aan niemand behalve aan uzelf te wijten, indien het u gaat gelijk het in de groote politiek gaat met zulk eene regering, die meent verplicht te zijn, hare eer en haar

voordeel te zoeken in dit streven, liever slim dan rechtvaardig te zijn. In het een zoowel als in het andere geval is het einde dit: de vrienden ontbreken. Geen vriendschap toch of ze onderstelt vertrouwen. En verlangt ge, dat iemand u vertrouwen, althans een innig vertrouwen zal schenken, dan is noodig dit: hij moet weten dat uwe gezindheid rechtvaardig is niet alleen, maar ook — dat zij welwillend is". Tot hiertoe ALIHN.

Het zij mij vergund hier van ieder dezer citaten het oorspronkelijk te laten volgen. Dit moge tevens strekken als middel om mijne methode van vertalen te doen zien.

I. FICHTE. Die *schriftstellerische Thätigkeit* ist um so sittlicher, je mehr sie in der *bestimmten Sphäre* ihrer wissenschaftlichen Aufgabe die Idee der Ergänzung durchführt: eines theils sorgsam anknüpfend an die Vorhergehenden Leistungen und das Gesamtergebnis derselben in sich aufnehmend — so dass *sie das schon geleistete nicht noch einmal thut* (eine verbreitete Unsitte oder Sorglosigkeit unseres gewöhnlichen Schriftstellerwesens!) — anderen theils ebenso sorgfältig die wissenschaftliche Continuität bewahrend und gerade auf die Aufgaben eingehend, welche jetzt an der Tagesordnung sind, und deren Lösung der bisherige

Zusammenhang theils fordert, theils möglich macht, — statt auf Gedankenabenteuer auszugehen und in wilde Absprünge sich zu verlieren, was wir als den zweiten Erbfehler unseres Litteraturwesens bezeichnen können: — während man bekennen muss, dass der gänzliche Mangel jener sittlichen Selbstprüfung und Strenge in der gegenwärtigen wissenschaftlichen Litteratur eine Anarchie herbeigeführt habe, welcher die *wissenschaftliche Kritik*, die gerade jenen doppelten Gesichtspunkt überwachen sollte, bisher kein Ende machen konnte, weil sie grossentheils sich selber mit schuldig weiss.

II. ALLIHN. Witz, Satyre und Spott können Respect einflössen, Furcht erwecken, und in manchen Fällen vielleicht das einzige Mittel gegen gewisse sittliche Gebrechen sein, ähnlich dem raschen Aetzen einer gefährlichen Wunde. Wenn sie aber gebraucht werden auf Kosten des Wohlwollens, lediglich um sich eine Ueberlegenheit über Andere zu schaffen, oder gar um sich an der Verlegenheit derer zu weiden, welche unerwartet mit dergleichen angefallen werden, oder welche, wie gutmüthige Frauen, auf derartige Angriffe nicht eingerichtet sind; scheuet man sich nicht malitiös zu sein, um nur als geistreich zu erscheinen; glaubt man nicht eher sich zu Frieden geben zu dürfen, als bis man an Dem,

worauf Andere Werth legen, irgend welchen Mangel oder Makel, gleichviel, ob derselbe etwas Wesentliches oder Unwesentliches betrifft, ontdeekt hat, um dadurch als gelehrt, einsichtig, sachverständig, in seinen Kenneransprüchen schwer zu befriedigen oder gar als vornehm zu erscheinen; ist man für den Beifall eines unverständigen und schadenfrohen Pöbels empfänglicher, als für das Misfallen wohlgesinnter Leute, über deren Urtheil man sich dadurch hinwegzusetzen sucht, dass man es als philisterhaft bezeichnet: so mag man es sich selbst zuschreiben, wenn die natürliche Folge davon eine ähnliche ist, wie in der sogenannten grossen Politik derjenigen Cabinette, welke ihre Ehre und ihren Vortheil darin suchen zu müssen glauben, lieber klug als gerecht zu handeln. Es fehlen dan zuletzt die Freunde. Zur Freundschaft nämlich gehört Vertrauen, und zum Vertrauen, zumal zu einem innigen Vertrauen, gehört nicht allein die Ueberzeugung von einer rechtlichen, sondern auch von einer wohlwollenden Gesinnung des Andern. ¹

¹ Deze regelen zijn ontleend aan „Die Grundlehren der allgemeinen Ethik“, een boek dat door Mr. A. J. SANDBERG in het Hollandsch vertaald is.

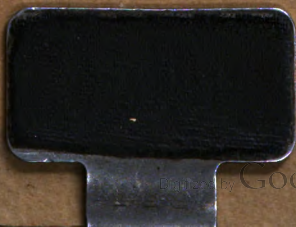
En hiermede bied ik deze schets, de vrucht van mijn uitstapje op taalkundig gebied, den deskundigen aan ter overdenking en ter uitwerking.

Moge zij onder den zegen van den Allerhoogste iets bijdragen tot de ontwikkeling van ons vaderland, tot den welvaart van ons goed volk!

Van denzelfden Schrijver verscheen vroeger o. a. het volgende:

1. Heerschen er wetten op het gebied van den geest?
2. Schema van de wijsbegeerte.
3. De kennis van het Bovenzinnelijke. Vervolg op het *Schema van de wijsbegeerte.*
4. Aanteekeningen over Moraal. Twee stukjes.
5. Het transcendentaal idealisme.
6. Gedachten over Opvoedkunde.
7. Vragen en opmerkingen betreffende het Hooger Onderwijs.
8. De Ziel vóór de waarneming. Eene bijdrage tot de leer van de aangeboren begrippen.
9. Aanteekeningen over Godsdienst.
Eerste stukje: Het begrip »God”. Het begrip »godsdienst”. Het »deïsme”.
» » De Onsterfelijkheid volgens de atomistiek van M. DROZBACH.
10. IMMANUEL HERMANN FICHTE als anthropoloog en psycholoog in hoofdtrekken geschetst.
11. Over de wijze, hoe men behoort de dwaling te keer te gaan. Zielkundig onderzoek.
12. Geloof en Weten, volgens FECHNER.
13. Gedachten over Wijsbegeerte en Openbaring.
14. Het hoog belang en het doel van de wijsbegeerte. Uit het Duitsch van Dr. ROB. ZIMMERMAN, Professor te Weenen.

Digitized by Google

